

#8 (48), 2019 część 8

Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe
(Warszawa, Polska)

Czasopismo jest zarejestrowane i publikowane w Polsce. W czasopiśmie publikowane są artykuły ze wszystkich dziedzin naukowych. Czasopismo publikowane jest w języku polskim, angielskim, niemieckim i rosyjskim.

Artykuły przyjmowane są do dnia 30 każdego miesiąca.

Częstotliwość: 12 wydań rocznie.

Format - A4, kolorowy druk

Wszystkie artykuły są recenzowane

Każdy autor otrzymuje jeden bezpłatny egzemplarz czasopisma.

Bezpłatny dostęp do wersji elektronicznej czasopisma.

Zespół redakcyjny

Redaktor naczelny - Adam Barczuk

Mikołaj Wiśniewski

Szymon Andrzejewski

Dominik Makowski

Paweł Lewandowski

Rada naukowa

Adam Nowicki (Uniwersytet Warszawski)

Michał Adamczyk (Instytut Stosunków Międzynarodowych)

Peter Cohan (Princeton University)

Mateusz Jabłoński (Politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)

Piotr Michalak (Uniwersytet Warszawski)

Jerzy Czarnecki (Uniwersytet Jagielloński)

Kolub Frennen (University of Tübingen)

Bartosz Wysocki (Instytut Stosunków Międzynarodowych)

Patrick O'Connell (Paris IV Sorbonne)

Maciej Kaczmarczyk (Uniwersytet Warszawski)

#8 (48), 2019 part 8

East European Scientific Journal
(Warsaw, Poland)

The journal is registered and published in Poland. The journal is registered and published in Poland. Articles in all spheres of sciences are published in the journal. Journal is published in **English, German, Polish and Russian.**

Articles are accepted till the 30th day of each month.

Periodicity: 12 issues per year.

Format - A4, color printing

All articles are reviewed

Each author receives one free printed copy of the journal

Free access to the electronic version of journal

Editorial

Editor in chief - Adam Barczuk

Mikołaj Wiśniewski

Szymon Andrzejewski

Dominik Makowski

Paweł Lewandowski

The scientific council

Adam Nowicki (Uniwersytet Warszawski)

Michał Adamczyk (Instytut Stosunków Międzynarodowych)

Peter Cohan (Princeton University)

Mateusz Jabłoński (Politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)

Piotr Michalak (Uniwersytet Warszawski)

Jerzy Czarnecki (Uniwersytet Jagielloński)

Kolub Frennen (University of Tübingen)

Bartosz Wysocki (Instytut Stosunków Międzynarodowych)

Patrick O'Connell (Paris IV Sorbonne)

Maciej Kaczmarczyk (Uniwersytet Warszawski)

**Dawid Kowalik (Politechnika
Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)**

**Peter Clarkwood(University College
London)**

**Igor Dziedzic (Polska Akademia
Nauk)**

**Alexander Klimek (Polska Akademia
Nauk)**

**Alexander Rogowski (Uniwersytet
Jagielloński)**

Kehan Schreiner(Hebrew University)

**Bartosz Mazurkiewicz (Politechnika
Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)**

**Anthony Maverick(Bar-Ilan
University)**

**Mikołaj Żukowski (Uniwersytet
Warszawski)**

**Mateusz Marszałek (Uniwersytet
Jagielloński)**

**Szymon Matysiak (Polska Akademia
Nauk)**

**Michał Niewiadomski (Instytut
Stosunków Międzynarodowych)**

Redaktor naczelny - Adam Barczuk

**Dawid Kowalik (Politechnika
Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)**

**Peter Clarkwood(University College
London)**

**Igor Dziedzic (Polska Akademia
Nauk)**

**Alexander Klimek (Polska Akademia
Nauk)**

**Alexander Rogowski (Uniwersytet
Jagielloński)**

Kehan Schreiner(Hebrew University)

**Bartosz Mazurkiewicz (Politechnika
Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)**

**Anthony Maverick(Bar-Ilan
University)**

**Mikołaj Żukowski (Uniwersytet
Warszawski)**

**Mateusz Marszałek (Uniwersytet
Jagielloński)**

**Szymon Matysiak (Polska Akademia
Nauk)**

**Michał Niewiadomski (Instytut
Stosunków Międzynarodowych)**

Editor in chief - Adam Barczuk

1000 kopii.

**Wydrukowano w «Aleje Jerozolimskie
85/21, 02-001 Warszawa, Polska»**

**Wschodnioeuropejskie Czasopismo
Naukowe**

**Aleje Jerozolimskie 85/21, 02-001
Warszawa, Polska**

E-mail: info@eesa-journal.com ,

<http://eesa-journal.com/>

1000 copies.

**Printed in the "Jerozolimskie 85/21, 02-
001 Warsaw, Poland»**

East European Scientific Journal

**Jerozolimskie 85/21, 02-001 Warsaw,
Poland**

E-mail: info@eesa-journal.com ,

<http://eesa-journal.com/>

СОДЕРЖАНИЕ

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ НАУКИ

Савва М. ВОСПРИЯТИЕ СТАРШЕКЛАССНИКОВ ОТНОСИТЕЛЬНО СТАТУТА И ЦЕННОСТЬ ПЕДАГОГА В СОВРЕМЕННОМ ОБЩЕСТВЕ	4
Гришанова И.А., Снигирева Т. А. КВАЛИТАТИВНА ДИАГНОСТИКА ДОСТИЖЕНИЯ КОММУНИКАТИВНОЙ УСПЕШНОСТИ МЛАДШИМИ ШКОЛЬНИКАМИ	10
Куренкова Л. А. АДАПТАЦИЯ МОЛОДОГО ПЕДАГОГА В ДОШКОЛЬНОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ	16
Рязанцева О. В. ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ДО ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОЇ ОСВІТИ	18
Прохорова Т.Н., Спирина М.В. ЛИГВООБРАЗОВАТЕЛЬНЫЙ ПРОЦЕСС КАК ВЕКТОР ФОРМИРОВАНИЯ МУЗЫКАЛЬНО-ЭСТЕТИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ СТУДЕНТОВ КОНСЕРВАТОРИИ	24

ПОЛИТИЧЕСКИЕ НАУКИ

Rasulov B.B. MODERN TENDENCIES OF FIGHT AGAINST CORRUPTION	27
Дурман М. О. МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД РОЗВ'ЯЗАННЯ РЕГУЛЯТОРНИХ ПРОБЛЕМ НА НАЦІОНАЛЬНОМУ РІВНІ	30
Ситник Г.П. ПРОБЛЕМА ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ТА ОПЕРАЦІОНАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТУ «НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА» В ТЕОРІЇ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА ПІДХОДИ ЩОДО ЇЇ ВИРІШЕННЯ	36
Федорчук О.О. ОСНОВНІ НАПРЯМИ ДІЯЛЬНОСТІ МИКОЛАЇВСЬКОЇ ШКОЛИ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ (НА МАТЕРІАЛАХ КАФЕДР ЧОРНОМОРСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМ. ПЕТРА МОГИЛИ)	44

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ

Егорова Е. Н., Цыганова В. О. ВЛИЯНИЕ ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ ОСОБЕННОСТЕЙ ЛИЧНОСТИ НА ВЫБОР ТУРИСТСКОГО МАРШРУТА	51
Філоненко Д. В. ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК МОТИВАЦІЇ ДОСЯГНЕННЯ УСПІХУ ТА ЧАСОВОЇ ПЕРСПЕКТИВИ МАЙБУТНЬОГО ОСОБИСТОСТІ ЯК ПЕРЕЖИВАННЯ ЕКЗИСТЕНЦІЙНОЇ ІЗОЛЯЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ НЕГАТИВНОГО МИНУЛОГО	53

ЮРИДИЧЕСКИЕ НАУКИ

Prav R.Yu FOREIGN EXPERIENCE OF STATE INFORMATION SECURITY POLICY AND COUNTERACTING INFORMATION THREATS	60
Peliukh O.S., Artiukhova N.O. DEVELOPMENT OF COUNTERINTELLIGENCE METHODS USED BY THE STATE SECURITY BODIES ON THE TERRITORY OF UKRAINE: RETROSPECTIVE ANALYSIS	64

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ НАУКИ

Савва Марианна

*Докторанд, Докторская Школа Психологии и Педагогических Наук
Главный специалист Институт Научных Исследований и Инновации
Государственный Университет Молдовы*

ВОСПРИЯТИЕ СТАРШЕКЛАСНИКОВ ОТНОСИТЕЛЬНО СТАТУСА И ЦЕННОСТЬ ПЕДАГОГА В СОВРЕМЕННОМ ОБЩЕСТВЕ

Savva Marianna

*PhD student, Doctoral School of Psychology and Educational Sciences
Principal specialist in the Research and Innovation Institute of
Moldova State University*

STUDENTS PERCEPTION OF THE STATUS AND THE VALUE OF THE TEACHER IN THE SOCIETY

Краткое содержание. Эта статья представляет собой анализ результатов этапа педагогического эксперимента по выявлению определенных аспектов текущей ситуации, информирование учащихся о преподавательской деятельности, аспект, который рассматривается с точки зрения старшеклассников. Катастрофическая нехватка учителей в Республике Молдова, как и в других странах, приводит к необходимости исследований в области ориентирования старшеклассников в преподавательской карьере. В качестве основы для будущего информирования учеников о педагогической деятельности, необходимо выявить потенциальных кандидатов, предрасположенных с точки зрения структуры личности, принять профессию преподавателя.

Summary. This article is an analysis of the results of the stage of the pedagogical experiment to identify certain aspects of the current situation, to inform students about teaching activities, an aspect that is considered from the point of view of high school students. The catastrophic shortage of teachers in the Republic of Moldova, as in other countries, leads to the necessity and importance of research in the field of guidance students in teaching careers. As a basis for a future formative implication, in order to guide the students in the teaching career, it is the identification of the potential candidates predisposed, from the point of view of the personality structure, to embrace the teaching profession.

Ключевые слова: руководство студентами в их педагогической деятельности, педагогическая деятельность, профессия, статус учителя.

Keywords: guiding pupils into the teaching career, didactic career, profession, teacher's image.

Introduction. The choice of profession depends on your abilities. Although known that most often the family plays a very important role, however, there are other factors that could become dominant in the choice of career, such as discovering the innate aptitudes/predispositions hidden from the teaching profession in this case. The idea of the research stipulates that if a student that likes the Romanian language, they could choose the philology, another who likes the discipline Biology could choose a profession in the medical field, as the students in the general education choose a teaching career, in the conditions in which they do not understand whether or not they liked pedagogy, which was not taught in schools as a school discipline. One of the research hypotheses states that students who will have a positive attitude and an adequate perception towards the teaching profession, and will be guided to this profession, will choose the teaching career in the future.

In order to identify certain dimensions of the guidance in the teaching career from the perspective of the students, we have proposed the application of an opinion poll for the students, having the following identification objectives:

- ✓ of the students' opinion regarding the image of the teacher in the society at the current stage;
- ✓ of the students' opinion regarding how the teachers are perceived by the other members of the society;
- ✓ of the students' opinion regarding what a student must possess in order to be guided to the teaching career;
- ✓ of the opinion of the students regarding the interventions from the state/school so that the students choose the teaching profession;
- ✓ to students if they would choose a profession in the field of Education Sciences.

Methods. If we refer to the structure of the opinion poll, it contains items with a choice answer, and items which the experimental subjects must complete them with their own opinion. This experiment was conducted during February 2019.

Description of target group. The target group of the experiment was made up of 400 high school students from three general education institutions. In the Figure below we see that out of the total number of students, involved in the experiment, 52% were the students of the 10th class, 32% - the 11th class and 16% - the 12th class.

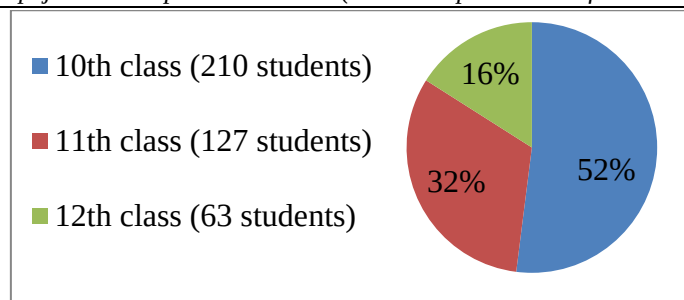

Fig.1. Number of students involved in the experiment

Students are between the ages of 15 and 19 years, of which 12% are 15 years old, 40% are 16 years old, 33% are 17 years old, 12% are 18 years old and 3% are 19 years.

Results The high school results were grouped

according to the class they belonged to. If we refer to the image of the teacher in society at the current stage, we represent the results of the high school students in Figure 2:

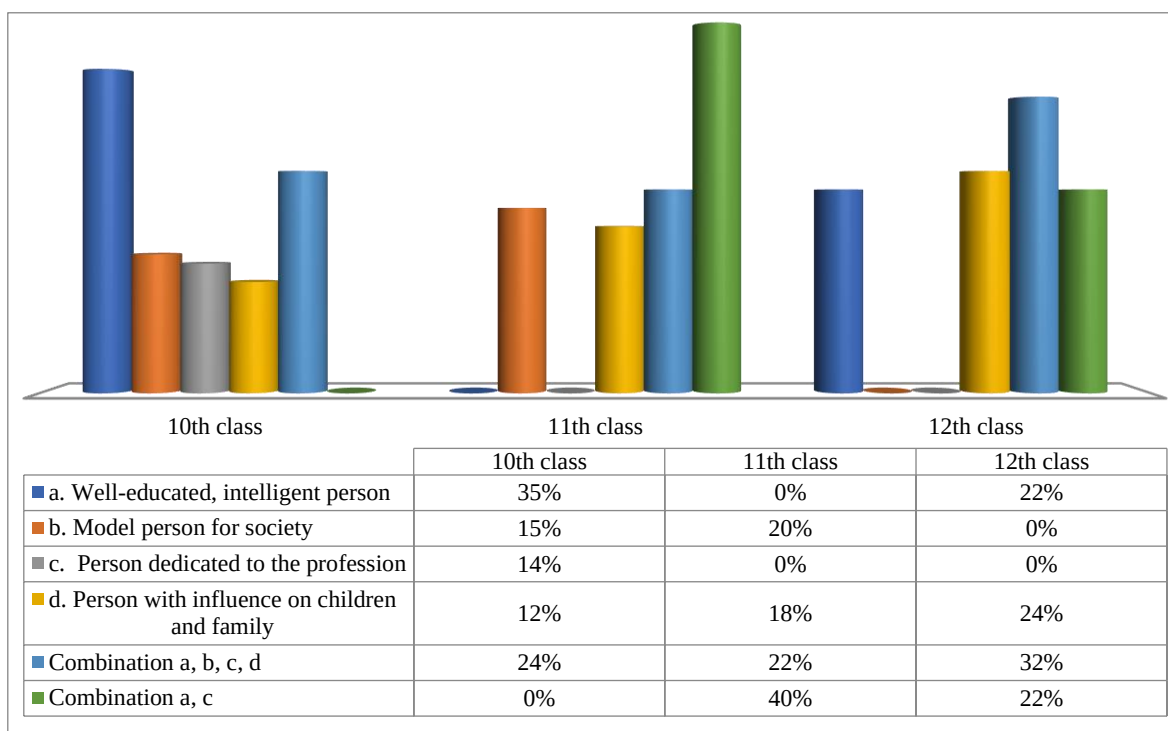

Fig. 2. High school students' opinion on the image of the teacher in society

Analyzing Figure 2, we notice that the most common opinion for the students of the 10th grade lies in the fact that the teacher is a trained, intelligent person (35%), for the students of the 11th grade - a trained, intelligent person who is dedicated to the profession, and for the students of the 12th class - an educated, intelligent person, a model for the society, which is dedicated to the profession and with influence on the children and the family. We should mention that the opinion that is the least common in the vision of the high school students, both for the students of the 10th grade (12%) and for the students of the 11th grade (18%) the teacher is a person with influence on the children and the family, and for the students 12th grade

(22%) - the teacher is a trained, intelligent person dedicated to the profession.

Another dimension that we set out to analyze is the opinion of the students regarding how the teachers are perceived by other members of the society. Analyzing the results shown in Figure 3, we mention that 20% of the students of the 10th class, 35% of the 11th classes and 35% of the students of the 12th class consider that the teachers are perceived negatively by the other members of the society.

Another 80% - the 10th class, 65% - the 11th class and 65% the 12th class claim that they are perceived positively by the other members of the society.

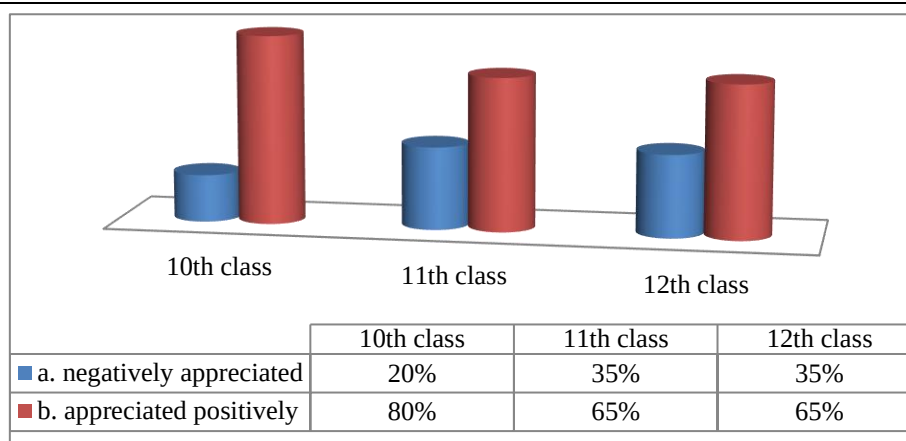

Fig. 3 High school students' opinion about how teachers are perceived by the other members of the society

In order for a student to embrace the teaching profession, most of the students of the 10th (38%) and 11th (41%) class consider that he/she must possess vocation, grace, call to the teaching profession, love for children, abilities leader, good organizer. In the opinion of the students of the 12th class, the dominant thing is that this student has the feeling of love for children.

For the fewest of the students of the 10th grade (10%), this student who will opt for a teaching career must possess the skills of leader, and good organizer, and for the students of the 11th grade (8%) and of the 12th - a (20%) - are communication skills, tolerance and fairness.

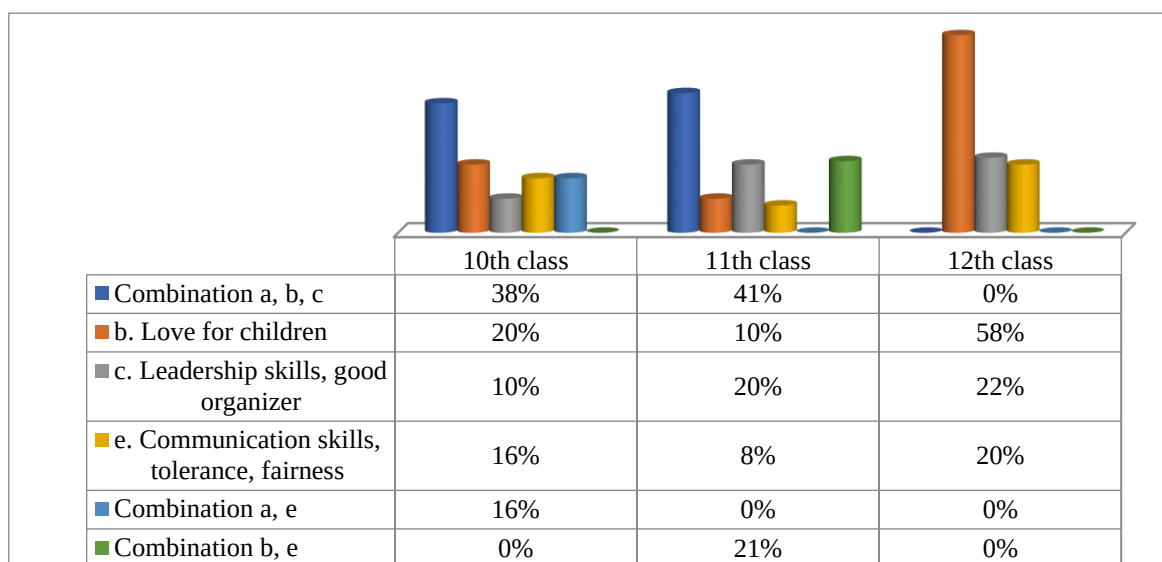

Fig. 4 High school students' opinion about what a student should have in order to choose the teacher profession

Regarding the interventions from the state/school, for the students to choose the pedagogical profession,

the opinion of the students of the 10th class we see it graphically represented in Figure 5:

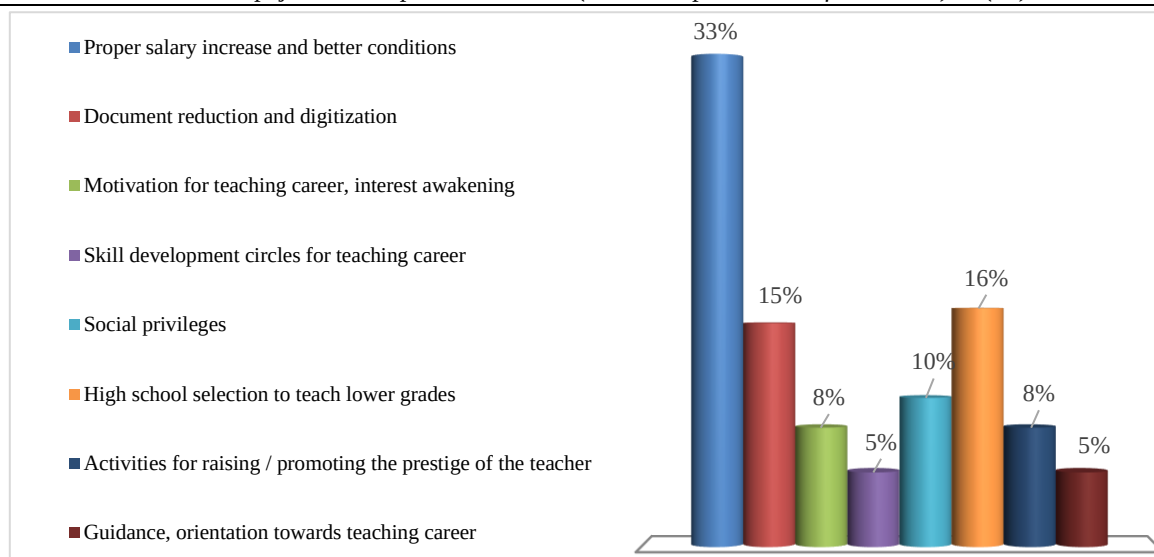

Fig. 5 Activities proposed by the students of the 10th grade so that the students can choose the pedagogical profession

Analyzing the figure above, we can mention that 33% of the students of the 10th grade support the corresponding increase of the salary and better conditions, 15% chose to reduce and digitize the documents. Another 8% say that the students should be motivated towards the teaching career and the awakening of the interest towards this profession. Of the 10th grade students, 5% consider that one of the possible actions that would motivate the students to choose the teaching career is that the school must organize skills development circles towards the teaching career.

Another 10% of students in the 10th grade argue that social privileges can make this profession attractive to students, 16% claim that high school selection is required to teach certain lower class subjects to arouse their interest, 8% claim that lifting activities are required/promotion of the prestige of the teaching career and only 5% claim that guidance, guidance to the teaching career is needed.

Analyzing the results of the students of the 11th class, we graphically represent in Figure 6 the actions proposed by them:

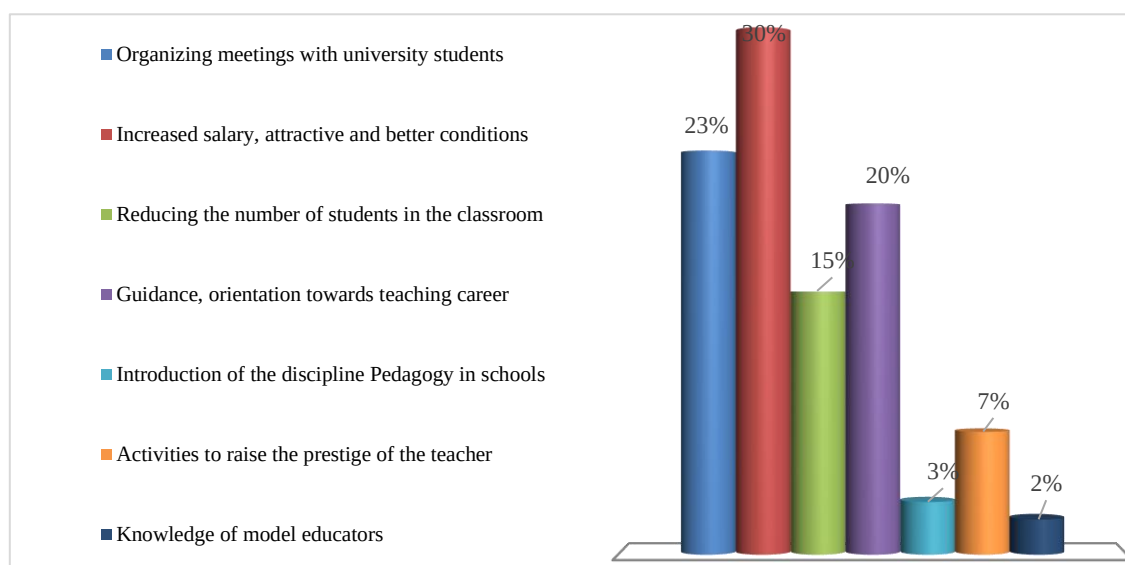

Fig. 6 The actions proposed by the students of the eleventh class for the students to choose the pedagogical profession

Analyzing figure 6 it can be said that 30% of the students in the 11th grade proposed to increase the salary and ensure better conditions, and 23% have a proposed organization for studying the universities. Another 15% of the students proposed to reduce the number of students in the classroom, and 20% have guidance, orientation to the teaching career. The fewest

of the students of the eleventh grade proposed the pedagogical introduction in schools (3%), activities to raise a prestigious teacher (7%) and knowledge of the teacher model (2%).

In Figure 7 we see graphically the actions proposed by the students of the 12th class:

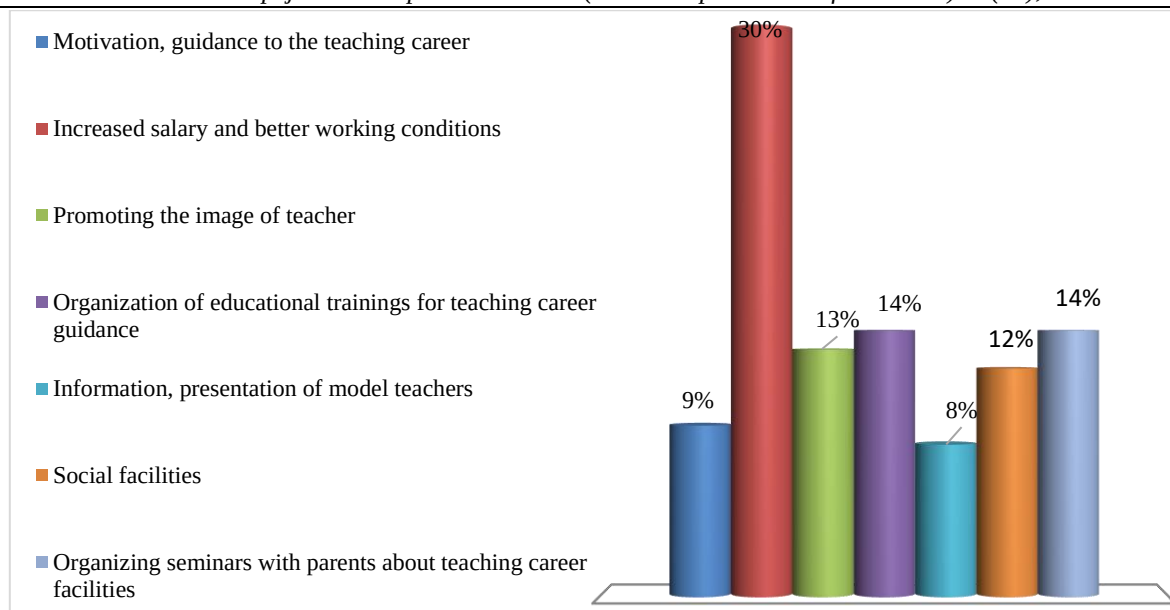

Fig. 7 The actions proposed by the students of the 12th class for the students to choose the pedagogical profession

Thus, out of the number of students in the 12th grade, 30% proposed that the state should provide a motivating salary.

As many as 14% proposed organizing seminars with parents about the facilities of the teaching career and organizing educational trainings on guiding the students in the teaching career. The promotion of the teacher's image represents an action proposed by another 13% of the students of the XII class, and another 12% support the granting of social facilities to those who profess this profession. Another 9% say that

for students to choose this profession, motivation, guidance to the teaching career and information, presentation of model teachers are needed.

Another dimension that we set out to identify in the experiment is whether the high school students want to choose a profession in the field of Education Sciences.

In Figure 8, we see graphically the students' responses of the three classes involved in the experiment:

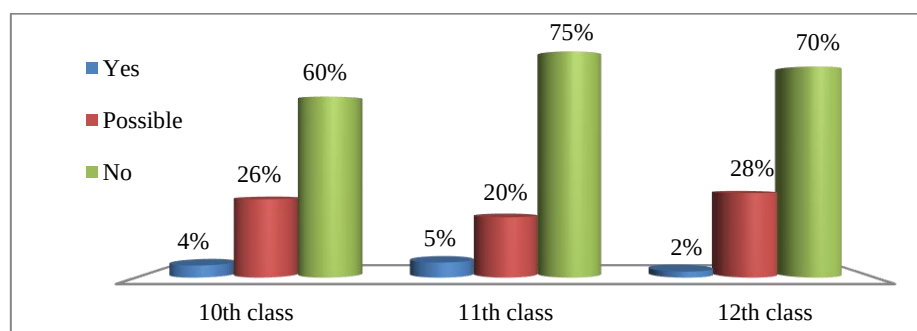

Fig. 8 The number of students who would choose a specialization in Educational Sciences

Thus, 4% of 10th grade students, 5% of 11th grade students and 2% of 12th grade students would certainly choose a specialization in Educational Sciences. Another 26% of 10th grade students, 20% of 11th grade students and 28% of 12th grade students mentioned that they might choose a specialization in Educational Sciences. It would not choose a specialization in Educational Sciences 60% of the students of the 10th

grade, 75% of the students of the 11th grade and 70% of the students of the 12th grade.

Statistical data shows that almost 1/3 of the total number of students in each possible class would choose a specialty in Educational Sciences. Analyzing the results of the experiment from the gender perspective, out of the total number of participants in the experiment, boys represented 167, and girls 233 in number.

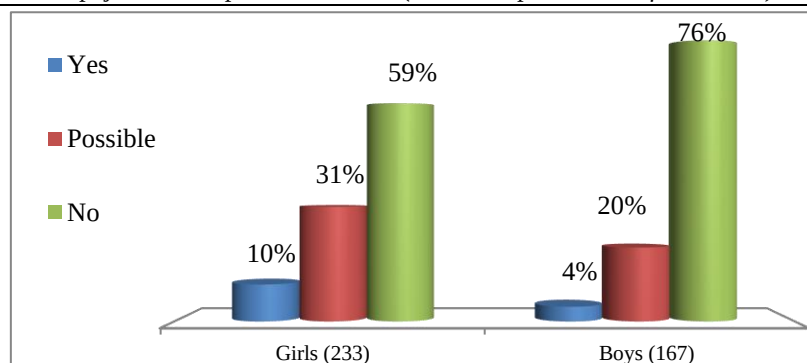

Fig. 9 Experimental subjects preferences if they would choose a specialty in Education Sciences, from a gender perspective

Thus, in Figure 9 we see that 10% of girls and 4% of boys would choose a specialty in Educational Sciences. Another 31% of girls and 20% of boys might choose, and another 59% of girls and 76% of boys would not. From this point of view, we can mention that the feminization of the education system is an axiom known by everybody, and the data of the experiment show once again that the professional preference of the girls for the teaching career is a dominant one compared to that of the boys.

In order to detect those students who, from the point of view of the personality typology, would have a certain interest in the teaching profession, in the next stage of the finding experiment we set out to identify the students in the 10th and 12th grades, that have them in relation to certain environments. Based on the idea that individuals are looking for those environments that are in line with their interests, and then they fall in line with the stronger the match. Therefore, we applied the inventory of interests J.L. Holland. The author promotes the theory that personality is the result of the interaction between hereditary characteristics, essential for the development of specific interests and activities to which the individual is exposed, resulting in six personality types: R (realistic); I (investigative); A (artistic); S (social); E (entrepreneur); C (conventional). The students had to answer the 120 questions that start with the expression "Would you like to ...?" And were awarded 2 points - if the activity they like, 1 point - if they are indifferent, and 0 points - if they dislikes. The students, reading the question, alone wrote down each score in the space indicated and then calculated their final result. The highest score indicates the type of personality they have. In this way, we found those students who have an interest in social activities. After analyzing the results 35% of the students have the type of entrepreneurial personality who prefers teamwork, especially with the purpose of leading, occupying the leader position. These students express the desire for power, social status, having communication skills and knowing how to become understanding, enthusiastic and self-confident. The predominant personality type also owns 0.5% students - entrepreneur-conventional, and 0.25% students entrepreneur-artist.

Among the students involved in the experiment 19% have the kind of investigative personality who likes to solve abstract tasks, to understand and to organize the world. These students possess mathematical, scientific skills, being analytical, curious, original and creative who like the rules and not even work in a team. It's original and creative. It is aimed at areas that involve research and investigation. Likewise, with the predominant personality type they obtained 0.25% - investigative-artistic.

Another 14% of the students have the conventional personality type, being stable, attentive to details, possessing secretarial, mathematical abilities and have great respect for the rules, but also to know what is expected of them.

Conventionalists prefer activities that require orderly manipulation, systematization of data, information. Also predominantly personality type obtained 0.75% students - conventional-artistic, 1.75% - conventional-entrepreneur and 1% - conventional-investigative. Another 12.5% of the students have the artistic personality type and are characterized by imagination, creativity, attracted by less structured activities, which leaves them the possibility to express themselves. Being sensitive, they prefer to work alone, needing individual communication, and prefer the indirect relationship, through artistic expression.

Another 2% of the students possess the type of realistic personality being characterized by the tendency to go towards activities that involve the manipulation of objects, instruments, machines, possessing a technical ingenuity and practical spirit, preferring to build and repair. These students enjoy outdoor activities, having difficulty expressing their feelings.

Another 9% possess the type of social personality, being interested in activities that involve the interpersonal relationship, which they like to pay attention to.

Societies possess verbal, social skills, being cooperative and generous, while being attracted by activities that involve information, training and development. Another 2% of students have the predominantly social-entrepreneurial personality type, 1.25% students - social-artistic, 0.25% students - social-investigative.

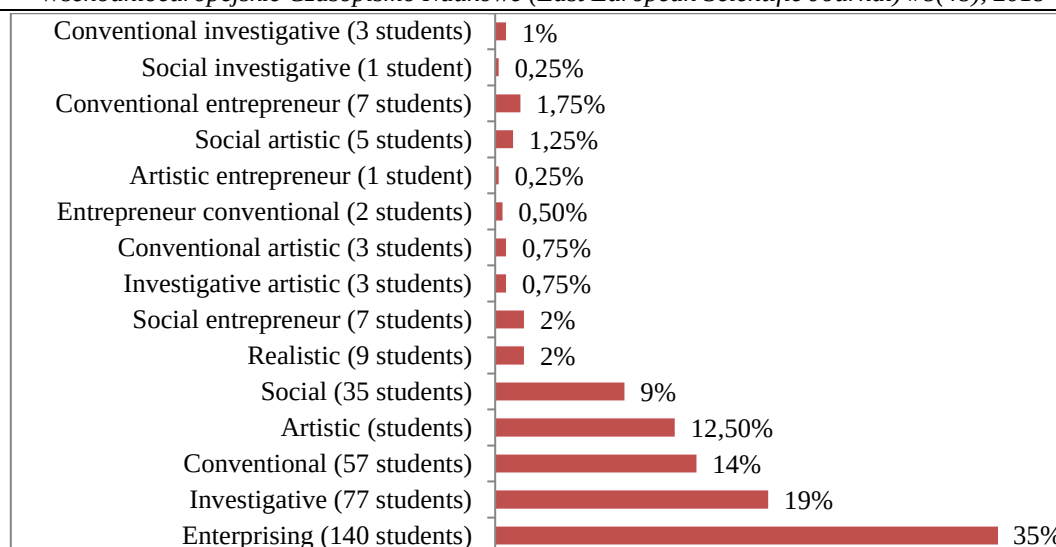

Fig. 11 The personality type of the experimental subjects

Conclusions:

- ✚ Most of the students involved in experiment consider that the teacher is a trained, intelligent person dedicated to the profession at the present stage.
- ✚ Most of the students claim that the teachers are positively appreciated by the other members.
- ✚ In order to make the teaching profession attractive for students in pre-university education, most have proposed financial actions.
- ✚ Nearly 1/3 of the possible target group would choose a specialty in Education Sciences.

✚ The 12.5% of the students who have the type of social personality, having personality traits predisposed to a possible choice regarding the teaching profession, we can say that it actually represents a pretty good percentage, given that the teaching profession represents a classic profession, and the realities point out that the students in pre-university education have interests towards other professions/activities, such as vlogging, blogging, styling, instagramming.

Grishanova I.A.

doctor of education, professor,
Korolenko Glazov State Pedagogical Institute

Snigiryova T.A.

doctor of education, professor,
Izhevsk State Medical Academy

QUALITATIVE DIAGNOSTICS THE ACHIEVEMENT OF COMMUNICATIVE SUCCESS OF YOUNGER STUDENTS

Гришанова Ирина Алексеевна

доктор педагогических наук, профессор кафедры педагогики и психологии, Глазовский государственный педагогический институт им. В.Г. Короленко

Снигирева Татьяна Александровна

доктор педагогических наук, профессор кафедры медбиофизики, информатики и экономики, Ижевская государственная медицинская академия

КВАЛИТАТИВНАЯ ДИАГНОСТИКА ДОСТИЖЕНИЯ КОМУНИКАТИВНОЙ УСПЕШНОСТИ МЛАДШИМИ ШКОЛЬНИКАМИ

Abstract. The article discusses the diagnostic communicative personality development. Opened the essential content of the concept “communicative success of the younger schoolboy”, which is seen in the didactic aspect – as a result of the positive experience of the training of communicative activity, manifested in the student’s desire to engage in educational communication at their level of development, training.

Determined set of criteria of formation of the communicative success of younger students by cognitive, behavioral, emotive parameters; established diagnostic method for assessing the communicative success of younger students and contributing to the improvement of the process of its formation. Scientifically founded idea of using kvalimetric approach ensures manufacturability communicative success of the estimation procedure through the use of mathematical apparatus pedagogical qualimetry.

Formulated in a position paper confirmed the practice and allow managers and teams primary level schools to implement the ability to predict and control the process of formation of communicative success of students.

Аннотация. Статья посвящена проблеме диагностики коммуникативного развития личности. Раскрыто сущностное содержание понятия «коммуникативная успешность младшего школьника», которая рассматривается в дидактическом аспекте, – как результат положительного опыта учебной коммуникативной деятельности, проявляющегося в стремлении учащегося включиться в учебное общение на своём уровне развития, обученности, воспитанности.

Определена совокупность критериев сформированности коммуникативной успешности младших школьников по когнитивному, поведенческому, эмотивному параметрам; установлен способ диагностики, позволяющий оценить коммуникативную успешность младших школьников и способствующий совершенствованию процесса её формирования. Научно аргументирована идея использования квалитетрического подхода, обеспечивающего технологичность процедуры оценивания коммуникативной успешности за счёт применения математического аппарата педагогической квалитетрии.

Сформулированные в статье положения подтверждены практикой и позволяют руководителям и коллективам начального звена общеобразовательных школ осуществить возможность прогнозирования и управления процессом формирования коммуникативной успешности учащихся.

Key words: qualitalia, qualitative technology, qualimetric approach, communicative success, the level of communicative success formation.

Ключевые слова: квалитология, квалитативная технология, квалитетрический подход, коммуникативная успешность, уровень сформированности коммуникативной успешности.

Одно из основных направлений образовательной политики России связано с повышением качества образования, с поиском надежных средств, методов и технологий оценивания качества подготовки обучающихся. Именно поэтому проблема диагностики уровня обученности, воспитанности, развития личности становится наиболее актуальной в настоящее время.

В такой ситуации перспективным является направление, связанное с разработкой и созданием квалитативной технологии оценивания достижения успешности обучаемыми.

Проблема успешности ребёнка младшего школьного возраста как некоторого достижения в социально-значимой деятельности и его признания со стороны других участников образовательного процесса рассматривается в настоящее время как теоретически и практически значимая.

В педагогике успешность рассматривается как качественная характеристика результатов деятельности, имеющая протяжённость во времени.

Традиционно под успешностью ребёнка понимают социальные достижения, складывающиеся из его достижений в различных видах деятельности, в частности, коммуникативной.

Коммуникативную успешность младших школьников мы определяем как результат положительного опыта коммуникативной деятельности, проявляющегося в стремлении учащихся включиться в учебное общение на уровне своего развития, обученности, воспитанности [2,3,4].

Теоретический анализ научной литературы свидетельствует о том, что в существующих исследованиях заложен общий подход к разработке проблем успешности общения [15].

При этом вопрос диагностики достижения коммуникативной успешности остаётся открытым для решения.

В связи с этим, нами была предпринята попытка использования квалитетрического подхода, обеспечивающего технологичность процедуры оценивания коммуникативной успешности за счёт применения математического аппарата педагогической квалитетрии.

Педагогическая квалитетрия, частью которой является квалитативная педагогическая диагностика, позволяет проводить оценку качества подготовки обучаемых на основе квалитетрического подхода, с использованием тестовых измерителей [8,9,10].

Под диагностикой понимается процесс получения информации о состоянии изучаемого объекта с помощью различных методов, способов, приемов [11].

Педагогическая диагностика, как система специфической деятельности педагогических коллективов, призвана выявить определенные свойства личности для оценки результатов воспитания, образования и обучения. Систему диагностической деятельности образуют цели и методы диагностики, результаты и интерпретация результатов, кадры и учреждения, занимающиеся диагностикой. Обязательным является гуманное применение результатов диагностики в образовательном процессе [1,6].

Для осуществления процедур педагогической диагностики необходима разработка комплексов диагностических материалов, разработанных на научной основе и отвечающих характеристикам объективности, надежности и валидности. Однако необходимо отметить, что к диагностическим материалам, средствам диагностики, относятся не только контрольные вопросы и задания. К ним относятся и формы методического обеспечения процедур диагностики, например, рекомендации по подготовке и проведению диагностических процедур, научно-обоснованные критерии оценок, методики анализа полученных результатов, рекомендации по отбору экспертов и др.

Установлено, что стратегия диагностики в сфере образования содержит также требование

всесторонней проверки результатов обучения в психологической (развитие личности), социальной (социальная адаптация), когнитивной (овладение знаниями и способами их применения) сферах. В психологической сфере проверяется развитие речи, мышления, памяти, внимания, умения действовать в стандартных (типичных) и нестандартных ситуациях. В социальной сфере диагностируется степень овладения социальными нормами, нравственное и правовое воспитание, общественная активность [8].

К социально-психологической сфере относятся и коммуникативные трудности – препятствия, возникающие у учащихся при взаимодействии с другими участниками общения. Анализ данных наблюдений за учебной деятельностью младших школьников позволил выделить их коммуникативные трудности. В качестве основных коммуникативных трудностей выступают: когнитивные – трудности овладения знанием о собственных коммуникативных проблемах; поведенческие – трудности волевого управления саморегуляцией в процессе коммуникативной деятельности; эмотивные – трудности эмоционального управления саморегуляцией в процессе коммуникативной деятельности.

Перечисленные коммуникативные трудности отличаются набором характеристик [5].

Когнитивные трудности определяют: пассивность в условиях учебного общения, неспособность критически относиться к результатам общения, чрезмерная обидчивость из-за незначительных поводов, категоричность утверждений, неспособность понять смысл шуток.

Поведенческие: сложность в установке контактов со сверстниками при организации коммуникативной деятельности на уроке, нарушение произносительной стороны речи, невладение невербальными средствами общения, отсутствие стремления к успеху, неумение осознавать своё поведение в коллективе и следовать адекватным формам поведения.

Эмотивные: специфическое волнение в устных выступлениях перед одноклассниками, невыразительность используемых средств общения, неумение владеть голосом, неумение регулировать темп речи, неспособность сдерживать эмоции в ситуациях конфликта.

В соответствии с целями выявления вышеуказанных характеристик был разработан диагностический инструмент для измерения экспертами уровня сформированности коммуникативной успешности детей младшего школьного возраста.

Формирование экспертной группы, определение кандидатур и оптимальной численности экспертной группы, оценка комплексной компетентности кандидатов в

эксперты, определение коэффициента согласованности мнений экспертов и погрешности коллективной экспертной оценки проводились по методике, описанной в работе В.С. Черепанова [11].

Значение коэффициента согласованности экспертов составило $K_{\text{согл}} = 0,72$, что соответствует «хорошей» согласованности. Погрешность коллективной экспертной оценки составила $\Delta q_{\text{г}} = 0,12$ (при значении доверительной вероятности $\gamma = 0,95$), что находится в пределах нормы.

Предлагаемый инструмент оценивания уровня сформированности коммуникативной успешности младших школьников состоит из шкал, представляющих собой вопросы-описания характеристик, связанных с общением. Первый блок ориентирован на когнитивную сферу; он предназначен для выявления знаний обучаемых о собственных коммуникативных проблемах. Второй блок несет смысловую нагрузку конативного плана, т.е. связан с выявлением поведенческих характеристик. Третий блок шкал составляет эмотивный параметр, то есть направлен на выявление особенностей эмоционально-регулятивной сферы.

Диагностика коммуникативной успешности была проведена на выборке из 768 младших школьников.

Для расчета объема выборки использовалась следующая формула [7]:

$$n = \frac{t\sigma^2 N}{N\Delta^2 + t\sigma^2},$$

где n – объем выборки; t – мера риска допущения ошибки, связанной с выборкой – предельная ошибка равна t -кратному числу предельных ошибок выборки. Табличные значения этой величины следующие: $t = 1,96$ при $\alpha = 0,05$; $t = 2,58$ при $\alpha = 0,01$. Для расчетов принимают $t = 1,96 \approx 2$; $t = 2,58 \approx 3$.

σ – стандартное отклонение;

$$\sigma \approx \frac{q_{\text{max}} - q_{\text{min}}}{6} = \frac{d}{6} \quad (\text{правило «шести сигм»};$$

если $q_{\text{min}} \dots q_{\text{max}}$)

σ^2 – дисперсия;

N – объем генеральной совокупности;

Δ – предельная ошибка репрезентативности.

В проведенном исследовании $t = 2$; $\sigma = 0,5$; $N = 768$ младших школьников; $\Delta = 0,05$.

Эксперимент проходил в три этапа, в каждом из которых приняли участие по 120 человек; всего – 360 младших школьников.

Ниже представлены усреднённые за три года данные по 120 учащимся, которые составили две выборочные совокупности: экспериментальную и контрольную.

Экспертное оценивание коммуникативной успешности проводилось до и после экспериментального обучения. Результаты экспертной оценки представлены в таблице 1.

Таблица 1

ПОКАЗАТЕЛИ ЭКСПЕРТНОЙ ОЦЕНКИ КОММУНИКАТИВНОЙ УСПЕШНОСТИ УЧАЩИХСЯ ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЙ (ЭГ) И КОНТРОЛЬНОЙ (КГ) ВЫБОРОК ДО И ПОСЛЕ ОБУЧЕНИЯ

Выборка	Параметры		
	Когнитивный	Поведенческий	Эмотивный
ЭГ (до обучения)	4,5	5,0	4,5
ЭГ (после обучения)	5,1	5,8	5,3
$\tilde{T}$ - критерий	2,7**	3,2**	2,9**
КГ (до обучения)	4,7	4,7	4,8
КГ (после обучения)	5,0	5,2	5,1
$\tilde{T}$ - критерий	1,97*	2,14*	2,06*
U – критерий (ЭГ и КГ до обучения)	1610	1597	1549
U – критерий (ЭГ и КГ после обучения)	1492	1361*	1415*

– уровень значимости 0,05; ** - уровень значимости 0,01

Анализ данных, представленных в таблице 1, свидетельствует о том, что до участия в экспериментальном обучении различия в оценке коммуникативной успешности учащихся экспериментальной и контрольных выборок случайны.

Сравнивая показатели экспертной оценки в экспериментальной выборке до и после экспериментального обучения, представленные в таблице 1, отметим, что различия достоверны по всем параметрам на уровне значимости 0,01.

Статистическая достоверность данных установлена для связанных выборок на основании критерия T (парный критерий Вилкоксона), для независимых выборок на основании U -критерия Манна-Уитни.

Для применения критерия T были проведены следующие операции. Вычисленным разностям между связанными парами наблюдений давались ранговые номера в порядке возрастания абсолютных значений разности (без учета ее знака).

Совпадающим значениям давались ранговые номера, равные средним из их порядковых значений. Далее вычислялась величина T , равная сумме ранговых номеров разностей, имеющих отрицательное значение (т. е. разностей, противоположных наблюдаемым в большинстве опытов).

В случае, когда число пар больше 20-ти (в нашем случае 60 пар), чтобы решить вопрос о справедливости нулевой гипотезы, вычисляется величина $\tilde{T}$ по формуле

$$\tilde{T} = \frac{T - \bar{T}}{\sigma_T},$$

где T – сумма рангов, полученная в эксперименте; σ_T (дисперсия).

$$\bar{T} = \frac{n \cdot (n + 1)}{4}$$

$$\sigma_T = \sqrt{\frac{n \cdot (n + 1) \cdot (2n + 1)}{24}},$$

где n – число пар.

Исходя из свойств нормального распределения, если $\tilde{T} > 1,96$, то с уровнем значимости 0,05 сравниваемые выборки считались различающимися. Если $\tilde{T} > 2,56$, то вывод о различии выборок делался с уровнем значимости 0,01.

Для применения U -критерия Манна-Уитни были проведены следующие операции:

1. Составлен единый ранжированный ряд из обеих сопоставляемых выборок, расставлены их элементы по степени нарастания признака и меньшему значению приписан меньший ранг. Общее количество рангов получилось равным: $N = n_1 + n_2$, где n_1 – количество единиц в первой выборке; n_2 – количество единиц во второй выборке.

2. Единый ранжированный ряд был разделён на два, состоящие соответственно из единиц первой и второй выборки. Подсчитана отдельно сумма рангов, пришедшихся на долю элементов первой выборки, и отдельно – на долю элементов второй выборки. Определена большая из двух ранговых сумм (T_x), соответствующая выборке с n_x единиц.

3. Значение U -критерия Манна-Уитни рассчитано по формуле

$$U = n_1 \cdot n_2 + \frac{n_x \cdot (n_x + 1)}{2} - T_x$$

4. По таблице определялось значение U критического для n_1 и n_2 . Если полученное значение U меньше табличного или равно ему для избранного уровня статистической значимости, то признается наличие существенного различия

между уровнем признака в рассматриваемых выборках. Если полученное значение U больше табличного, принимается нулевая гипотеза. Достоверность различий тем выше, чем меньше значение U .

$U_{кр}$ на уровне значимости 0,05 ($n = 60$) составляет 1486, на уровне значимости

0,01 $U_{кр} = 1356$.

Данные статистической обработки материалов совпали с показателями уровня анализа, полученными в экспериментальной и контрольной выборках (см. таблицы 2,3).

Таблица 2

**РАСПРЕДЕЛЕНИЕ УЧАЩИХСЯ ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЙ ВЫБОРКИ ПО УРОВНЯМ
СФОРМИРОВАННОСТИ КОММУНИКАТИВНОЙ УСПЕШНОСТИ (В %)**

Параметры	Уровни							
	до обучения				после обучения			
	низкий	ниже среднего	средний	высокий	низкий	ниже среднего	средний	высокий
когнитивный	6,7	70	23,3	-	-	21,7	46,7	31,6
поведенческий	3,3	73,3	21,7	1,7	-	8,3	33,4	58,3
эмотивный	3,3	70	23,4	3,3	-	5,0	35,0	60,0

Таблица 3

**РАСПРЕДЕЛЕНИЕ УЧАЩИХСЯ КОНТРОЛЬНОЙ ВЫБОРКИ ПО УРОВНЯМ
СФОРМИРОВАННОСТИ КОММУНИКАТИВНОЙ УСПЕШНОСТИ (В %)**

Параметры	Уровни							
	до обучения				после обучения			
	низкий	ниже среднего	средний	высокий	низкий	ниже среднего	средний	высокий
когнитивный	3,3	68,3	26,7	1,7	3,3	46,7	28,3	21,7
поведенческий	4,1	69,2	23,4	3,3	-	35,0	26,7	38,3
эмотивный	5,0	66,7	25,0	3,3	1,7	40,0	21,7	36,6

Выявлено, что в экспериментальной выборке все школьники, находившиеся на низком уровне сформированности коммуникативной успешности, перешли на более высокий итоговый уровень. Число школьников, находившихся на уровне сформированности коммуникативной успешности ниже среднего, уменьшилось на 59,4% по всем параметрам. Количество младших школьников, находившихся на среднем уровне, увеличилось в экспериментальной выборке на 15,6%, однако, необходимо отметить, что наибольшее повышение среднего уровня произошло по когнитивному параметру. Количество школьников, находившихся на высоком уровне, увеличилось на 48,2%. Наибольший прирост показателей высокого уровня произошёл за счёт эмотивного параметра.

В контрольной выборке наибольшее уменьшение количества школьников, находившихся на низком уровне сформированности коммуникативной успешности, произошло по поведенческому параметру; число школьников, находившихся на уровне сформированности коммуникативной успешности ниже среднего, уменьшилось на 27,5%. Количество младших школьников, находившихся на высоком уровне, увеличилось в контрольной выборке на 29,4%, на среднем уровне – на 0,6%; наибольший прирост произошёл по поведенческому параметру коммуникативной успешности, показатель которого увеличился в контрольной выборке на 3,3%.

Результаты диагностики уровня сформированности коммуникативной успешности в экспериментальной и контрольной выборках свидетельствуют о том, что наибольшие различия наблюдаются на высоком, среднем, и ниже среднего уровнях сформированности коммуникативной успешности. На среднем уровне максимальной точки достигает показатель когнитивного параметра в экспериментальной выборке (46,7%), на уровне ниже среднего максимальным оказался этот же показатель в контрольной выборке (46,7%), на высоком уровне сформированности коммуникативной успешности максимальным явился показатель эмотивного параметра в экспериментальной выборке (60%).

Таким образом, квалиметрический подход обеспечил научность и технологичность диагностической процедуры за счет применения математического аппарата педагогической квалиметрии. Анализ результатов диагностики на основе квалиметрического подхода позволил извлечь максимум информации из качественных оценок и количественно оценить уровень сформированности диагностируемого качества.

Творческий потенциал данной работы предопределен открывающейся возможностью организации на её основе дальнейших научных исследований по проблеме оценки коммуникативных качеств личности обучающихся и обучающихся различных возрастных групп.

Список использованных источников

1. Аванесов В.С. Определение, предмет и основные функции педагогической диагностики // Педагогическая диагностика. 2002. №3. С. 41-43.
2. Гришанова, И.А. Компенсаторные механизмы регуляции коммуникативных проблем у младших школьников // Педагогический журнал Башкортостана. 2015. № 4. С. 51 – 55.
3. Гришанова И.А. Факторный анализ коммуникативной успешности младших школьников // Сибирский педагогический журнал. 2014. № 1. С. 18-21.
4. Гришанова И.А. Формирование коммуникативной успешности младшего школьника: взгляд с позиции дидактики: монография. – Ижевск: Институт компьютерных исследований, 2014. 278 с.
5. Гришанова И.А., Снигирева Т.А. Квалитативная технология оценивания коммуникативного развития личности: монография. – Ижевск: Институт компьютерных исследований, 2016. 108 с.
6. Михайлычев Е.А. Система педагогической диагностики: ключевые понятия и принципы // Педагогическая диагностика. 2002. №1. С. 44 – 66.
7. Сидоренко Е.В. Методы математической обработки в психологии. – Санкт-Петербург: Речь, 2001. 350 с.
8. Снигирева Т.А. Основы квалитативной технологии диагностики структуры знаний обучаемых. Науч. ред. В.С. Черепанов. Москва-Ижевск: Экспертиза, 2006. 124 с.
9. Снигирева Т.А., Гришанова И.А. Применение комплексного подхода при оценке качества структуры знаний обучающихся // Фундаментальные исследования. 2014. № 11 (часть 6). С. 1382-1385.
10. Субетто А.И. Онтология и эпистемология компетентностного подхода. Квалификация и квалиметрия компетенций. – Санкт-Петербург – Кострома: Изд-во КГУ им. Н.А. Некрасова, 2006. 88 с.
11. Черепанов В.С. Основы педагогической экспертизы. Ижевск: Изд-во ИжГТУ, 2006. 124 с.

12. Яшнова О.А. Успешность младшего школьника. – Москва: Акад. Проект, 2003. 144 с.

References

1. Avanesov V.S. Determining the subject and the basic functions of pedagogical diagnostics. Pedagogical diagnostics. 2002. №3. P. 41-43.
2. Grishanova I.A. Compensatory mechanisms of regulation of communication problems in primary school children of Bashkortostan. Teaching Journal. 2015. № 4. P. 51 - 55.
3. Grishanova I.A. Factor analysis of the communicative success of younger schoolboys. Siberian Pedagogical Journal. 2014. № 1. P. 18-21.
4. Grishanova I.A. Formation of communicative success of the younger schoolboy: a look from the perspective of didactics: Monograph. Izhevsk: Institute of Computer Science, 2014. 278 p.
5. Grishanova I.A., Snigireva T.A. Qualitative assessment of communicative technology development of the personality: Monograph. - Izhevsk: Institute of Computer Science, 2016. 108 p.
6. Mihalichev E.A. Pedagogical diagnostics system: key concepts and principles. Pedagogical diagnostics. 2002. №1. P. 44 - 66.
7. Sidorenko E.V. The methods of mathematical processing in psychology. - St. Petersburg: Rech, 2001. 350 p.
8. Snigireva T.A. Basics of Qualitative diagnostic technology knowledge structure of students. Sci. Ed. V.S. Cherepanov. Moscow-Izhevsk: Examination, 2006. 124 p.
9. Snigireva T.A., Grishanova I.A. An integrated approach to assessing the quality of the knowledge structure of students. Basic Research. 2014. №11 (Part 6). P. 1382-1385.
10. Subetto A.I. Ontology and epistemology of competence approach. Qualifications and competencies qualimetry. - St. Petersburg - Kostroma: Publishing house of Sh. ON. Nekrasov, 2006. 88 p.
11. Cherepanov V.S. Fundamentals of pedagogical expertise. Izhevsk: Publishing House of the Izhevsk State Technical University, 2006. 124 p.
12. Yashnova O.A. The success of the junior student. - Moscow: Akad. Project, 2003. 144 p.

*Куренкова Людмила Алексеевна**Муниципальное бюджетное дошкольное образовательное учреждение № 7 города Калуги
Заведующий*

АДАПТАЦИЯ МОЛОДОГО ПЕДАГОГА В ДОШКОЛЬНОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ

*Kurenkova Lyudmila Alekseevna**Municipal budgetary preschool educational institution No. 7
of the city of Kaluga
Manager*

Аннотация. В данной статье рассмотрены проблемы адаптации молодых специалистов в сфере образования. Раскрываются: понятие «профессиональная адаптация», компоненты профессиональной адаптации и этапы её прохождения. В статье подчёркивается важность системы управления профессиональной адаптацией.

Summary. In this article problems of adaptation of young specialists in education sulfur are considered. Reveal: concept "professional adaptation", components of professional adaptation and stages of its passing. In article importance of a control system of professional adaptation is emphasized.

Ключевые слова: молодой педагог, специалист, профессиональная адаптация, система управления адаптацией.

Keywords: young teacher, expert, professional adaptation, control system of adaptation.

Современное образование в нашей стране претерпевает стремительные изменения, которые призваны повысить конкурентную способность, престиж образования и раскрыть его инновационный потенциал. В связи с этим общество предъявляет к молодым педагогам особые требования как в профессиональном плане, требующем постоянного усовершенствования, так и в личностном.

Педагогическая деятельность не позволяет делать скидки на недостаточную квалификацию педагога: жёсткие и достаточно высокие требования к профессиональной компетентности педагога действуют с самого первого дня работы и до последнего.

Вхождение в профессиональную педагогическую среду отличается особой напряжённостью. Это связано с важностью этого периода для личностного и профессионального развития педагога, начинающего свой путь в педагогической деятельности. От того, как пройдёт этот период, будет зависеть, останется ли молодой педагог в сфере образования или будет искать для себя другой путь.

Мы будем называть этот период «профессиональная адаптация». Под этим понятием мы будем понимать процесс освоения педагогом навыков ведения образовательного процесса, норм и правил поведения: взаимодействия со всеми участниками образовательного процесса, а также с коллегами и администрацией.

Профессиональная адаптация – это сложный процесс. Он имеет свои противоречия и трудности. Это могут быть противоречия, касающиеся как конкретного педагога, например, противоречие между теоретической подготовкой молодого педагога и его практической готовностью к педагогической деятельности, так и противоречия, касающиеся администрации образовательной

организации, например, требование профессионального развития педагога и несовершенство системы работы с молодыми педагогами в организациях или завышенные требования администрации.

К трудностям, сопровождающим профессиональную адаптацию педагога можно отнести: недооценку администрацией образовательной организации важности адаптационного периода для успешности молодого педагога; несоответствие профессионального образования настоящим мотивам выбора профессии молодых специалистов; высокое эмоциональное напряжение, которое испытывает молодой педагог на новом месте работы.

Можно выделить три компонента профессиональной адаптации педагога:

- психофизиологический – приспособление педагога к новому режиму труда и отдыха;
- социально-психологический – вхождение в коллектив, принятие норм и правил поведения в образовательном учреждении;
- профессиональный – освоение педагогом поведения в соответствии с должностными обязанностями.

Процесс адаптации неотделим от процесса развития. В нашем понимании процесс профессиональной адаптации есть переход от личностного развития в потенциальное развитие. Развитие – это процесс сравнительно протяжённый во времени, а адаптация относительно скоротечна. Социально-профессиональная адаптация – предвестница развития, определяющая его вектор и интенсивность.

В нашем дошкольном образовательном учреждении сложилась система управления адаптацией и развитием молодого педагога, целью которой стало обеспечение постепенного вовлечения молодых педагогов во все сферы

профессиональной деятельности и становления профессиональной деятельности педагога.

Система учитывает оптимальное соотношение между комплексом требований, предъявляемых к профессии педагога в целом, и их реализацией в собственной педагогической деятельности молодого специалиста в условиях конкретного образовательного учреждения и предполагает профессиональную социализацию личности через самореализацию и самообразование.

Система взаимодействия «педагогический коллектив – наставник-методическая служба» оказывает положительное влияние на совершенствование профессиональной адаптации молодых педагогов в условиях современных реалий. Гуманистическая направленность содержания деятельности администрации учреждения, педагога-наставника, методической службы обуславливает формирование позитивного отношения молодого педагога к педагогической деятельности и профессиональным планам.

Управление развитием молодых педагогов в нашей организации основано на следующих принципах:

- установление баланса между интересами организации и потребностями работника;
- обучение, направление, а не контроль;
- создание условий для профессионального роста и совершенствования;
- закрепление наставника;
- участие в общественной жизни педагогического коллектива;
- самостоятельное решение посильных творческих задач;
- доверие;
- поощрение.

Опыт работы показывает, что адаптация молодых педагогов проходит три этапа, на каждом из которых решается конкретная задача. Основная задача первого этапа адаптации (адаптационного) – это оценка уровня подготовленности педагога, помощь в адаптации к новой социальной ситуации, введение в профессию. На втором (проектировочном) этапе основной задачей становится оказание помощи в усвоении практических умений, а так же систематизации теоретических знаний. Задача третьего (творческого) этапа – это развитие творческих способностей и инициативности.

В решение задач адаптационного периода в нашем учреждении нам помогают так называемые адаптационные инструменты: собеседование при первой встрече при приеме на работу, различные тренинги, книга «Добро пожаловать в ДОУ», включающая краткое представление об учреждении, профессиональная мотивация (посвящение в педагоги, бенефис молодого педагога, выставка достижений молодого педагога, тесты-матрицы и т.д.) и др.

В ходе успешного функционирования системы управления адаптацией и профессиональным развитием молодых педагогов достигаются следующие результаты: облегчение процесса адаптации; повышение эффективности и качества труда; снижение текучести молодых кадров; развитие наставничества; снижение стартовых издержек; сокращение текучести кадров; снижение уровня тревожности и неуверенности педагогов; развитие у молодого педагога позитивного отношения к своей профессиональной деятельности.

Опыт работы показывает, что управляемая адаптация облегчает процесс вхождения в профессию молодого специалиста и, прежде всего, необходима для того, чтобы сократить время, которое требуется сотруднику для того, чтобы освоиться на новом месте. Следовательно, система управления адаптацией выгодна не только молодому педагогу, но и администрации учреждения.

Таким образом, эффективный сотрудник – это не находка, пришедшая в организацию. Эффективность сотрудников формируется внутри организации.

Список литературы:

1. Барыбина, И.А. Организация наставничества в школе / И.А. Барыбина // Справочник педагога-психолога. Школа. – 2012. – №7. – 67 с.
2. Профессиональное становление молодого педагога. Результаты социологического исследования, проведенного среди молодых специалистов и руководителей учреждений системы образования Тамбовской области /сост. Лимонова М.Ю. – Тамбов: ТОГОАУ ДПО «Институт повышения квалификации работников образования», 2011. – 21 с.

Ryazantseva A.V.

applicant of the department of elementary,
primary and vocational education,
Kharkov national pedagogical University
named after G. S. Skovoroda

FORMATION OF THE READINESS FOR PEDAGOGICAL COMMUNICATION UNDER CONDITIONS OF THE DISTANCE EDUCATION

Рязанцева Олександра Віталіївна

здобувач кафедри початкової,
дошкільної та професійної освіти,
Харківський національний педагогічний
університет імені Г. С. Сковороди

ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ДО ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОЇ ОСВІТИ

Summary. The article was determined that the result of preparation of candidates for master's degree for pedagogical communication under conditions of the distance education is the relevant readiness, which is characterized on the basis of analysis of scientific sources as a stable integrative personal-professional ability of a master's student, who is characterized by the presence of motivation and requirement of pedagogical communication, acquired knowledge, skills and attainments, supports the students' self-development, realization of their personal potential and self-reflection. In structure of the readiness of students of the master's programme for pedagogical communication under conditions of the distance education, the interrelated components are pointed - motivational-valuable, content-related, procedural, personal-reflective, in determining of the content of which the psychological and pedagogical peculiarities of their professional qualification were taken into account. The motivational-valuable component of the readiness of students of the master's programme for pedagogical communication under conditions of the distance education is determined by the presence of motivation and demand among students for this type of activity; the content-related component covers the set of knowledge essential to masters for implementation of the pedagogical communication under conditions of the distance education; the procedural component is based on the complex of application of skills and attainments that provide optimization of the virtual educational process related to the investigated aspect; the personal-reflective component is unfolded through the personality becoming of a master's student as an individual, its ability to professional self-reflection.

Анотація. У статті з'ясовано, що результатом підготовки студентів-магістрів до педагогічної комунікації в умовах дистанційної освіти є відповідна готовність, яку на основі аналізу наукових джерел схарактеризовано як стійку інтегративну особистісно-професійну здатність студента-магістра, що характеризується наявністю мотивації та потреб до педагогічної комунікації, набутими знаннями, вміннями та навичками, передбачає його саморозвиток, самореалізацію та рефлексію. У структурі готовності студентів магістерської підготовки до педагогічної комунікації в умовах дистанційної освіти виокремлено взаємопов'язані компоненти – мотиваційно-ціннісний, змістовий, процесуальний, особистісно-рефлексійний, при визначенні змісту яких було враховано психолого-педагогічні особливості їхньої професійної підготовки. Мотиваційно-ціннісний компонент готовності студентів магістерської підготовки до педагогічної комунікації в умовах дистанційної освіти визначається наявністю у студентів мотивації та потреб до даного виду діяльності; змістовий – охоплює сукупність знань, необхідних магістру для здійснення педагогічної комунікації в умовах дистанційної освіти; процесуальний – базується на комплексі застосування вмінь і навичок, що забезпечують оптимізацію віртуального освітнього процесу у досліджуваному аспекті; особистісно-рефлексійний компонент розкривається через становлення студента-магістра як особистості, здатність його до професійної рефлексії.

Key words: student of master's programme, readiness, distance education, pedagogical communication, formation, technology.

Ключові слова: студент магістерської підготовки, готовність, дистанційна освіта, педагогічна комунікація, формування, технологія.

Постановка проблеми.

Швидкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) змінює практично всі галузі діяльності людини, серед яких дистанційна освіта займає одне з перших місць щодо впровадження інновацій. Перевагами впровадження дистанційної освіти є те, що вона пов'язана з вільним доступом до інформаційних

ресурсів значної частини населення та зростанням ролі особистісних якостей в процесі розвитку інформаційного суспільства. Нині загальноприйнятим є online-навчання (навчання через Internet), яке міцно закріпилося у свідомості сучасних студентів, а мережа Internet перетворилася на освітній простір, надаючи студентам більші можливості для доступу до

навчальних інформаційних ресурсів та комунікації. У провідних університетах світу активно запроваджується дистанційне навчання, яке базується на основі використання сучасних ІКТ та технологій дистанційного навчання (ТДН) і передбачає створення максимально зручних умов для набуття магістрами знань, умінь і навичок, що відповідають обраній професії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

На підставі аналізу праць М. Беньковського, О. Ішкова, Е. Комракова [12], А. Теслінова, Г. Чернявської, С. Щеннікова [5] та інших можна визначити суть підготовки студентів-магістрів до педагогічної комунікації в умовах дистанційної освіти як складову професійно-педагогічної підготовки, яка передбачає формування мотивів та потреб, опановування знаннями, уміннями та навичками, розвиток професійних і особистісних якостей, творчого мислення у віртуальному середовищі.

Такі вітчизняні вчені, як Н. Волкова [4], Л. Компанцева [8], Л. Ткаченко [15], С. Мусатов [11], досліджуючи питання теорії комунікації, акцентували увагу на моделюванні процесу обміну інформацією, визначивши його складники, особливості організації й управління, обґрунтувавши закономірності та принципи, яких має дотримуватись людина в процесі комунікації.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми.

Проблеми використання комп'ютерних засобів для здійснення комунікації в освітньому процесі висвітлюють С. Агапонов, С. Антошук, В. Бондаренко, Г. Бобрицька, К. Боярова, І. Возна, Є. Веренич, В. Гравіт, В. Грищенко, В. Калачова, О. Коваль, В. Колос, С. Кудрявцева, Б. Кузіков, О. Купенко, Т. Лаврик, В. Любчак, Н. Муліна, І. Романенко, Д. Сумцов, О. Сук та ін. Однак і нині відсутня відповідна технологія формування готовності до педагогічної комунікації фахівців у галузі дистанційного навчання, яка б задовольняла потреби сьогодення та формувала і визначала основні компетентності, що мають бути сформовані в учасників педагогічного процесу.

Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні технології формування готовності студентів-магістрів до педагогічної комунікації в умовах дистанційної освіти та уточненні її показників сформованості.

Виклад основного матеріалу.

Написання статті передувало пілотажне дослідження, завданнями якого було вивчення стану підготовки студентів (майбутніх викладачів) до професійної комунікації в умовах дистанційної освіти; вивчення можливостей освітнього процесу педагогічних університетів щодо формування готовності студентів до професійної комунікації в умовах дистанційної освіти.

Для вирішення практичних завдань виникає необхідність чіткого виділення та формулювання критеріїв і показників сформованості готовності викладачів до професійної комунікації в умовах дистанційної освіти, які не можуть бути вибрані

довільно, а мають ґрунтуватися на її структурних компонентах. З існуючих критеріїв і показників було вибрано ті, що піддаються дослідженню, фіксуванню, опису та певним вимірам. Це стосується й сформованої готовності студентів до професійної комунікації в умовах дистанційної освіти, тому її ступінь слід уважати настільки вірогідним, наскільки ці результати можуть бути математично та статистично опрацьовані.

В основі вибраної проблеми хрестоматійні тлумачення критерію (від грец. *kriterion*) як засобу для судження, мірила, на підставі якого здійснюється оцінювання, визначення або класифікація явищ [3, с. 465], показника – як його ознаки, доказу, свідчення [3, с. 839], параметра – як конкретної ознаки, рівня – як ступеня якості величини розвитку явища [3, с. 1032].

Визначення критеріїв, показників та параметрів ґрунтується на думці вчених про те, що критерії мають бути однозначними (однаково трактуватися в межах конкретного дослідження), адекватними (відповідними природі явища, що досліджується), обґрунтованими (правомірно диференціювати рівні розвитку явища), прогностичними (здатними визначати відносну стійкість кожного рівня), надійними (мінімізувати розходження при повторному оцінюванні), відповідати вимогам адитивності та відображати всі складові явища.

Вагомою у контексті нашого дослідження є думка В. Семиченко, яка вважає, що при вивченні складноструктурованих системних об'єктів необхідно вибирати обмежене коло показників і параметрів для аналізу всіх компонентів та характеру зв'язків між ними, що виступають незалежними системними ознаками як явищами об'єктивними [13, с. 27-28].

Враховуючи зазначені положення, було розроблено систему покомпонентних критеріїв та їх якісних показників сформованої готовності студентів до педагогічної комунікації в умовах дистанційної освіти (відповідно до її структури), що відображають авторське уявлення про її суть і характеристики.

1. Мотиваційний критерій характеризує сформованість мотиваційно-ціннісного компонента готовності студентів до педагогічної комунікації в умовах дистанційної освіти і може бути представлений за такими показниками, як вмотивованість до здійснення професійно-педагогічної комунікаційної діяльності в умовах дистанційної освіти.

2. Когнітивний критерій відображає рівень сформованості знань студентів, тобто сформованості змістового компонента готовності студентів педагогічних університетів до професійної діяльності засобами дистанційних освітніх технологій, зокрема володіння комунікативними знаннями в умовах дистанційної освіти.

У межах проблеми, що досліджується, не ставилося завдання перевірити якість знань студента за всіма названими вище показниками, а лише за тими, які є необхідними для формування

когнітивного компонента готовності студентів. У контексті досліджуваної проблематики важливою, на нашу думку, видається наукова позиція А. Кузнецова [16, с. 70-71], який стверджує, що:

– предметно-змістові показники якості знань відображають суттєві особливості самого об'єкта – знання тих, хто навчається, за їх допомогою можна виявити якість засвоєння окремих аспектів матеріалу, що підлягає засвоєнню, зв'язків усередині нього, а також зв'язків між різними об'єктами змісту навчального матеріалу;

– змістово-діяльнісні показники описують результати послідовного засвоєння навчального матеріалу: актуалізацію знань, їх закріплення і застосування, перебудову і реконструкцію;

– змістово-особистісні показники відображають результати знань у самостійній позанавчальній або навчальній діяльності з використанням різноманітного навчального матеріалу, а також ті особистісні властивості, які є необхідними для отримання позитивного результату.

У межах означеної проблеми якість знань перевіряємо за допомогою такого показника як рівень засвоєння навчального матеріалу.

3. Діяльнісно-інформаційний критерій визначає міру сформованості процесуального компонента сформованості готовності студентів до педагогічної комунікації в умовах дистанційної освіти, тобто сформованість комунікативних умінь та їх застосування в умовах дистанційної освіти.

4. Рефлексіно-результативний критерій визначає міру сформованості особистісно-рефлексійного компонента сформованості готовності студентів до педагогічної комунікації в умовах дистанційної освіти, зокрема здатність студентів до самооцінки та самоаналізу до педагогічної комунікації в умовах дистанційної освіти.

Робота передбачала визначення ефективності системи професійної підготовки студентів магістерської підготовки до педагогічної комунікації в умовах дистанційної освіти під час вивчення дисциплін загальної і професійної підготовки та за умови впровадження спеціального курсу «Основи професійно-педагогічної комунікації в системі дистанційної освіти».

З'ясовано, що результатом підготовки студентів до педагогічної комунікації в умовах дистанційної освіти є відповідна готовність, яку на основі аналізу наукових джерел (С. Барбіна [2], О. Кіріленко [6], Л. Кондрашова [9], Н. Кузьміна [10], Т. Койчева [7], В. Сластьонін [14] та ін.) визначаємо як стійку інтегративну особистісно-професійну здатність студентів, що характеризується наявністю мотивації та потреб до педагогічної комунікації, набутими знаннями, уміннями та навичками, передбачає його саморозвиток, самореалізацію та рефлексію.

У структурі готовності студентів до педагогічної комунікації в умовах дистанційної освіти виокремлено взаємопов'язані компоненти – мотиваційно-ціннісний, змістовий, процесуальний, особистісно-рефлексійний, при визначенні змісту

яких було враховано психолого-педагогічні особливості їхньої професійної підготовки.

Вивчення комунікативних теоретичних та методичних аспектів використання ІКТ, як процедури, що забезпечує взаємовідносини і взаєморозуміння між учасниками освітнього, наукового процесу, було реалізовано в електронному комп'ютерному середовищі (комп'ютерно-опосередкована комунікація, освітні та академічні мережеві спільноти).

У процесі проведення практичних занять з розробленого нами спецкурсу студенти автоматично вчилися переносити навички комунікації з традиційного середовища спілкування (обличчям до обличчя) в опосередковане ІКТ спілкування, тому що комунікативна інтерактивна і перцептивна діяльність істотно перетворювалася під їх впливом [1, с. 193].

Роботу зі студентами розпочинали з того, що педагогічна комунікація в електронному середовищі також розглядає комунікацію як первинний процес, який координує цілеспрямовані практичні дії студентів. У розглянутому нами ракурсі особливістю цих взаємодій між комунікантами є те, що вони здійснюються в електронному середовищі, через комп'ютерний канал зв'язку (комп'ютерні телекомунікації). Таким чином, можна визначити педагогічну комунікацію в електронному середовищі, в якому досліджується використання студентами магістерської підготовки освітнього процесу електронних (частіше текстових) повідомлень для формування розуміння в електронному освітньому середовищі інформаційної та комунікативної культури. Дана проблемна галузь є практико-орієнтованою щодо використання освітнього електронного середовища і розвитку культури цього виду комунікації в педагогічній практиці.

Оскільки в світовому науковому співтоваристві ще не склалося єдиної точки зору на розуміння суті і особливостей навчання в електронному середовищі, його форм, методів і засобів організації, критеріїв оцінки його ефективності, у процесі проведення занять студенти намагалися побачити суттєву різницю між навчанням в електронному середовищі (e-learning, Web-based learning / Internet-based learning) і традиційними формами навчання, як на самому етапі навчання, так і на етапі отриманих в результаті навчання знань [19]). Навчання в електронному середовищі спиралося на функціональну ефективність інформаційних і комунікаційних технологій, формувалося на основі «особливої» культури навчання (e-learning culture), яка характеризувала як студента магістерської підготовки (e-learner), так і викладача (e-teacher, e-instructor, e-facilitator, e-supervisor). Значно змінювалася і роль викладача, який певною мірою повинен освоювати і менеджерські функції (e-learning manager / e-learning administrator).

Таким чином, важливим елементом навчання в електронному середовищі стала його організація і

методологія, які більшою мірою відрізняються від традиційних форм і методів навчання [18].

Визначаючи успішність навчання в електронному середовищі з позицій комунікативної теорії, за основу брали те, що особливістю навчання студентів магістерської підготовки є необхідність постійної конструктивної та ефективної взаємодії з учасниками освітнього процесу, тобто традиційно – з одногрупниками та викладачами, а з огляду на те, що змінюється комунікативне середовище закладів вищої освіти – з комп'ютерними фахівцями (технічний персонал, адміністратор локальної мережі, адміністратор, редактор або дизайнер веб-сайту, Інтернет-провайдер). Таким чином, студенти магістерської підготовки розуміли, що вони мають сформувати відповідні уміння та навички, готовність будувати ефективну комунікацію з іншими людьми, безпосередньо беручи участь в освітньому процесі. Аналогічно, студенту магістерської підготовки необхідно вміти будувати свою комунікацію з іншими учасниками освітнього процесу з метою навчання, самонавчання – з однокурсниками, викладачами, а також з технічним персоналом, адміністратором. Набуття і розвиток цих навичок можливо тільки в процесі активної діяльності, що включає різноманітні форми комп'ютерної опосередкованої комунікації (міжособистісна, групова, міжкультурна).

Відзначимо, що через відсутність широкої практики використання електронної комунікації і навчання комунікації в електронному середовищі в програмах підготовки фахівців, отримання цих комунікативних навичок частіше відбувається наслідуванням способам і діям користувачів, більш компетентних в комп'ютерних технологіях, під час спостереження за ними (зокрема за викладачем, тьютором) у процесі навчання. Таким чином, серед відомих психологічних механізмів впливу (навіювання, переконання, наслідування), що лежать в основі методів навчання, найкращим серед яких було переконання [17, с. 104], в електронному середовищі задіяними виявляються механізми «наслідування», як непрямі, опосередковані методи включення в організаційні форми навчальної діяльності, в умовах якої дії і вчинки одних учасників стають підставою для зміни поведінки і дій інших.

Нами на змістово-діяльнісному етапі реалізації технології було впроваджено засіб топології комунікації (коло, ланцюг, зірка), який потребував об'єднання індивідуальних зусиль, а ефективність досягається при децентралізації комунікації. Також у процесі вивчення розробленого курсу студентами магістерської підготовки використовувалися методи навчання в співробітництві (collaborative learning), засновані на комунікації в малих групах (3-5 чоловік), які включають проєктні, проблемні, кооперативні методи.

Самими студентами було відзначено, що традиційний лекційний метод навчання, який був дієвим упродовж багатьох століть, який перевірений у всесвітньому масштабі і має ряд

позитивних сторін, має і низку істотних недоліків, які посилюються в електронному середовищі.

По-перше, цей метод спочатку передбачав активність з боку викладача і відносно пасивність з боку студента, внаслідок відсутності зворотного зв'язку від студента до викладача, зокрема при розміщенні текстових, аудіо-, відео- матеріалів курсу на веб-сайті, на касетах і CD-дисках, передачі зображення і звуку під час відеоконференцзв'язку (телелекція, медіа-лекція). Ефективним був той організований освітній процес, який був оперативним керованим з боку викладача і інтерактивним з боку студента (наприклад, консультації, семінари в он-лайнному синхронному і оф-лайнному асинхронному режимах, проєкти, індивідуальні завдання).

В подоланні проблем комп'ютерно-опосередкованої комунікації в електронному середовищі студентами магістерської підготовки також було накопичено певний досвід. До такого досвіду віднесли, зокрема дослідження з питань мережевої етики, заснованої на перехрещенні норм поведінки, характерних для трьох груп – спільноти користувачів Інтернет, освітньої та ділової спільнот. Так, взаємопов'язані між собою комп'ютерна етика для професіоналів і користувачів при вирішенні моральної дилеми: яким етичним принципам слідувати, яким з них віддати перевагу при використанні ІКТ у своїй діяльності, студенти надавали перевагу такому принципу, як повага права недоторканності інтелектуальної власності.

Слід зазначити, що існування норм і правил мережевої етики апіорі передбачала і досить часто забезпечувала взаємно очікувані способи поведінки тих, хто з ними знайомий. В результаті передбачення реакцій одних користувачів Інтернет-технології на поведінку інших міжособистісна взаємодія або взаємодія в малих групах набуває організований і взаємоузгоджений характер. Так, у процесі відсилання електронного листа передбачалося отримати відповідь на нього або підтвердження про отримання, витягу вкладення протягом якогось терміну (наприклад, практично відразу, упродовж тижня). Ефективність текстового повідомлення залежала від обраних засобів комунікації, готовності одержувача до адекватного тлумачення повідомлення, обумовленою загальним тезаурусом.

Студенти як позитивне відмітили в педагогічній комунікації кращий офіційно-діловий тон викладу змісту повідомлення, що характеризується відповідними лексичними, стилістичними, граматичними нормами, текстовою організацією, що містить, наприклад, форму звернення, вживання вступних слів і зворотів, займенників. Оскільки в цьому виді педагогічної комунікації взаємодія відбувалася не тільки з викладачем, але і з іншими студентами магістерської підготовки, частіше за все не в візуальному (іноді тільки при наявності фотографій), а в текстовому режимі, що викликало певні психолого-педагогічні проблеми педагогічної

комунікації, зумовлені специфікою електронного середовища (відсутність невербальної комунікації, незвичні форма спілкування і швидкість обміну повідомленнями, емоційна виснаженість тощо.). Зважаючи на важливість підвищення активності студентів магістерської підготовки в електронному середовищі, викладач опановував техніку постановки питань, серед яких розрізняли інформаційні, контрольні, орієнтаційні, що підтверджують, ознайомчі, зустрічні, альтернативні, однопольові, направляючі, провокаційні, заключні тощо.

Подібні діалогові та дискусійні техніки, вироблені групові норми поведінки сприяли формуванню навчальних груп і співтовариств, об'єднаних загальною навчальною діяльністю, наявністю безпосередніх контактів кожного члена групи з кожним, членством, почуттям приналежності до цієї групи.

Таким чином, електронне освітнє середовище з комунікативної точки зору являло собою комунікативну систему, що містила прямий і зворотний зв'язок між викладачем і студентами магістерської підготовки.

Окрім підтримки двобічного зв'язку, сучасні програмні засоби для формування електронного середовища містили спеціальний інструментарій для сприяння емоційним комунікативним зв'язкам і відносинам (візитні картки, чати, форуми), зокрема з можливістю створення, редагування і коментування повідомлень (агенти, живі журнали, гіпертекст). Самоналаштування мало на увазі гнучке коригування, перебудову поведінки, дій учасників процесу педагогічної комунікації в умовах дистанційної освіти (наприклад, швидкість, стиль, етика спілкування). Таким чином, характерною особливістю самоорганізації та самонавчання комунікативної освітньої системи була її гнучкість, динаміка, систематична зміна до досягнення деякої стабільності поведінки студентів до педагогічної комунікації по міру накопичення ними досвіду взаємодії, до формування ефективного навчального, освітнього мережевого співтовариства.

Після теоретичної підготовки студентів-магістрів, освітній процес продовжувався в спеціально створеному електронному інформаційно-освітньому середовищі для розвитку їхнього світогляду, де вони могли обговорювати питання в онлайн-спільноті або на освітньому форумі, забезпечувався доступ до нормативно-правової бази системи освіти з питань ІКТ, актуальних матеріалів Інтернет-конференцій, мережних наукових ресурсів тощо.

Розвиток технологічних навичок передбачав активне оволодіння навичками та вміннями використання новітніх ІКТ для розв'язання практичних завдань. Для цього використовувалися онлайн-ресурси з обмеженим та відкритим доступом. За допомогою платформи ДН Moodle студентам пропонувалося навчання за дистанційними курсами, також у Moodle та GoogleDrive відкритий доступ до навчальних

матеріалів з певних тем, за допомогою Skype та GoogleHangouts вони отримували консультації, брали участь у вебінарах. За допомогою ресурсів з відкритим доступом студенти переглядали записи вебінарів та відео занять (канал YouTube, онлайн-спільнота), брали участь в дистанційних майстер-класах (блоги та сайти методистів, викладачів), мережних проектах (Wiki-середовище). Для отримання зворотної інформації студенти магістерської підготовки використовували такі засоби як форум, чат, віртуальна дошка тощо.

На змістово-діяльнєму етапі реалізації розробленої технології основними формами навчання були:

1. Робота в аудиторії (міні-лекції, виконання практичних робіт, презентація власних самостійних робіт, прес-конференції, тестування, моделювання навчальних ситуацій, творча робота).

2. Самостійна робота (самонавчання) поза аудиторією (аналіз інформації з навчальної теми, вибір, підготовка і оформлення самостійної роботи в межах модуля, виконання групових завдань).

Особистісно-рефлексійний етап технології формування готовності студентів до педагогічної комунікації в умовах дистанційної освіти передбачав моделювання педагогічних ситуацій для формування умінь оцінювання та вдосконалення студентами власної педагогічної комунікації в умовах дистанційної освіти та організацію рефлексійної діяльності викладачів і студентів для виявлення змін у рівнях сформованості готовності студентів до педагогічної комунікації в умовах дистанційної освіти. Для вирішення цих завдань студентів знайомили з методами самодіагностики самоконтролю, які сприяли усвідомленню й оцінюванню власних дій, якостей, здібностей (аналіз і самоаналіз результатів формування готовності студентів до педагогічної комунікації в умовах дистанційної освіти).

Отже, на особистісно-рефлексійному етапі було організовано моделювання педагогічних ситуацій для формування умінь оцінювання та вдосконалення студентами власної педагогічної комунікації в умовах дистанційної освіти. На даному етапі студентів магістерської підготовки було стимульовано до підведення підсумків, здійснення професійної рефлексії – осмислення власної педагогічної комунікації в умовах дистанційної освіти, самооцінки власної готовності до педагогічної комунікації в умовах дистанційної освіти, екстеріоризації власних досягнень і досвіду.

Таким чином, отримані результати роботи засвідчили позитивну динаміку рівнів сформованості готовності студентів до педагогічної комунікації в умовах дистанційної освіти внаслідок упровадження розробленої технології.

Висновки і пропозиції.

Написання статті передувало пілотажне дослідження, завданнями якого було: вивчення стану магістерської підготовки студентів до професійної комунікації в умовах дистанційної освіти; вивчення можливостей освітнього процесу педагогічних

університетів щодо формування готовності студентів магістерської підготовки до професійної комунікації в умовах дистанційної освіти.

Узагальнення результатів проведеного наукового аналізу проблеми професійної підготовки студентів-магістрів дало підстави стверджувати, що у вітчизняних дослідженнях започаткована робота з удосконалення професійної підготовки фахівців з урахуванням міжнародних стандартів та практик. Водночас проблема дистанційної освіти студентів не дістала системного висвітлення у наукових дослідженнях, зокрема нагальною є потреба в розробці науково-методичного забезпечення дистанційної освіти; впровадженні новітніх інформаційних технологій у підготовку студентів-магістрів.

Отримані результати можуть бути використані у процесі розробки змісту спеціальних навчальних курсів у педагогічних вищих навчальних закладах, навчальних і методичних посібників, орієнтованих на підготовку викладачів до організації навчального процесу в системі дистанційного навчання.

Список літератури:

1. Бабаева Ю. Д., Войскунский А. Е. Одаренный ребенок за компьютером. М.: Сканрус, 2003. 336 с.
2. Барбина Е. С. Формирование педагогического мастерства учителя в системе непрерывного педагогического образования. Киев, 1997. 153 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ, 2004. 1440 с.
4. Волкова Н. П. Теоретичні та методичні засади підготовки майбутніх учителів до професійно-педагогічної комунікації : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : 12.00.04. Луганськ, 2006. 37 с.
5. Инновационные процессы в образовании. Тьюторство : учеб. пособие для СПО / под ред. С. А. Щенникова, А. Г. Теслинова, А. Г. Чернявской. Изд. 3-е, испр. и доп. Москва, 2019. Ч. 1. 190 с.
6. Кіріленко О. Г. Зміст гендерної компетентності викладача ВТНЗ. Педагогіка та психологія. 2012. Вип. 41. С. 93–103.

7. Койчева Т. І. Підготовка майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей як тьюторів для системи дистанційної освіти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.04. Одеса, 2004. 20 с.

8. Компанцева Л. Ф. Інтернет-комунікація: когнітивно-прагматичний та лінгвокультурологічний аспекти : дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук : 10.02.02. Київ, 2007. 36 с.

9. Кондрашова Л. В. Теоретические основы воспитания нравственно-психологической готовности студентов педагогического института к профессиональной деятельности : дис. на соиск. уч. степени д-ра пед. наук : 13.00.01. Москва, 1989. 363 с.

10. Кузьмина Н. В. Акмеологическая теория повышения качества подготовки специалистов образования. Москва, 2001. 144 с.

11. Мусатов С. О. Психологія педагогічної комунікації: теоретико-методологічний аналіз. Київ-Рівне, 2003. 176 с.

12. Основы деятельности тьютора в системе дистанционного образования : спец. уч. курс / С. А. Щенников и др. Москва, 2004. 608 с.

13. Семиченко В. А. Психологія педагогічної діяльності : навч. посіб. Київ, 2004. 335 с.

14. Сластенин В. А., Подымова Л. С. Педагогика: инновационная деятельность. Москва, 1997. 308 с.

15. Ткаченко Л. П. Риторика в системі професійного навчання: історія становлення навчальної дисципліни : монографія. Харків, 2016. 428 с.

16. Требования к знаниям и умениям школьников : дидактико-методический анализ / под ред. А. А. Кузнецова. М., 1987. 176 с.

17. Якунин В. А. Педагогическая психология: учеб. пособ., 2-е изд. Пб.: Изд-во Михайлова В. А., 2000. 349 с.

18. O'Connor C., Sceiford E. Departure, Abandonment, and Dropout of E-Learning: Dilemma and Solutions. Final Report. James Madison University, October, 2003. 224 p.

19. Tyler T. R. Is the Internet changing social life? It seems the more things change, the more they stay same. J. of Social, 2002. Vol. 58(1). P.195-205.

Prokhorova T. N.*doctor of pedagogical Sciences, Director of the art school. P. Vlasov,
Professor of the Department of preschool and primary education, Astrakhan state University, Russia***Spirina M. V.***Teacher of the Department of General humanitarian disciplines, Astrakhan state Conservatory, Russia*

THE PROCESS OF LINGUISTIC EDUCATION AS A VECTOR OF FORMATION OF MUSICAL AND AESTHETIC CULTURE OF STUDENTS OF THE CONSERVATORY

Прохорова Т.Н.*доктор педагогических наук,
директор художественного училища им. П. Власова,
профессор кафедры дошкольного и начального образования,
Астраханский государственный университет, Россия***Спирина М.В.***преподаватель кафедры общегуманитарных дисциплин,
Астраханская государственная консерватория, Россия*

ЛИГВООБРАЗОВАТЕЛЬНЫЙ ПРОЦЕСС КАК ВЕКТОР ФОРМИРОВАНИЯ МУЗЫКАЛЬНО-ЭСТЕТИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ СТУДЕНТОВ КОНСЕРВАТОРИИ

Summary. «Foreign language» is a special discipline designed to teach not only the use of language knowledge in professional activities, but also to help in the formation of personal competencies of students. This article discusses the features of the linguistic process, its role in the formation of musical and aesthetic culture of students of the Conservatory.

Аннотация. «Иностранный язык» – это особая дисциплина, призванная научить не только использованию полученных языковых знаний в профессиональной деятельности, но и помочь в формировании личностных компетенций обучающихся. В данной статье рассматриваются особенности лингвообразовательного процесса, его роли в формировании музыкально-эстетической культуры студентов консерватории.

Keywords: *aesthetics, aesthetic education, musical and aesthetic culture, communication, image of the world, linguistic personality; linguistic education process, aesthetic competence of the individual.*

Ключевые слова: *эстетика, эстетическое воспитание, музыкально-эстетическая культура, коммуникация, образ мира, языковая личность; лингвообразовательный процесс, эстетическая компетенция личности.*

При решении задач, стоящих перед обществом на современном этапе, особое значение имеет развитие творческого начала в человеке, его способности к преобразованию окружающей действительности [4]. Соответственно, возрастает роль эстетического воспитания.

Вопросы теории эстетического воспитания освещали Ю.Б. Боров, М.С. Каган, Н.И. Киященко, Л.В. Тодоров, Д.Б. Богоявленская, Л.С. Выготский, А.Н. Леонтьев, С.Л. Рубинштейн, А.Я. Пономарев, Б.М. Теплов, П. Торренс и др.

На рубеже 2000-х гг. появились исследования, посвященные различным аспектам становления эстетической культуры, рассмотрен потенциал системного воздействия на когнитивный и эмоционально-волевой компоненты личности обучающихся средствами искусства (М.А. Налбандьян); рассмотрены организационно-педагогические вопросы музыкально-эстетического воспитания студентов на современном этапе (М.И. Ридник); предприняты попытки моделирования освоения эстетических категорий обучающимися (С.В. Щигельска) и др.

В сфере музыкальной педагогики представлены работы О.А. Апраксиной, Н.А. Ветлугиной, Л.В. Горюновой, Д.Б. Кабалецкого, Т.Д. Суловой, Б.М. Теплова, В.Н. Шацкой и др.

В то же время особенности эстетического потенциала ИЯ в программе высшей школы в научных трудах не раскрыты, что обусловило проблему данного исследования.

Международная деятельность, основанная на сотрудничестве и обмене опытом, активно проводится в музыкальных вузах России на протяжении всего учебного года. Она включает набор совместных проектов (конференции, форумы, семинары, фестивали, мастер-классы, стажировки по обмену, совместное выступление и т.д.). Как правило, консерваторию ежегодно посещают 15-20 зарубежных коллективов. Международные мероприятия аккумулируют различные направления музыкального творчества, ориентируя современного студента на интеграцию в международное музыковедческое пространство.

При обучении иностранному языку преподаватель может развивать на занятиях культуру личности обучающихся, которая базируется на единстве знаний, ценностных ориентаций, вкусов, идеалов; активизировать творческую инициативу студентов.

Так как культура по своей сущности – эстетико-художественный феномен, в котором важную роль играет стремление индивида к прекрасному, эстетическая культура

рассматривается как элемент культуры, обусловленный комплексом эстетических ценностей, путей их создания и освоения. Компонентный состав эстетической культуры представлен эстетическим сознанием людей, эстетическими компонентами разновидностей деятельности и эстетическим воспитанием.

В.А. Разумный отмечает, что сущность музыкально-эстетического развития в деятельном, системном формировании и совершенствовании системы эстетических запросов личности, в частности ее духовного начала [9, с. 56].

Музыкальная культура, по мнению исследователей, – это часть культуры личности, предполагающая ее высокий уровень, включающая освоение музыкально-технических знаний, умений, навыков и художественных образов произведений народной, эстрадной, классической музыки, приносящих при прослушивании или собственном исполнении радость, эмоциональное наслаждение и восторг [8, с. 95]. Музыкальную культуру можно интерпретировать, как в аспекте музыкальной культуры отдельного индивида, так и в аспекте подготовки специалиста музыкального профиля. Отличие состоит в том, что к определению музыкальной культуры личности добавляются признаки профессиональной культуры специалиста, т. е. музыкальная культура используется с целью эффективной подготовки профессионала социально-культурной сферы.

В то же время музыкально-эстетическая культура характеризуется как интегративный вектор освоения действительности обучающимся в его духовной сфере. Наиболее успешно процесс формирования музыкально-эстетической культуры студентов консерватории протекает в воспитательной среде вуза, т.е. специально организованной социокультурной и педагогической среде.

Процесс формирования музыкально-эстетической культуры у студентов консерватории – это совместная деятельность участников образовательного процесса по развитию интегративных компонентов личности выпускника консерватории, реализующихся в его способности качественно воспринимать, эмоционально оценивать и осмысливать действительность через индивидуальное «переживание» музыкального произведения, выражающейся в его социально-художественном опыте.

Образ мира формируется с момента рождения человека на протяжении всей жизни. Он расширяется, углубляется, внутренне дифференцируется, чтобы позже интегрироваться на более высоком уровне. А. А. Залевская утверждает, что постоянное взаимодействие языковых и энциклопедических знаний – неоспоримый факт, а их противопоставление не представляется оправданным, так как эти виды знания коррелируют между собой по принципу взаимодополняемости [5, с. 165]. Данное утверждение применительно к преподаванию иностранного языка свидетельствует о том, что с

позиций психолингвистики интегрирование иностранного языка (т. е. языковых знаний) и эстетики (т. е. энциклопедических знаний в области искусства, и в частности музыки) через предметное содержание – необходимое условие применения этого учебного предмета в качестве средства обогащения образа мира и, соответственно, саморазвития обучающегося [1].

Преподаватели ИЯ в консерватории, где фактор творчества особенно значим из-за специфики профессиональной направленности специалиста музыкального профиля, не рассматривают лингвообразовательный процесс как целостный, используя лишь его отдельные структурные звенья [7]. Это препятствует формированию культурного контекста, который обуславливает создание «продукта» оригинального творчества, при этом важнейшим культурным контекстом является личность студента.

В целом, слабая мотивация большинства обучающихся к изучению иностранного языка соотносится, согласно нашим исследованиям, с тем, что преподаватели не учитывают при моделировании образовательного процесса ряд особенностей, значимых при профессиональной подготовке [2] специалистов музыкальной направленности, а именно:

- не учитываются особенности подготовки студентов, соотнесенные со спецификой их профессиональной деятельности (знание общей и мировой музыкальной культуры, навыки коммуникации в культурном пространстве, владение деятельностью просветителя, переводчика, организатора);

- не осуществляется дифференцирование методов и средств обучения 1) по профилю факультета (оркестровый, вокальный, фортепианный, историко-теоретико-композиторский, народных инструментов, дирижерско-хоровой, музыкального искусства эстрады, продюсерский и т.д.); 2) по компонентам музыкальной специальности (инструменталист, вокалист, дирижер, композитор, теоретик, продюсер, звукорежиссер, журналист);

- не активируется процесс активного взаимодействия преподавателя иностранного языка и студентов, способствующий обмену знаниями, ценностями и способами познания действительности и определяющий обучающую среду как личностно-значимую.

- процесс обучения иностранному языку не интерпретируется преподавателем как процесс интегрированного изучения языка и культуры, который позволяет обучающимся координировать эстетическое восприятие ценностей, представлений, оценок, образцов действий различных культур;

- поликультурное направление не включается в число приоритетных векторов развития педагогики профессионального музыкального образования, культурные стереотипы не рассматриваются как препятствия для эффективного межкультурного общения; –

преподаватели иностранного языка обычно не рассматривают иностранный язык как средство саморазвития студента.

Язык как социокультурное явление интегративен по своей природе, так как он позволяет получать информацию из различных областей знания, в том числе из эстетического контекста. Согласно мнению И. А. Зимней, «язык является средством выражения мысли об объективной действительности, свойства, закономерности которой являются предметом других дисциплин, поэтому язык беспредметен. Но будучи беспредметным, он имеет много общих точек соприкосновения с другими дисциплинами, т. е. язык «полипредметен» [6, с. 33].

Языковомыслительный акт включает ментальные, языковые и языково-ментальные дифференцировки. Чем более тонкими являются эти дифференцировки, тем, вероятно, более четко происходит отражение реальности в языке [3].

Ведущими компонентами музыкально-эстетического развития студентов консерватории в процессе изучения иностранного языка можно назвать интонационно-образный (способность интонационной передачи смыслового наполнения высказывания); эмоционально-образный (включение в практику изучения языка образов, имеющих выраженную эмоциональную окраску); мотивационный (использование активных ситуационных форм деятельности, моделирование ситуаций, активизирующих стремление к совершенствованию музыкально-эстетического развития на основе таких критериев, как эстетический вкус, знание музыкально-культурных ценностей и др.

Анализ особенностей иноязычной подготовки студентов музыкальных специальностей обозначил негативные тенденции в функционировании системы лингвообразовательного процесса. Преодоление названных тенденций требует разработки комплекса педагогического обеспечения, необходимого для реализации модели формирования музыкально-эстетической культуры обучающихся в консерватории, повышения

эффективности их иноязычной практики, становления музыкально-эстетической культуры в аспекте международной коммуникации.

Список использованной литературы

1. Арштейн Л.И. К вопросу о формировании музыкально-эстетической культуры студентов в воспитательном пространстве вуза // Научные ведомости Белгородского государственного университета. Серия: Гуманитарные науки. – 2010. – Т. 6. № 12 (83). – С. 127-132.
2. Борисова Е.Н. Иноязычная компетенция педагога-музыканта. Теоретические основы формирования. – Саарбрюккен: международный издательский дом «LAP Lambert Academic Publishing», 2012. – 165 с.
3. Дегтярева Т.С. Иностранный язык как фактор становления поликультурного личностно-развивающего образовательного пространства вуза: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08. – Ростов н/Д, 2010. – 209 с.
4. Дерюгина И.В. Эстетическое воспитание студентов неязыковых вузов средствами иностранного (английского) языка : дис. ... кандидата педагогических наук : 13.00.02. – М., 2008. – 244 с.
5. Залевская А. А. Введение в психолингвистику. – М. : Рос. гос. гуманитар. ун-т, 1999. – 382 с.
6. Зимняя И.А. Психология обучения иностранным языкам в школе. – М. : Просвещение, 1991. – 222 с.
7. Иваник Ю.Б. Язык художественных коммуникаций (формирование эстетической компетенции студентов вузов средствами иностранного языка) // Интеграция образования. – 2009. – № 4. – С. 45-48.
8. Кучерова О.Е. Музыкально-эстетическая культура как интегративное качество личности студента // Психолого-педагогический журнал Гаудеамус. – 2012. – № 1(19). – С. 93-99.
9. Разумный В.А. Эстетическое воспитание. Сущность. Формы. Методы. – М., 1969. – 187 с.

ПОЛИТИЧЕСКИЕ НАУКИ

Rasulov B.B.

Independent researcher at
Samarkand State University/Uzbekistan

MODERN TENDENCIES OF FIGHT AGAINST CORRUPTION

Annotation. Today, corruption and the fight against corruption have become one of the most important issues facing countries and the international community. Its origin and causes are linked to many social, economic, political and legal factors, and its prevention remains a complex process. This article analyzes current trends in the fight against corruption and develops proposals and recommendations in political science.

Keywords: *corruption, fight against corruption, develops proposals, political science, private sector, political corruption, crime, civil society.*

Corruption is a threat to society and social shocks in the country, causing economic downturns and adversely affecting the spiritual well-being of the population. That is why Uzbekistan has been active in the fight against corruption since the early days of its independence and has taken appropriate measures. According to the Presidential Decree, anti-corruption units were established within the system of internal affairs and prosecutor's office.

Corruption (lat. nausea, sale of bribes) is a crime committed by officials directly abusing their right for the purpose of personal gain.

Buying officials, their sale of bribes is also called corruption. [1]

According to the ideas of researchers B.Dong, E.Dallek and B.Torgler, corruption - it is such a form of state power that officials abuse their powers, for additional fee, at the expense of their own interests, even in the business environment. [2]

One of the most important ways of fighting against corruption is to increase the responsibility of senior government officials, to educate them in the spirit of patriotism and responsibility. It is also necessary to work together with the international community to fight corruption. That is why in July 2008 Uzbekistan joined the UN Anti-Corruption Concept.

From a political point of view, corruption is an act that causes paralysis, weakening of public and public administration, and discrediting the public and the international community.

From a political point of view, corruption is an act that causes paralysis, weakening of public and public administration, and discrediting the public and the international community. This undermines the foundations of democracy, freedom of speech and the rule of law, violates human rights, weakens the effectiveness of public administration and public trust in public servants, impedes free market relations, and worsens the quality of life of the population.

It should be noted that corruption is common in all countries.

Although the world community has made a number of effective efforts to eradicate this harmful vice, it is still not eliminated.

According to foreign literature analysis, corruption is divided into several types:

1) according to the status of the subjects:

- a) corruption in public authorities;
- b) corruption in the private sector;
- c) corruption in politics or political corruption;
- d) corruption in the social sphere (Higher education, secondary education, health care, etc.).

2) by degree:

- a) low level of corruption;
- b) high level of corruption;
- c) vertical corruption;

3) by the level of social danger:

- a) act of corruption;
- b) corruption-crime.[3]

Corruption in the authorities (executive, representative and judicial) is currently one of the major problems in almost all countries of the world, including Uzbekistan. The peculiarity of these types of corruption crimes is that they are committed by people who must comply with the law and protect it. In many countries, the widespread of these crimes, corruption of government officials forces the country's legislators to take drastic measures against bribery, abuse of power, and other dangerous official crimes, and, on the contrary, to neglect unknown and most common crimes committed by officials (for example, donation of less expensive items is not a crime).

Some researchers classify political corruption as a particular type of corruption crime.

The most common form of political corruption are taking and giving a bribe. The next is to bribe political subjects in the implementation of electoral rights. This form of political corruption is manifested in one way or another in almost all countries. [4]

Levels of activity are low, high, and vertical corruption. Shavkat Mirziyoyev has criticized the high level of corruption in Uzbekistan in the past 2017-2018. The fact that in the last two years a number of officials in the Republic of Uzbekistan have been charged with corruption and a criminal case is a clear evidence of our opinion.

In addition to the usual forms of corruption, such as bribery and abuse of power, the following forms of corruption may be distinguished:

- officials, civil servants, deputies directly participate in commercial activities for personal or corporate benefit;
- to use their official position to transfer state-owned funds to commercial structures;

- to provide benefits to its corporate (political, religious, national, etc.) groups at the expense of state resources;
- to use their position to put pressure on the media for personal or corporate gain;
- to use of fake persons and relatives in commercial structures for personal gain by officials and civil servants;
- to use of service position for manipulation (distortion, non-transfer, transfer, deferral, etc.) for personal or corporate benefit;
- to promote decisions on the adoption of statutory acts in narrow group interests;
- to provide state financial and material resources to individual candidates' electoral funds. [5]

According to American researcher K. Dardena, the integrity of a corrupt state is that corruption becomes a non-formal institution of governance. [6] In this corrupt state there are many non-profit institutions and the state becomes part of the "executive machine".

As a result, he begins to follow the official orders of the state. A number of major experts investigating corruption point to the followings as the factors that cause corruption.

Two different laws - this situation allows different law enforcement officials to apply the law. Some experts have also suggested that "vilka" sanctions in criminal and administrative law may also create conditions for corruption. In other words, the lack of a specific sanction allows the judge to apply it at his own discretion.

Low legal literacy of the population - ignorance or misunderstanding of laws by the population creates an enabling environment for officials to use the law for their own benefit.

Political instability in the country - instability in the country leads to the formation of a completely unethical view that the main way to achieve a high standard of living in the minds of the population is linked to illegal activities. This creates favorable conditions for corruption.

Violation of the principle of unity of executive power - regulation of the same activity by different authorities:

- Poor public participation in state control;
- Income from public sector employees is lower than that in the private sector;
- State regulation of the economy;
- High degree of inflation;
- separation of supreme governing bodies from the population;
- Religious and ethical rules in the country.

Internal control - this method requires the creation of control structures (through the establishment of various internal inspections and other oversight bodies) within the state apparatus. The main function of this structure is to oversee staff compliance with internal ethics. Today, in our country, a number of law enforcement agencies have their own internal structures.

External control - this method envisages increasing the independence of structures of the independent executive apparatus, through these

structures an effective fight against corruption is achieved. This means achieving maximum independence of the judiciary, granting more freedom to the media, and so on.

The study of countries such as Sweden, Singapore, Hong Kong and Portugal, which have achieved high results in the fight against corruption, shows that eliminating factors that cause corruption is an important part of the fight against corruption. In China, the practice of mass executions is applied to those caught up in corruption and to the guilty.

The results of the political and comparative analysis of the experience of the international community in the fight against corruption show that, despite the fact that almost all countries in the world are exposed to corruption, its level varies considerably in different countries. A number of countries, including the US, UK, Japan, Singapore, the People's Republic of China, and others have been able to significantly reduce the level of corruption and its impact on political processes. This is the result of an effective anti-corruption policy that includes both targeted and legislative measures.

In our opinion, it is necessary to apply systemic measures, which provide for the system of combating corruption, political, economic, social, legal, organizational, ideological influence.

Any form or form of corruption strengthens economic and political inequality of the population, increases poverty, strengthens social tensions, reduces the efficiency of the market economy, and destroys existing democratic institutions.

Lawmaking is one of the most important areas in the fight against corruption. Consistent improvement of the legislative process and the legislation as a whole, improving the legal frameworks for corruption collisions, filling in the legal gaps and combating corruption are essential for the implementation of the anti-corruption legislation.

There is a dialectic of interaction between the quality of democratic institutions and the quality of fighting against corruption. Further strengthening of democratic institutions is an effective component of the anti-corruption strategy. Introduction of special anti-corruption tools is a serious step towards strengthening democratic institutions.

In turn, it should be noted that corruption also has a number of social functions: reducing administrative barriers, accelerating and streamlining management decisions, combining social class and group relationships, optimizing the economy in the face of resource scarcity and so on.

There are clear rules and norms that are known only to the subjects involved in corruption. Corruption is associated with clear and "street language" (slang) forms of verbal and nonverbal communication, and is expressed in various and symbolic terms.

Changes in government personnel policies in the area of corruption undermine the meritocratic principle of administrative personnel selection, as a result of personal contacts, promotes individual careers.

"Corruption is a systemic problem that needs systemic action to combat it, and it will consist of

effective action by three sectors of society: government, business and civil society." [7]

According to some researchers, Finland is one of the countries with the lowest level of corruption. There are currently 3-4 bribery cases per year in Finland. In 1980-1989, 81 individuals were punished for taking bribes, and 49 were paid for bribery. It is noteworthy that the Criminal Code of Finland does not include the concept of corruption.

It establishes criminal liability for bribery of officials and imposes a fine of up to four years or a prison sentence for officials who commit such a crime, depending on the social danger of the act. One of the key factors that prevent corruption of civil servants in Finland is their material and social welfare. [8]

In France, in order to prevent and eliminate corruption in the public service, it was decided to impose an obligation on independent property authorities on all property and incomes to all civil servants elected in the 1990s and to public service personnel who may be influenced by corruption. In addition, a legal and organizational framework has been created to ensure broad disclosure of income and property declarations of senior government employees. [9]

Experience of the Federal Republic of Germany shows that the most effective organizational and legal measures for the prevention of corruption can be the identification of the most sensitive areas of corruption, the establishment of databases of individuals and legal entities exposed to bribery of public servants in the central bank of the country. It does not allow them to obtain state orders under a new name or other mask, to rotate administrative staff, to establish external subdivisions with internal control over the activities of management personnel. [11]

There are many hypotheses that corruption is widespread and high. However, when creating specific mechanisms to deal with it, they are often ignored or formulated as amorphous and non-practical recommendations. (For example, based on the national and religious values of the Uzbek people). In a word, corruption in public administration is a political pathology.

In addition, corruption is a vicious enemy of civil society. For citizens, it is "too costly" for them to carry out their functions in the state. That is why civil society institutions do their best to prevent corruption in public administration.

On December 9, 2003, a three-day conference was held in Merida, Mexico to strengthen ties between countries in the fight against corruption. More than 100 countries have signed an antitrust convention during this conference. The first working day of the conference (December 9) was declared by the UN as the World Anti-Corruption Day. Adoption and entry into force of this Convention (October 31, 2003) has taken the cooperation of the world countries in the fight against corruption to a new level. The Convention emphasizes that the development of corruption can be an enormous obstacle to combating organized crime, terrorism and other negative factors that are dangerous to society.

According to researcher E. Lazarev, the term corruption is a political institution that is a set of collective actions that develop specific "rules of the game" for the ruling elites. [13]

To establish a constructive dialogue between government and civil society institutions, in the area of combating corruption, we propose:

- provision of necessary information on programs, projects, events and other initiatives implemented by non-governmental sector organizations;
- systematic coverage of the activities of civil society institutions in the fight against corruption by the state in the television, radio channels, print media and the Internet;
- coverage of the main results of the activities of non-governmental organizations, journalists, and public activists actively involved in the fight against corruption;
- development of mechanisms to support civil society institutions, which are actively involved in the fight against corruption, including in providing tax benefits and economic incentives;
- Introduction of a system of legal education of citizens against corruption;
- to conduct regular sociological surveys and on their basis to develop indicators of corruption, allowing to compare regions and state bodies;
- development of a network of free anticorruption legal aid centers;
- to intensify the work of public and expert councils at federal and regional executive bodies by discussing ways to reduce corruption in the provision of public and public services through enhancing the competence of civil society institutions.

The most important condition for fighting corruption is the formation of anti-corruption coalitions of civil society organizations, they need to understand the voluntary, unofficial association of non-government organizations and the business sector, their efforts and resources, as well as coordination of the fight against corruption.

References

1. The Sociological Encyclopedia: в 2 т. – М. :Idea, 2003. – Т. 1. – 693 p.
2. Dong, B. Social norms and corruption / B. Dong, U. Dulleck, B. Torgler // Proceedings of the European Economic Association and the Econometric Society European Meeting, Barcelona Graduate School of Economics, Catalonia, Spain / ed. by A. Ciccone. – Brisbane : Queensland University of Technology, 2009. – P. 1–48.
3. Ledeneva, A. The ambivalence of blurred boundaries: Where informality stops and corruption begins? / A. Ledeneva // Perspectives. – 2014–2015. – № 12. – P. 19–22.
4. Martinez-Vazquez, J. The tax reform experiment in transition countries / J. Martinez-Vazquez, R. M. McNab // National Tax Journal. – 2000. – № 53. – P. 273–298
5. Dyurkgeym E. Sotsiologiya. Ee predmet, metod i naznachenie [Sociology. Its Subject, Method and Purpose]. Available at:

<http://www.opentextnn.ru/man/?id=4447>. (accessed November 17, 2015).

6. Darden K. Integrity of Corrupt States: Bribery as an Informal Management Institute // Prediction. 2009. № 2. P. 109-134.

7. Melnik N.I. The concept of corruption // Corruption and the fight against it. M., 2000. C. 202.

8. Filatova T.V., Zyazina A.K. The fight against corruption: the experience of foreign countries and the possibility of its application in Russia // University Herald (State University of Management). - M.: ГУУ, 2013. - №20. - P. 139-143.

9. Jean de Viguerie, La Vendée et les Lumières: les origines intellectuelles de l'extermination. - La

Vendée dans l'Histoire. Actes du Colloque de La Roche-sur-Yon, Paris, 1994, p. 36-51),

10. Dolling, D. (Hrsg.) (2007). Handbuch der Korruptionsbekämpfung. München: CHBeck. Vietz, E. (2010).

11. Der Kampf gegen Schmiergeld ist reine Heuchelei. Handelsblatt vom 10. — 2010

12. Amírez López L., Sánchez Juárez I.L. Crecimiento económico, corrupción e instituciones en México // Nôsis. Revista de Ciencias Sociales y Humanidades. 2013. Vol. 22, № 43. P. 105-133.

13. Lazarev, E. A. Corruption and political instability: an institutional perspective / E. A. Lazarev. - СПб. : European University Press in St. Petersburg, 2010. - 28 .

Дурман Микола Олександрович

доцент кафедри державного управління і місцевого самоврядування

Херсонського національного технічного університету, м. Херсон
Україна

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД РОЗВ'ЯЗАННЯ РЕГУЛЯТОРНИХ ПРОБЛЕМ НА НАЦІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

INTERNATIONAL EXPERIENCE ON REGULATORY ISSUES AT NATIONAL LEVEL

Анотація. В статті розглядаються підходи до модернізації державної регуляторної політики у країнах з демократичними принципами управління. Особлива увага звертається на досвід таких країн, як Сполучені Штати Америки, Канада та Великобританія. Вказується, що регуляторна політика країн розвинутої економіки не є догмою, вона постійно змінюється та вдосконалюється. Проте власне регуляторна реформа – складний і тривалий процес, що відрізняється за масштабами, напрямками, глибиною, до того ж результати реформ багато в чому залежать від історичних умов, економічних і соціальних факторів, стратегії і методів дії урядів. Але досвід цих країн щодо: планомірності всіх регуляторних дій по галузям чи секторам, підвищення ефективності роботи суспільного сектору та запровадження в діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування процедур систематичного аналізу може стати нагальним для нашої країни.

Summary. The article discusses approaches to the modernization of state regulatory policy in countries with democratic governance principles. Particular attention is drawn to the experience of countries such as the United States of America, Canada and the United Kingdom. It is stated that the regulatory policy of the advanced economies is not a dogma; it is constantly changing and improving. Regulatory reform is, in fact, a complex and lengthy process, varying in scale, direction, depth, and, moreover, the results of the reforms largely depend on historical conditions, economic and social factors, strategies and methods of action of governments. However, the experience of these countries in: the systematic nature of all regulatory actions by industry or sector, enhancing the efficiency of the public sector, and the introduction of systematic analysis procedures into public authorities and local self-government may be crucial for our country.

Ключові слова: регуляторна реформа, державна регуляторна політика, принципи державної регуляторної політики, регуляторні структури, регуляторна діяльність, планування регуляторної діяльності, оцінка регуляторного впливу.

Keywords: regulatory reform, state regulatory policy, principles of state regulatory policy, regulatory structures, regulatory activity, planning of regulatory activity, regulatory impact assessment.

Постановка проблеми. У світовій практиці вже набуто достатньо інформації стосовно дієвості тих чи інших регуляторних змін, направлених на взаємодію між органами державної влади, місцевим самоврядуванням та підприємницькими структурами, в тому числі й самоврядними. Існує такий досвід і в Україні [1]. Хоча ми йдемо дещо позаду розвинених країн Заходу в частині

ефективності регуляторного втручання в діяльність підприємницьких структур, однак знаходимося далеко попереду від більшості країн СНД. Якщо в більшості капіталістичних країн відбувається перехід до обмеження втручання держави в економічні процеси та зменшення регуляторного впливу, то в країнах з перехідною економікою (до яких відноситься і Україна) держава постійно

¹ Ляпіна К. М., Ляпін Д. В., Береславський С. М. Національна програма розвитку малого підприємництва:

очікування, проблеми, перспективи. К.: Інститут конкурентного суспільства. 2001. 160 с.

робить спроби повернення до адміністративно-командної економічної системи з всеохоплюючою роллю держави без врахування ринкових умов. Якщо ми поглянемо на країни Західної Європи, США, Австралії, то ми чітко побачимо, що кількість і якість регуляторних дій напругу призводить до зростання економік цих країн.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Серед провідних науковців, що вивчали сутність міжнародного досвіду щодо регуляторної політики були такі провідні вчені, як Ляпіна К., Ляпін Д., Береславський С., Козачок С. Літвінов О., Літвінова Н., Л. Вдовиченко та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Автором з 2002 року розробляються теоретико-методологічні засади державної регуляторної політики, є певні наукові та практичні доробки. Однак можна сказати, що й на сьогодні в суспільстві та державно-управлінській практиці не має сталого уявлення про принципи та механізми запровадження державної регуляторної політики в державне управління, а також відсутні дієві інструменти для відслідкування ефективності цієї діяльності.

Тому вивчення досвіду провідних країн світу у сфері формування та реалізації державної регуляторної політики повинно стати одним із рушіїв ухвалення таких регуляторних рішень, які б сприяли розвитку економіки нашої держави, стимулювали розвиток підприємництва тощо.

Формулювання цілей статті. Метою статті є здійснення теоретико-методологічного аналізу міжнародного досвіду розв'язання регуляторних проблем на національному та регіональному рівнях, що дозволить врахувати їх особливості та забезпечити більш повну адаптацію до вітчизняних реалій.

Виклад основного матеріалу. Регуляторна політика відіграє ключову роль в ефективному функціонуванні ринкової економіки та є найкращим «двигуном» економічного зростання країни та регіону. Країни з демократичними принципами управління досягли найвищих стандартів життя. Керуючись досвідом цих країн, необхідне розроблення системи регулювальних дій з використанням ринкових принципів, яка б узгоджувалась із державною політикою економічного розвитку, впливала на неї, коригувала її, сприяла б отриманню значних зрушень у просуванні шляхом ринкових реформ. За для цього регуляторна політика країн розвинутої економіки не є догмою, вона постійно змінюється та вдосконалюється [2].

Уряди цих країн використовують такий механізм аналізу для досягнення поставлених цілей, основна з яких – вплив на економічні та соціальні процеси як в країні, так і в регіоні [3; 4].

У країнах, що нещодавно приєдналися до ЄС або перебувають у статусі країн-кандидатів чи асоційованих членів, також велика увага приділяється регуляторним заходам, спрямованим на полегшення вступу у бізнес, покращення інвестиційної привабливості певних галузей економіки чи в цілому країни. Згідно проведеним опитуванням Світового банку та міжнародних економічних інституцій, наявність штучно створених адміністративних, процедурних чи фінансових механізмів, що перешкоджають розвитку бізнесу, визнано одними з найвагоміших перешкод у спрямуванні країни до вільного ринку, що розвивається за конкурентними засадами. І тому проведення регуляторної реформи взагалі чи окремих її елементів вважається одним із найважливіших напрямів державної політики, направленої на розвиток та підтримку підприємництва [5].

Складна ситуація із зарегульованістю економіки притаманна не лише країнам пострадянського простору. У кожній країні є свої особливості державної регуляторної політики, різні теоретико-методологічні та практичні підходи до системи ухвалення та запровадження регуляторних рішень.

Звернемося спочатку до світової практики. Внаслідок факторів психологічного та управлінського характеру від зарегульованості потерпають економіки і розвинених країн. З метою виправлення ситуації та створення підґрунтя для економічного зростання уряди США, Канади та Великобританії першими почали провадити системну регуляторну реформу ще наприкінці 1970-х – початку 1980-х років [6]. Потім їх наслідували Австрія, Нова Зеландія, Мексика, Аргентина та деякі інші країни, які намагалися виправити негативні тенденції у своїх економіках. Результати свідчать самі за себе: наприклад, згідно із звітом спеціальної комісії США з питань регуляторного послаблення, діяльність цієї комісії з внесення змін до адміністративних актів та актів законодавства з 1981 р. по 1983 р. дозволила досягти економію для суспільства протягом наступних десяти років (до 1993 р.) 150 мільярдів доларів [6]. З цієї суми 110 мільярдів зекономлено через перегляд або скасування неефективних існуючих регуляторів, а 40 мільярдів становили доходи споживачів за рахунок дерегулювання сектора фінансових послуг.

². Геєц В. Характер переходных процессов в экономике знаний. Экономика Украины. 2004. № 4. С. 4.

³. Massey D. In What Sense a Regional Problem? Regional Studies. 1979. p.233–245.

⁴. Massey D., Meegan R. The Anatomy of Job Loss: The How, Why and Where of Employment Decline. New York: Methuen.1983. P. 87-110.

⁵. Регуляторна політика в Україні. К.: Інститут конкурентного суспільства, 2002. С. 54-56

⁶. Ведение бизнеса – 2013: Разумный подход к регулированию деятельности малых и средних предприятий. Сопоставительные данные об условиях регулирования предпринима- тельской деятельности по 185 странам. URL: <https://russian.doingbusiness.org/content/dam/doingBusiness/media/Annual-Reports/Foreign/DB13-Overview-Russian.pdf>

Досвід іноземних країн, в яких проводилась регуляторна реформа, доводить складність та тривалість цих процесів. Регуляторні реформи різних країн різняться за масштабами, напрямками, глибиною, до того ж результати реформ багато в чому залежать від історичних умов, економічних і соціальних факторів, стратегії і методів дії урядів. Разом з тим, аналіз особливостей регуляторної реформи в розвинених країнах світу доводить, що ключовими компонентами успішних заходів з вироблення ефективної регуляторної політики були [7]:

1) удосконалення процесу та процедур розробки і прийняття регуляторних актів, зокрема: планування регуляторної діяльності органів державної влади;

впровадження процедур оцінки впливу державного регулювання національної економіки на споживачів, підприємців та бюджет держави на основі аналізу коштів і вигоди (очікуваного результату);

2) побудова ефективного механізму секторального або галузевого перегляду існуючого законодавства і підготовка пропозицій щодо скасування або покращення регулювання;

3) створення уповноваженого державного органу, який координує та контролює здійснення заходів щодо реалізації регуляторної політики в державі та наділення його реальною владою;

4) обмеження органів державної влади щодо прав на регулювання підприємницької діяльності.

Розглянемо особливості застосування кожного з цих заходів регуляторної реформи в окремих країнах.

Побудова нової процедури впровадження державного регулювання національної економіки є однією із головних складових регуляторних реформ, що має привести до зміни культури системи державного регулювання національної економіки та побудови такої системи, яка працюватиме на добробут громадян та забезпечуватиме ефективність регуляторної політики. Таке розуміння знайшло своє відображення в Канаді у запровадженому з 1978 року механізмі, якому передував аналіз соціально-економічних наслідків, що застосовувався до основних регуляторів у сфері охорони здоров'я, безпеки та довкілля.

Також наприкінці 70-х Економічна Рада Канади отримала завдання провести серію спеціалізованих досліджень щодо наслідків державного регулювання національної економіки як на центральному, так і на місцевому рівнях [8]. В 1980 році Спеціальний комітет з впровадження регуляторної реформи при Палаті громад Канади, очолюваний Дж. Пітерсоном, розробив 29

рекомендацій щодо вдосконалення процесу розробки та впровадження регуляторів. Відповідно до вимог розвитку регуляторної політики, регулюючі органи Канади при впровадженні нових нормативно-правових актів мали довести, що [9]:

існує проблема ризику для суспільства, втручання Уряду є доцільним, а впровадження державного регулювання є найкращою альтернативою;

громадськість брала участь в консультаціях, у розробці та внесенні змін до регуляторів та регуляторних програм;

вигоди від регуляторів (регуляторних механізмів, регуляторних рішень) перевищують їх сукупну вартість для громадян, влади та бізнесу;

здатність національної економіки накопичувати багатство та створювати робочі місця збільшується, нормативно-правовий акт не утворює додаткових регуляторних бар'єрів.

Впровадження другого компонента розглянемо на прикладі США. Побудова ефективної системи державного регулювання національної економіки в США почалася із запровадження програми централізованого нагляду. Наказ Президента США Д. Картера «Про вдосконалення державного регулювання» у 1977 р. встановив загальні принципи діяльності органів державної влади і передбачив регуляторний аналіз тоді, коли регулювання матиме суттєвий вплив на економіку [10]. Д. Картер створив групу нагляду за регуляторним аналізом, яка могла розглянути близько десяти найважливіших регуляторів щорічно, а очолили її мали економічні радники. В результаті адміністрація Д. Картера запровадила нагляд за державним регулюванням національної економіки і необхідність здійснення аналізу витрат та вигоди тими, хто приймає регуляторне рішення. Крім того, рішенням Апеляційного суду в Сієра Клаб-Кастл (округ Колумбія, США) було визначено, що одним з обов'язків Президента є перегляд ухвалених регуляторів [6].

З прийняттям Указу Президента США Б. Клінтона «Про регуляторне планування та перегляд» № 12866 від 30 вересня 1993 року реформа почала базуватися не на ідеї, що всі нормативно-правові акти погані і потребують свого скасування, а на тому, що регулятори будуть корисними, якщо вони базуються на ґрунтовному аналізі та за активної участі тих, кого стосується пропонувані нормативний документ, тобто за участю підприємців, споживачів та тих, хто буде займатися моніторингом або контролем. Указ встановив, що вигода від державного регулювання національної економіки мусить перевищувати витрати, і ухвалив кілька змін, одна з яких полягала в тому, щоб сконцентрувати увагу наглядової ради

7. Scott H. Jacobs. The Second Generation of Regulatory Reforms. URL: www.imf.org/external/pubs/ft/seminar/1999/reforms/jacobs.htm

8. Canada School of Public Service Act. Department of Justice Canada Web Site. URL: <http://laws.justice.gc.ca/en/showdoc/cs/C-10.13///en?page=1>

9. Makarenko J. The Monarchy in Canada Feature. The Monarchy in Canada Feature be / Government & Institutions. 2007. June 1. URL:

<http://www.mapleleafweb.com/features/monarchy-canada>

10. R. Florida The Economic Geography of Talent. «Annals of the Association of American Geographers», 2002. 92(4). P. 743-755.

на найважливіших регуляторах, зокрема на податках. Рада щорічно здійснювала нагляд за близько 2200 регуляторами, хоча її апарат не перевищував 40 фахівців [6]. Це дало змогу зосередити увагу на найважливіших ділянках державного регулювання національної економіки. Окрім того, було встановлено 90-денний строк розгляду запропонованого регулювання та посилено відкритість і відповідальність процесу нагляду.

Третій компонент розглянемо на прикладі Великобританії.

Регуляторна реформа у Великобританії почалася у 1984 р. зі створення урядовим рішенням Міждепартаментської інспекції з вивчення питань державного контролю над бізнесовим середовищем [7]. В результаті роботи ця інспекція дійшла висновку, що виконання урядових вимог накладає значні додаткові витрати на бізнес, особливо на малі підприємства. Однією з причин цього визначено великий ступінь централізації у прийнятті рішень для більшості традиційних форм впровадження регуляторів [6]. Як правило, державна установа оприлюднює велику кількість деталізованих, обов'язкових правил поведінки. Через величезне різноманіття заходів, що зазвичай підпадають під дію правил, цей деталізований наказовий підхід створює умови для стримування поведінки підприємця більшою мірою, ніж це виправдано метою державного регулювання національної економіки, або навпаки, – стримування поведінки підприємця меншою мірою, ніж це виправдано метою регулювання.

З метою протидії цим тенденціям уряд Великобританії запровадив правові заходи [11]: переформулювання регуляторних правил у більш загальні принципи, які залишають на розсуд чиновників, як застосовувати ці принципи у конкретних випадках конкретних фірм; делегування повноважень у виробленні правил менш централізованим, можливо, навіть приватним, установам, які можуть краще сприймати мінливі умови в кожній окремій фірмі; заміна деталізованих законодавчих положень кодексами практичної діяльності, які роз'яснюють, як досягти мети регулювання.

Ця Міждепартаментська інспекція дійшла висновку, що виконання урядових вимог накладає значні додаткові витрати на бізнес, особливо на малі фірми.

Це дослідження призвело до того, що в середині 80-х років британський уряд розробив власну стратегію розв'язання проблеми надмірного

державного втручання в підприємницьку діяльність. Ця стратегія відома під назвою Ініціативи дерегулювання. Ініціатива дерегулювання спричинила два важливих види урядової дії:

огляд існуючої нормативної бази з питань бізнесу та його контролю, наслідком якого були конкретні пропозиції з дерегулювання;

впровадження інституту оцінки пропозицій щодо нових регулювань [12].

У Великобританії з метою залучення громадськості до участі у прийнятті регуляторних рішень, проекти регуляторних пропозицій разом з кошторисами витрат розсилаються для консультацій з представниками підприємств, яких безпосередньо стосується цей регулятор. Форма консультаційних процедур залежить від виду департаменту, а також від характеру запропонованого державного регулювання. Тут справа може стосуватися кількості та розміру секторів бізнесу, які найімовірніше, підпадуть під дію державного регулювання. Деякі департаменти радяться лише з торговими асоціаціями та іншими бізнесовими організаціями, покладаючи на останніх завдання зв'язку з окремими членами. Інші департаменти надсилають консультаційні документи безпосередньо до відповідних фірм і отримують відповіді на запропонований регулятор «з перших рук». Як тільки процес консультацій завершено, кошториси переглядаються і проект нового регулятора з оцінкою його впливу надсилається до Відділу дерегулювання при Резиденції Кабінету Міністрів для отримання коментарів [13]. Потім виробляється кінцева редакція пропозиції або документа, що засвідчує конкретну політику, і вона розповсюджується серед відповідальних за проведення політики як всередині, так і поза урядом.

Необхідно зазначити, що метод оцінки регулювання, який використовується у Великобританії, є дещо обмеженим порівняно зі скрупульозним аналізом витрат й очікуваного результату, який федеральний уряд США вимагає від своїх установ, що займаються регулюванням. Зокрема, у Великобританії нема жодної потреби в детальному розписі коштів, які виділяються на здійснення нагляду за дотриманням режиму чи соціальної користі від регулювання.

Тепер розглянемо принципи регуляторної політики в США. Ще в 70-х роках XX ст. в США розпочали проводити порівняльний аналіз витрат і очікуваного результату, до яких призводять певні рішення або дії адміністративного агентства [14].

¹¹ Капогузов Е. А. Европейский опыт де бюрократизации и возможности его применения на постсоветском пространстве. Научные труды Донецкого национального технического университета. Серия: экономическая. Донецк: ДонНТУ, 2010. Выпуск 38 (1). С. 84-87.

¹² Козачок С. М. Державна регуляторна політика України в аспекті вирішення проблеми залучення громадян до управління державою. URL: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/tpdu/2010-4/doc/1/10.pdf>

¹³ Панкулич Л. А. Реформування адміністративно-територіального устрою: досвід держав-членів Європейського Союзу і України: автореф. дис. ... к. політ. н.: 23.00.02. К., 2013. 20 с.

¹⁴ Корчагина Т. В. Мериорные блага в условиях формирования экономической системы нового типа. – Автореферат и диссертация на соискание уч. степени канд. экон. наук. Москва, 2011. URL: <http://dissercat.com/content/meritornye-bлага-v-usloviyakh-formirivaniya-ekonomicheskoi-sistemy-novogo-tipa>

Після проведення такого аналізу визначаються і розподіляються по пунктах конкретні витрати та користь від очікуваного результату рішення або дії. Якщо витрати перевищують користь, яку принесе очікуваний результат від дії або рішення, то від такого рішення або дії відмовлялися. Від багатьох агентств вимагалось проведення такого аналізу щодо будь-якого пропонованого нормативного акта, який може мати значний економічний вплив. Витрати або очікуваний результат від прийняття рішення або здійснення певних заходів, які неможливо подати в числовому вимірі, повинні однаково бути чітко визначеними.

Результат такого аналізу передається на розгляд Бюро менеджменту та бюджету, яке дає свій дозвіл агентству на видання відповідного нормативного акта [12].

З метою допомоги державним органам у підготовці економічного аналізу в січні 1996 р у США було підготовлено документ «Найкраща практика», що визначив стандарти високоякісного економічного аналізу державного регулювання національної економіки або у вигляді аналізу очікуваного регулярного впливу від певного запропонованого регулятора, або у вигляді ретроспективної оцінки регуляторної програми. Структура американських аналізів впливу державного регулювання зводиться до такого [6]:

викладається деталізований опис потреби в нормативному регулюванні та пояснюється, як цей регулятор вирішить вказану проблему;

здійснюється базовий аналіз витрат та оцінка очікуваного результату від запропонованого заходу контролю в кількісному вимірі (наскільки це можливо). До цих витрат відносять безпосередні витрати на уряд (витрати на нагляд за новими правилами), на підприємства та інші структури, яких безпосередньо стосується впровадження запропонованого регулятора, на будь-які інші несприятливі впливи (зовнішні ефекти): здоров'я, безпека та природа;

розглядаються усі можливі альтернативні вирішення проблеми шляхом знову ж таки оцінки витрат і очікуваного результату. Пояснюється, чому запланованій контрольній дії віддано перевагу перед іншими вигідними підходами.

Згідно з федеральним законом, вся ця інформація має бути надрукована у спеціальному виданні «Федеральний Реєстр» – офіційному журналі Федерального уряду США, який містить прийняті державними установами або пропоновані правила та громадські повідомлення [15]. Далі нормотворчий орган запрошує громадськість надіслати з приводу пропонованого нормативного акту письмові зауваження і розглядає їх. Потім йде

публікація остаточного варіанту нормативного акту з детальним поясненням причин його прийняття.

Другим важливим чинником регуляторного процесу було те, що вже в 70-х роках у США розпочали проводити порівняльний аналіз витрат і очікуваного результату, які випливають з певного рішення або дії адміністративного агентства. Після проведення такого аналізу визначаються і розподіляються по пунктах конкретні витрати та користь від очікуваного результату рішення або дії. Якщо витрати перевищують користь, яку принесе очікуваний результат від дії або рішення, то від такого рішення або дії відмовлялися. Від багатьох агентств вимагалось проведення такого аналізу щодо будь-якого пропонованого нормативного акта, який може мати значний економічний вплив. Витрати або очікуваний результат від прийняття рішення або здійснення певних заходів, які неможливо подати в числовому вимірі, повинні однаково бути чітко визначеними. Результат такого аналізу передається на розгляд Бюро менеджменту та бюджету, який дає свій дозвіл агентству на видання відповідного нормативного акта [16].

Проте наявність такої регуляторної системи із-за ряду мотивацій державних органів управління не забезпечила США від надмірної зарегульованості. Пов'язано це було з тим, що 14 департаментів, які діють на федеральному рівні, мали величезні повноваження щодо продукування НПА і надмірна кількість регулювань була їм вигідна, бо посилювала їхні владні повноваження, а також ще й тому, що на кожне регулювання в бюджет закладалися кошти.

Вважається, що найбільших успіхів у галузі дерегулювання досягла Канада. Саме ця країна найглибше просунулася в побудові ефективної регуляторної політики. Можливо тому Канада має один із найвищих у світі стандартів життя.

Регуляторна реформа в Канаді була започаткована наприкінці 70-х – на початку 80-х років, коли в уряді з'явилося дедалі більше прихильників того, що процес прийняття регулювань повинен бути більш ефективним. Таке розуміння знайшло своє вираження в запровадженні з 1978 року проведення аналізу соціально-економічних наслідків, що застосовувався до основних регулювань у сфері охорони здоров'я, безпеки та довкілля [17].

Канадський «План дій щодо впровадження регуляторної реформи» передбачає заходи прискорення процесу доступу для громадян та урядових структур до інформації, що стосується регуляторів [18]. Для цього пропонується використання більш зрозумілої мови у регуляторних актах; відпрацювання механізму реагування на скарги та розробка нової

¹⁵. Federal Register. The Daily Journal of the United States Government. URL: <https://www.federalregister.gov/>

¹⁶. Аналіз впливу запропонованих законів та регулювань: документ СІГМА №13. Париж. 1997. 36 с

¹⁷. Система державного управління Канади: досвід для України. URL:

http://academy.gov.ua/NMKD/library_nadu/Monografiy/7ff8db4d-d63a-44fa-b9de-3cff229296b.pdf

¹⁸. Рейтинг економік – Doing Business 2013 – The World Bank, IFC. Оцінка бізнес регулювання: URL: <http://russian.doingbusiness.org/data/exploreconomies/ukraine/>.

регуляторної культури (значне розширення навчальних програм, обговорення через комп'ютерну мережу Інтернет, групові дискусії через веб-сторінки, інформаційні листки тощо).

У 1992 році уряд Канади постановою про регуляторну політику запровадив відомчі та парламентські огляди регуляторів [19]. Всі відомства були зобов'язані провести оцінку програм регуляторів шляхом громадських консультацій та оприлюднення, їх доцільності. Вони також визначали вплив регуляторів на конкурентоспроможність Канади на світовому ринку та шляхи удосконалення регуляторних програм, процедур, а також міжурядової кооперації.

У процесі проведення таких оглядів Секретаріат Казни надавав їм підтримку через консультації та підтримку процесу обміну інформацією 26 міністерств та урядових агентств, котрі завершили огляди існуючих регуляторів в червні 1993 року та розробили процедуру відміни та внесення змін до існуючих регуляторів на наступні п'ять років. Таким чином, це заклало підвалини для побудови ефектнішого механізму перегляду існуючого законодавства відповідно до конкретних історичних, економічних умов та для підготовки пропозицій щодо скасування або покращення певного державного регулювання національної економіки. Цей механізм було реалізовано, як ми бачимо, завдяки запровадженню нового правового інституту – дерегулювання підприємницької діяльності [20].

У Канаді при розробці переважної більшості проєктів нормативних документів регулюючими органами використовується аналіз вигод та витрат

при оцінці впливу того чи іншого регулятора на ринок праці, на споживачів та на інші сфери національної економіки. Велика увага в Плані дій щодо впровадження регуляторної реформи, затвердженому Урядом Канади у 1994р., приділялася новому Тесту щодо впливу на бізнес (Business Impact Test) [21]. Цей тест є спеціальною комп'ютерною програмою, що дозволяє розробнику регулятора визначити його можливий вплив на приватний сектор. З кінця 1996 року від усіх регуляторних управлінь та органів вимагається використання Тесту або подібного аналізу при розробці усіх важливих регуляторних змін.

На підставі аналізу світового досвіду, можна зробити висновок, що головними напрямками запровадження державної регуляторної політики у практику державного управління є:

забезпечення плановірності всіх регуляторних дій по галузям чи секторам, тобто забезпечення підвищення узгодженості регуляторних актів між собою і передбачуваності процесу державного регулювання;

підвищення ефективності роботи суспільного сектору, який повинен захищати свої права через аналіз на етапі попереднього обговорення всіх пропонуваніх регулятивних норм і «відсів» тих з них, які будуть не ефективними чи не раціональними;

запровадження в діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування процедур систематичного аналізу діючих регуляторних норм з метою своєчасного виявлення тих з них, що негативно впливають на розвиток підприємницької діяльності, наприклад, за «принципом гільйотини».

¹⁹. Disclosure of position reclassifications. Treasury Board of Canada Secretariat Web Site. URL:

<http://www.psagency-agencefp.gc.ca/faq/reclseng.asp>

²⁰. Клюбінська Л. Четыре реформы. От концепции до реализации: монографія. Варшава: Oficyna naukowa. 2007. 392 с.

²¹. Evans G. Country Reform Summaries: Canada. Gord Evans. The World Bank Web Site. URL:

<http://www1.worldbank.org/publicsector/civilservice/rsCanada.pdf>

Sytnyk G.P.*Doctor of Sciences of Public Administration, Full Professor, Professor at the Department of Public Administration, Taras Shevchenko National University of Kyiv***THE PROBLEM OF INTERPRETATION AND OPERATIONALIZATION OF THE NATIONAL SECURITY CONCEPT IN PUBLIC ADMINISTRATION THEORY AND APPROACHES TO ITS SOLUTION****Ситник Г.П.***доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри державного управління філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка***ПРОБЛЕМА ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ТА ОПЕРАЦІОНАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТУ «НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА» В ТЕОРІЇ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА ПІДХОДИ ЩОДО ЇЇ ВИРІШЕННЯ**

Summary. The article analyzes the content of the concept of "national security", which is proposed by scientists and politicians, and establishes the absence of its univocal interpretation, as a result of the lack of unity of interpretation regarding the nature of occurrence, the dialectic of development and possible managerial impact on the social phenomenon defined by this concept. It is substantiated that in the sense of scientific, interpreting and operationalizing this phenomenon, it is first necessary to take into account that it is a social construct that reflects the specifics of ethnocultural consciousness, the emotional and variative evaluation characteristics of the dynamics of safe living conditions of a person, society and state institutions. It was found that in determining this social phenomenon, it is advisable to use the term "the concept of national security," which, in contradistinction to "the concept," combines the value, figurative, and conceptual aspects and makes it possible to reflect the essential properties, connections, relationships, contradictions, development trends of objects that form this phenomenon. This involves fixing the features and properties of elements of cognition of the essence of being objects of the real world, which are determined by the concepts of "danger", "security", "nation", "nationalism", "national", "cultural code of the people (nation)", "statehood", their relationship and interdependence as sociocultural phenomena. The expediency of applying the new conceptual approach (it is proposed to call it institutional-civilizational) is substantiated, according to the interpretation and operationalization of the concept of "national security". According to which, in this concept, the element "security" is considered as a sociocultural phenomenon that characterizes the state of being of a person, society and state institutions and at the same time as a category that reflects the universal properties and relationships of objective reality, the patterns of development of material, natural and spiritual phenomena associated with their existence, and the element "national", as a sociocultural phenomenon, reflecting the characteristics of the cultural code of the macro-social community (nation) and created by it state institutions, which provide preservation quality determination and operation state that corresponds to its nature. The principal advantage of the proposed approach to the interpretation and operationalization of the social phenomenon, which is traditionally defined within the framework of existing approaches by the concept of "national security", is the ability to take into account the transformations of the political, economic and cultural global space in the postmodern era, minimize the dangers of substituting national values and interests with political leadership and eliminate risks of ignoring the vital necessities of being of one or another social groups in the macro-social community by imposing the will of the majority.

Анотація. У статті виконано аналіз змісту поняття "національна безпека", яке пропонують науковці та політики, та встановлено відсутність його однозначного трактування, як наслідок відсутності єдності тлумачення щодо природи виникнення, діалектики розвитку й можливого управлінського впливу на соціальне явище, яке визначають цим поняттям. Обґрунтовано, що у науковому сенсі при інтерпретації та операціоналізації цього явища, передусім необхідно враховувати, що воно є соціальним конструктом, який відображає специфіку етнокультурного усвідомлення, емоційну та варіативну оціночну характеристику динаміки безпечних умов буття людини, суспільства та державних інститутів. При цьому встановлено, що при визначенні вказаного соціального явища, доцільним є вживання терміну «концепт національна безпека», який, на відміну від терміну «поняття», поєднує ціннісну, образну і поняттєву сторони та дозволяє відобразити у його змісті істотні властивості, зв'язки, відношення, суперечності, тенденції розвитку предметів, які утворюють це явище. Це передбачає фіксацію ознак і властивостей елементів пізнання сутності буття об'єктів реального світу, які визначаються концептами «небезпека», «безпека», «нація», «націоналізм», «національний», «культурний код народу (нації)», «державність», їх взаємозв'язку та взаємозумовленості як соціокультурних феноменів. Обґрунтовано доцільність застосування нового концептуального підходу (його запропоновано називати інституційно-цивілізаційним), щодо інтерпретації та операціоналізації концепту «національна безпека». Згідно якого, у цьому концепті елемент «безпека» розглядається як соціокультурний феномен, що характеризує стан буття людини, суспільства та державних інститутів і водночас як категорія, що відображає універсальні властивості та відношення об'єктивної дійсності, закономірності розвитку матеріальних, природних і духовних явищ, пов'язаних з їх існуванням, а елемент «національна», як соціокультурний феномен, що відображає характеристики

культурного коду макросоціальної спільноти (нації) та створених нею державних інститутів, за яких забезпечується збереження якісної визначеності та функціонування державності, яке відповідає її природі.

Принциповою перевагою запропонованого підходу щодо інтерпретації та операціоналізації соціального явища, яке традиційно визначають в межах існуючих підходів поняттям «національна безпека», є можливість враховувати трансформації політичного, економічного і культурного глобального простору в епоху постмодерну, *мінімізувати* небезпеки підміни національних цінностей та інтересів політичним керівництвом та усунути ризики ігнорування життєвоважливих потреб буття тих чи інших соціальних груп в макросоціальній спільноті шляхом нав'язування волі більшості.

Key words: public administration, security, danger, national security, national interests, interpretation, operationalization, cultural code, nation, nationalism.

Ключові слова: публічне управління, безпека, небезпека, національна безпека, національні інтереси, інтерпретація, операціоналізація, культурний код, нація, націоналізм.

Постановка проблеми. Системне осмислення і якісна трансформація накопичених знань в теорії публічного управління, передусім концептуалізація, систематизація, розкриття сутності та встановлення взаємозв'язку соціальних явищ, а саме: дій і взаємодій людей, здійснювані безпосередньо або через соціальні організації, інститути та механізми, їх потреби, інтереси, процеси, які утворюють множину елементів соціальної реальності, а також відображення істотних властивостей і відношень тих чи інших предметів (суб'єктів, об'єктів тощо) в їхній суперечності, має принципове значення при підготовці управлінських рішень у сфері національної безпеки. Властивості та відношення елементів соціальної реальності знаходять своє відображення в характеристиках їх функціонування, які визначають на основі результатів системного аналізу і синтезу факторів, що є причинами небезпек їх буття. Вірогідність цих результатів і принципова передумова уникнення неоднозначності при прийнятті та імплементації управлінських рішень є належна обґрунтованість категоріально-понятійного апарату, який при цьому використовується. При підготовці цих рішень використовують багато понять, серед яких найважливішим є поняття “національна безпека”, оскільки воно є базовим для визначення інших, зокрема, “політика національної безпеки”, “система національної безпеки”, “загрози національній безпеці”. Разом з тим, як свідчить виконаний нами аналіз, спроби приведення змісту поняття “національна безпека” до виду, який би дозволив уникати неоднозначності та суперечності при підготовці, прийнятті та імплементації управлінських рішень щодо її забезпечення до цього часу так і не увінчалися успіхом, оскільки у дослідників не сформулювалося єдиної думки щодо сутності соціального явища, яке визначають цим поняттям. Це свідчить про необхідність подальших досліджень щодо вирішення проблеми інтерпретації та операціоналізації концепту “національна безпека” в теорії публічного управління.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Історично сформувалися два традиційних підходи щодо з'ясування когнітивних ознак соціального явища, для визначення якого використовують поняття “національна безпека” [1-6]. Згідно першого, сутність явища розкривають у контексті

вирішення проблеми захисту прав і свобод людини, а у більш широкому розумінні, ліберальних цінностей, які розглядаються як абсолютні цінності. Тому забезпечення безпеки людини визначається пріоритетом, а забезпечення безпеки державних інститутів та суспільства розглядаються як другорядне завдання. Одним із наслідків є приниження ролі цих інститутів при вирішенні тих чи інших проблем суспільного розвитку, а відтак і скептичне ставлення до їх майбутнього у різних концепціях ліберального спрямування та домінування серед експертів та деяких науковців і політиків думки, що вирішальна роль у забезпеченні національної безпеки сьогодні має належати громадським організаціям, активістам, волонтерам тощо, а не органам державної влади та силовим структурам. У другому підході, навпаки, акцентується увага на пріоритеті захисту національних інтересів та забезпеченні безпеки державних інститутів, які розглядаються як базовий компонент системи забезпечення національної безпеки. Таким чином, згідно першого підходу в центрі уваги перебуває захист ліберальних цінностей у сфері прав і свобод людини, а другого – захист національних інтересів та безпека державних інститутів. Варто зазначити, що саме другий підхід традиційно покладається в основу реальної політики національної безпеки більшості країн, у тому числі США [7].

Виокремлення нерозв'язаних раніше частин загальної проблеми. В кінцевому підсумку, серед науковців, політиків та управлінців так і не сформулювалося єдиної думки щодо сутності соціального явища, яке визначають поняттям “національна безпека”, оскільки їх думки суттєво різняться стосовно того, що слід розуміти під цим явищем: стан предмета (об'єкта, суб'єкта тощо) чи категорію, яка характеризує його стан, а також змісту елементів “національна” і “безпека”, які утворюють поняття “національна безпека” та його взаємозв'язку з іншими поняттями [1-8]. Як правило, поза їх увагою залишається і той факт, що з'ясування змісту поняття “національна безпека” має відбуватися передусім у контексті природи факторів (об'єктів, процесів, тощо), які є причинами небезпек буття людини (індивіда), суспільства чи державних інститутів, що знаходить своє відображення і в нормативно-правових документах, в яких пропонуються різне трактування змісту поняття “національна безпека”

[9-12]. Тому проблема інтерпретації та операціоналізації поняття “національна безпека”, що, очевидно, передбачає подальше розкриття сутності соціального явища, яке визначають цим поняттям, до цього часу залишається не вирішеною, тому має бути предметом ґрунтовного наукового аналізу в теорії національної безпеки та теорії публічного управління.

Формулювання цілі статті є пошук підходів щодо вирішення проблеми інтерпретації та операціоналізації концепту “національна безпека” шляхом подальшого розкриття сутності соціального явища, яке визначають цим поняттям.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, багато соціальних явищ, котрі свідчать про сутнісні характеристики соціальних об’єктів, виражають не тільки очевидні характеристики соціальної дійсності, а й більш глибинні її процеси, зв’язок яких з даним явищем не піддається безпосередньому спостереженню, тобто має латентний характер. Чільне місце серед них посідає і соціальне явище, яке визначають поняттям “національна безпека” та розкриття сутності якого не є тривіальним завданням. Це зумовлено низкою чинників, серед яких, зокрема, очевидні геополітичні, гео економічні та соціокультурні трансформації в епоху постмодерну, необхідність врахування національних особливостей суспільного розвитку та системно-кумулятивного ефекту небезпек буттю людини (індивіду), суспільству та державним інститутам. Тому, незважаючи на те, що у науковій та нормативній літературі, як правило, вважають, що “національна безпека” є поняттям, у науковому сенсі більш доцільним є вживання терміну “концепт”. У даному випадку доцільність використання саме терміну “концепт” зумовлена тим, що соціальне явище, яке сьогодні традиційно визначають поняттям “національна безпека” породжене конкретним суспільством та існує тому, що люди згодні слідувати певним правилам, виконання яких розглядається як передумова її забезпечення. Тому вказане явище, є соціальним конструктом, який передусім відображає специфіку етнокультурного усвідомлення, емоційну та варіативну оціночну характеристику динаміки безпечних умов буття людей (індивідів), суспільства та державних інститутів (їх життєдіяльності). Концепт завжди має амбівалентну структуру, оскільки поєднує в собі ціннісну, образну і поняттєву сторони, а поняття, як правило, передбачає мінімізацію будь-якої суб’єктивності, варіативності, є статичним і нормативним, що не дозволяє у науковому сенсі відобразити повною мірою у його змісті істотні властивості, зв’язки, відношення, суперечності, тенденції розвитку предметів (об’єктів, суб’єктів, систем тощо), які утворюють соціальне явище.

Як зазначалося при інтерпретації та операціоналізації концепту “національна безпека” домінує два підходи: або акцентується увага на важливості захисту базисних ліберальних цінностях суспільства, або ж на захисті та просуванні національних інтересів [1-8]. В межах

цих підходів існує проблема, яка може бути зведена до двох запитань, на які досить важко отримати однозначну відповідь: національні цінності (інтереси) – які (тобто хто і яким чином визначає їх сукупність на загальнодержавному рівні)? за рахунок кого (чого) пропонується здійснювати їх захист (тобто хто і яким чином приймає рішення щодо їх пріоритетності?) Одна із визначальних причин труднощі щодо отримання однозначної відповіді на ці запитання зумовлена тим, що політичне керівництво досить часто намагається представити власні (корпоративні) цінності та інтереси як суспільні, тому завжди існує небезпека підміни національних цінностей та інтересів інтересами владної верхівки. Очевидно, що це є особливо небезпечним, коли при владі перебувають представники олігархічного капіталу або ж коли політичне керівництво з тих чи інших причини фактично є провідниками на національних теренах політики інших держав. Крім того, навіть у розвинених демократіях можуть ігноруватися інтереси тих чи інших соціальних груп (меншості), оскільки існуючі там механізми прийняття рішень, у тому числі й щодо сукупності та пріоритетності національних цінностей та інтересів об’єктивно зумовлюють нав’язування волі більшості меншості. Тому те, що, наприклад, артикулюється як національний інтерес, у тому числі інтерес кожної соціальної групи, насправді може не відповідати інтересам меншості, інколи значної (близько 50% населення).

Варто також зазначити, що коли поняття “національна безпека” почали використовувати в політичному лексиконі та публічному управлінні на Заході, воно спочатку використовувалося як синонім обороноздатності держави. Тому в теоретичних дослідженнях, політичній та публіцистичній літературі під національною безпекою головним чином розуміли воєнну та політичну безпеку. Сьогодні звичайно національна безпека та проблеми її забезпечення розглядають у різних аспектах, але й до цього часу відсутня єдність стосовно того розглядати її як стан елемента соціальної реальності чи категорію, яка його характеризує. Наприклад, фахівці Європейського Центру по вивченню питань безпеки ім. Дж. К.Маршалла, вважають, що національна безпека термін, який включає поняття національної оборони та характер відносин з іншими країнами, зокрема, й умови, які створюються військовою чи оборонною перевагою над будь-якою країною (групою країн) або вигідною позицією в міжнародних відносинах [13]. Водночас деякі вітчизняні дослідники схильні вважати під національною безпекою категорію, яка характеризує ступінь захищеності життєвоважливих інтересів, прав і свобод особи, суспільства й держави від зовнішніх і внутрішніх загроз або ступінь відсутності загроз правам і свободам людини, базовим інтересам і цінностям суспільства та держави [14]. А.Возженіков вважає, що національна безпека: “стан держави за якого відсутні або усунені реальні зовнішні та внутрішні

загрози її національним цінностям, інтересам та національному способу життя” [3, с.55], а у В.Манілова – це: “складна багаторівнева система, яка формується у руслі об’єктивних процесів під прямим та опосередкованим впливом множини факторів” [6, с.17]. Вказане різноманіття в інтерпретації та операціоналізації концепту “національна безпека” знаходить своє логічне відображення і в правових документах стратегічного рівня управління. Наприклад, у чинній до 2003 року Концепції (основах державної політики) національної безпеки України зміст національної безпеки розумівся як “стан захищеності життєвоважливих інтересів особи, суспільства та держави від внутрішніх та зовнішніх загроз” [10], а в донедавна чинному Законі України “Про основи національної безпеки України”, як “захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечується сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних і потенційних загроз національним інтересам” [11]. Згідно чинного законодавства України національна безпека – це “захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз” [12].

Вказані трактування змісту поняття “національна безпека” використовують поняття “національні інтереси”, але з’ясування їх сутності також не є тривіальним завданням. Зокрема, у чинному Законі України “Про національну безпеку України” [12] йдеться про всі без виключення національні інтереси, а не тільки про життєвоважливі, як це було у попередньому Законі, згідно якого вони трактувалися як “життєвоважливі матеріальні, інтелектуальні і духовні цінності Українського народу”, тобто поняття “національні інтереси” ототожнювалися з поняттям “національні цінності” [11]. Але ототожнення національних інтересів з національними цінностями, є грубою гносеологічною помилкою, оскільки “інтерес” та “цінності” пов’язані із соціальними явищами, які мають різні когнітивні ознаки природи свого походження. Як відомо, “цінність” є категорією та об’єктом досліджень науки про цінності (окремого розділу філософії) а “інтерес” є категорією та об’єктом досліджень в соціології і політичних науках. При цьому принципово важливим є й те, що формування цінностей у суспільстві є процесом, який може охоплювати сотні й тисячі років, а системи національних інтересів – роки, зрідка десятиліття. Основою національних цінностей є соціокультурний конструкт буття народу (нації), а національних інтересів – суспільно-політичний контекст, який, очевидно, є більш динамічний. Примітно, що згідно чинного законодавства України національні інтереси це “життєвоважливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її

громадян” [12]. Тобто апіорі вважається, що до національних інтересів належать тільки “життєвоважливі інтереси людини, суспільства і держави”, що також викликає запитання, оскільки як правило їх класифікують на життєвоважливі інтереси, периферійні інтереси, інтереси виживання та інші [15].

Варто зазначити й про спроби інтерпретації та операціоналізації концепту “національна безпека” з використанням елемента цього концепту – “загроза”. Так, в Стратегії національної безпеки Російської Федерації під поняттям “національна безпека” розуміється “стан захищеності особи, суспільства та держави від внутрішніх та зовнішніх загроз, за якого забезпечується реалізація конституційних прав і свобод громадян Російської Федерації, гідна якість та рівень їх життя, суверенітет, незалежність, державна і територіальна цілісність, стійкий соціально-економічний розвиток” [9]. При цьому під вказаними загрозами розуміються “сукупність умов і факторів, які створюють пряму або опосередковану можливість нанесення шкоди національним інтересам”. Згідно чинного законодавства України загрозами національній безпеці є “явища, тенденції і чинники, що унеможливають чи ускладнюють або можуть унеможливити чи ускладнити реалізацію національних інтересів та збереження національних цінностей України” [12]. Доходимо висновку, що російські та українські законодавці до кола національних інтересів не відносять збереження національних цінностей, оскільки перші взагалі їх не згадують у змісті запропонованого ними поняття “загроза національній безпеці”, а другі вважають, що загрози національним інтересам це одне, а національним цінностям, дещо інше. Це є також ілюстрацією нерозуміння законодавцями соціального явища, для визначення якого вони використовують поняття “загроза”, як складного феномену живої матерії, який відображає стан системи, в якій вона зберігає свою цілісність, стійкість, здатність до ефективного функціонування та стійкого розвитку [16]. Тому, як і у випадку з “національними інтересами”, у науковому сенсі при з’ясуванні сутності соціального явища, яке сьогодні визначають поняттям “загроза” доцільно використовувати термін “концепт”. Таким чином вітчизняні та іноземні дослідники, нормативні документи дають досить різні тлумачення сутності соціального явища, для визначення якого вони використовують концепт “національна безпека” і є підстави стверджувати, що у теорії та практиці публічного управління, не існує поняття, яке могло б порівнятися за ступенем частоти відносно не чіткого вживання з концептом “національна безпека” через його багатокомпонентний та міждисциплінарний характер.

В останні десятиліття активізувалися спроби щодо більш ґрунтового з’ясування сутності цього соціального явища у контексті пошуку шляхів

безпечного розвитку людини (індивіду), природи виникнення, діалектики розвитку, механізмів можливого управлінського впливу на його характеристики. При цьому очевидною причиною значних розбіжностей у розумінні сутності цього соціального явища є відсутність можливості виміряти його безпосередньо, що й зумовлює важливість його інтерпретації та операціоналізації. Йдеться про процедуру введення онтологічних уявлень в деякий масив емпіричних даних, які забезпечують теоретичну організацію знання і схематизацію зв'язку понять, що відображають можливі тенденції змін референтного поля соціального явища, як об'єкта, який визначають концептом "національна безпека", що дозволяє формулювати гіпотези про його природу та характер взаємозв'язків з іншими явищами. Це передбачає передусім побудову системи індикаторів з'ясованих властивостей вказаного явища, для чого необхідно здійснити інтерпретацію концепту "національна безпека", результатом якої має бути його концептуальне визначення, тобто його трактування шляхом розкладу на ті чи інші конкретні елементи. У даному випадку, концепт "національна безпека" розкладається на елементи: "національна" та "безпека". Вказана інтерпретація є передумовою операціоналізації концепту "національна безпека", тобто його кількісного відображення за рахунок організації процесу визначення емпіричних спостережень, які можуть бути взяті в якості індикаторів, які вирізняють зміст концепту. Таким чином, фіксація ознак та властивостей соціального явища, яке визначають концептом "національна безпека" є передумовою врахування його як важливого елементу соціальної реальності при пізнанні суттєвих характеристик суспільного життя і на цій основі підготовки відповідних управлінських рішень. При цьому загальновідомою вимогою щодо концептуального визначення концепту є те, що воно має вказувати на унікальний атрибут, який властивий усім соціальним явищам, які вимірюються. У концепті "національна безпека" ним є концепт "безпека". Крім того, цей концепт розкладається на елементи, характеристики яких можна вимірювати, тобто здійснювати операціоналізацію ("безпека людини", "безпека соціальної групи", "безпека державного кордону" тощо).

З'ясування сутності соціального явища, яке визначають концептом "безпека" у будь-якому випадку є принципово важливим, оскільки саме це явище є фундаментальною та системною характеристикою розвитку соціальних систем, а не ліберальні цінності чи національні інтереси, які розглядаються як основні атрибути в згаданих вище традиційних концептуальних підходах при трактуванні змісту поняття "національна безпека". Варто зазначити, що ілюзорна доступність трактування на інтуїтивно-побутовому рівні соціального явища, яке визначають концептом "безпека" зумовлює досить широке його використання політиками, управлінцями, аналітиками та експертами, у тому числі й при

трактуванні сутності соціального явища, яке вони визначають поняттям "національна безпека". Проте у науковому середовищі це соціальне явище достатньою мірою не досліджене. Передусім про це свідчать наукові дискусії, які лежать у площині вибору раціональної основи для структуризації та оцінювання небезпек безпеці (від людини до земної цивілізації), принципів побудови та критеріїв оцінки ефективності відповідних систем безпеки, вибору допустимих засобів і способів її забезпечення. Разом з тим, як зазначалося, соціальне явище, яке визначають концептом "безпека" є фундаментальною характеристикою буття соціальних систем, оскільки в процесі еволюційного розвитку (зауважимо, за тисячі років до появи у науковому дискурсі і практиці понять "ліберальні цінності" та "національні інтереси"!), сформувався базовий інстинкт самозбереження живих істот. Його суть полягає, зокрема стосовно людини, в її природній спроможності виявляти та оцінювати фактори, які можуть бути причинами небезпек її існуванню (буттю). При цьому важливо, що нею одна й та ж ситуація може оцінюватися як небезпечна, коли є фактори, які оцінюються як заперечливі дії щодо її існування (буття), або як безпечна, коли вони відсутні. Це означає, що соціальне явище, яке позначають поняттям "небезпека" є соціокультурним феноменом, який має об'єктивно-суб'єктивну природу та є невід'ємною властивістю буття і розвитку соціальних систем та її елементів (індивідів, політичних інститутів тощо). Тому у науковому сенсі доцільно говорити не про поняття, а про концепт "небезпека". Оскільки єдність сталості й змінності, спрямованість і форми розвитку будь-якого процесу виражає відкритий Гегелем закон заперечення-заперечення, то таким же соціокультурним феноменом є й "безпека". При цьому ще раз акцентуємо увагу на тому, що "безпека" може оцінюватися лише суб'єктом, який рефлексує й опосередковується запереченням небезпеки, тобто запереченням можливості виникнення обставин, за яких ті чи інші предмети (суб'єкти, процеси тощо) можуть вплинути на соціальну систему, що призведе до погіршення або неможливості її буття (функціонування). Таким чином, сутність концепту "безпека" має розкриватися через сутність концепту "небезпека" з огляду на те, що безпека суб'єкта (об'єкта, процесу тощо) може заперечуватися небезпекою та визначатися за можливими негативними її наслідками для нього.

З огляду на викладене, концепти "небезпека" і "безпека" мають розглядатися як характеристики буття державності, як соціальної системи, компонентами якої є: територія, макросоціальна спільнота (нація), яка на ній проживає та є носієм певного культурного (культурно-цивілізаційного) коду, а також створені вказаною спільнотою державні інститути, які утворюють каркас національної держави. Основною комплексною небезпекою для державності, як показують дослідження, зокрема, Т.Гоббса, є руйнація

соціального порядку, стійкість якого за будь-яких форм правління і державного устрою фактично тотожна цінності безпеки для людини (індивіда), суспільства та державних інститутів [17]. При цьому, як встановила М.Орел, в сучасних умовах активної генерації симулякрів, які є руйнівними для соціальних порядків, неефективність традиційних способів інтеграції та координації дій індивідів, які переслідують свої цілі, сформували проблемне поле конституювання соціальності сучасного типу, яка має забезпечити пошук оптимального балансу влади в трикутнику: індивід-суспільство-держава шляхом горизонтального й вертикального впорядкування (узгодження) принципів та цілей елементів соціуму на моральному, юридичному, програмно-цільовому й концептуально-ідеологічному рівнях, що дозволяє мінімізувати небезпеки дезінтеграції суспільства та стійкості держави [18]. Тому актуальними проблемами в теорії публічного управління є обґрунтування теоретичних основ виявлення та оцінювання факторів, які є причинами небезпек руйнації соціального порядку та формування механізмів адекватного реагування на них. Об'єктивно-суб'єктивна природа та єдність онтологічного, гносеологічного й логічного аспектів відображення цих проблем зумовлює необхідність використання геополітичного, інституціонального, глобалізаційного, системного, діяльнісного, синергетичного підходів, а також врахування принципів стійкого розвитку соціальних систем та результатів філософського, політологічного, правового і ціннісно-етичного аналізу механізмів забезпечення їх безпеки. При цьому неоднозначний та суперечливий вплив геополітичних, геоекономічних, геокультурних процесів на національний розвиток, можлива підміна провладною елітою суспільних (національних) цінностей та інтересів своїми цінностями та інтересами мають спонукати дослідників до більш ретельного дослідження місії культурного коду макросоціальної спільноти (нації), яка проживає на певній території, у забезпеченні стійкості державності, оскільки, очевидно, що його руйнація у динаміці небезпек дезінтеграції державності є визначальним чинником.

Таким чином, зміст та форма соціального явища, яке визначають концептом "безпека" тісно пов'язана з наявністю умов, за яких, зокрема, для людини, стає можливим її нормальна життєдіяльність, передусім захист її життя, свободи, власності від посягань з боку будь-кого. Оскільки потреба у безпеці, виникла разом із появою людини на землі, то сутність концепту "безпека" акумулює в собі наслідки її багатогранної діяльності, зокрема, культурні особливості та уподобання, історичний досвід, накопичені матеріальні та духовні цінності. Це дозволяє стверджувати, що безпека людини (індивіду) – це водночас стан і категорія, які характеризують її самопочуття і впевненість (інтуїтивні чи такі, що базується на знаннях), що небезпеки, наприклад, її життю чи майну, відсутні, або для їх захисту є

відповідні засоби. У такому випадку безпеку суспільства та державних інститутів можна розглядати як стан і категорію, які характеризують передусім свободу вибору шляхів їх самовдосконалення та прогресивного розвитку, яка ґрунтується на державному суверенітеті, або ж вони належним чином захищені. Тому базовим принципом при розробці будь-яких національних стратегій розвитку має бути забезпечення безпеки людини (індивіда) та суспільства, що зумовлює досягнення суспільної злагоди стосовно цілей цих стратегій та реформ, які мають за мету їх досягнення. Реформи завжди передбачають зміни. Досить часто ці зміни породжують кризові ситуації, оскільки, як правило, руйнуються усталені ідеологічно-світоглядні уявлення про наявний порядок у політичній, економічній та інших сферах, а відтак, зокрема, й безпеку людини (індивіду).

Ці уявлення функціонують на рівні соціальних взаємодій, тому відсутність єдності у суспільстві стосовно доцільності цих змін має розглядатися як небезпека для індивідів, суспільства та державних інститутів. При цьому, однією з причин відсутності вказаної єдності можуть бути суперечливі уявлення серед соціальних груп, у тому числі представників влади, щодо сутності соціального явища, яке визначають концептом "безпека". Внаслідок цього, конфлікт між ними щодо визначальних чинників безпеки, зовнішньої та внутрішньої політики не може не призводити до зростання соціальної нестабільності, корупції, виникнення етнічних, конфесійних і регіональних конфліктів тощо і, в кінцевому підсумку, до зниження ефективності використання наявного потенціалу щодо забезпечення сталого суспільного розвитку. Тому суб'єкти публічного управління передусім мають створювати умови, за яких гарантується певний рівень можливостей для задоволення потреб в безпеці людини (індивіду), суспільства та державних інститутів, який по суті й є якісно-кількісною характеристикою соціального явища, яке визначають концептом "безпека" та пов'язаних із ним концептів (понять). Створення цих можливостей залежить не тільки від наявності політичних, фінансових та інших інструментів владного впливу цих суб'єктів на фактори, які є причинами небезпек. Важливим фактором, від якого залежить ефективність використання цих інструментів є досягнення суспільної злагоди щодо цілей, які декларуються суб'єктами публічного управління у сфері безпеки, що, у свою чергу, передбачає ґрунтовний аналіз філософського, політологічного, правового, ціннісного та етичного аспектів проблеми її забезпечення, але це окрема тема для дослідження.

Як зазначалось, фіксація ознак і властивостей соціального явища, яке визначають концептом "національна безпека", передбачає також розгляд елементу: "національна". Очевидно, що його сутність може бути розкрита у контексті аналізу сутності (змісту) соціальних явищ, яке визначають поняттями "нація" та "націоналізм". Дослідження взаємозв'язку цих явищ у контексті забезпечення

безпеки людини, суспільства та державних інститутів заслуговує на окрему увагу. В даному ж випадку варто зазначити, що, наприклад, стосовно “націоналізму”, то як на думку Б.Андерсона й З.Баумана, з якою ми погоджуємося, важко уявити явище, яке б призводило до таких розбіжностей серед дослідників щодо джерел його походження та неясності його майбутнього, оскільки ніхто не зміг навести переконливих доказів його сучасності або архаїчності, його корисності або шкідливості [19;20]. Разом з тим, на думку М.Орел, в умовах глобальних трансформацій в політичній, культурній та економічній сферах при вирішенні проблем безпеки людини, суспільства та державних інститутів принципово важливим є врахування взаємозалежності небезпек руйнації культурного коду народу (нації) та кризи державності [18]. При цьому під вказаним кодом розуміється закодована в деякій формі інформація, яка дозволяє ідентифікувати унікальні культурні особливості, які дісталися народу від пращурів, а під державністю - певна організація матеріального і духовного буття народу, як соціальної системи. Таким чином роль елементу “національна” у концепті “національна безпека” може бути з’ясована шляхом дослідження взаємозв’язку сутності концептів “нація” та “націоналізм” у контексті забезпечення безпеки державності, яка, з огляду на викладене вище, залежать від об’єктивно-суб’єктивної природи взаємозв’язку природно-біологічних та соціальних умов її розвитку як системи. Тому важливим є з’ясування сутності взаємозв’язку концептів “нація” та “національна безпека”, а також взаємозалежності небезпек руйнації культурного коду нації та національної безпеки, зокрема, кризи державності у контексті сучасних тенденцій трансформацій геополітичного, культурного та економічного світового простору, одним із наслідків яких є відсутність у ньому виключно мононаціональних держав. З огляду на це прикметник “національна” (армія, освіта, безпека, економіка тощо) сьогодні має використовуватися стосовно всього народу, який проживає на теренах держави. Цей народ утворюють національні групи - сукупності людей, у яких спільне історичне минуле та які об’єднані економічними, політичними, професійними, культурними, науковими, релігійними та іншими інтересами, які за назвою є національними, а за суттю - інтересами макросоціальної спільноти, яка проживає у даній країні.

Аналіз соціокультурних феноменів, які визначаються концептами “безпека”, “небезпека”, “національна безпека” в контексті відображення ними мети та характеристики буття соціальних систем дає підстави стверджувати про три складові безпеки державності: безпеки її території, безпеки макросоціальної спільноти (нації), яка на ній проживає, безпеки державних інститутів. Діалектична єдність цих складових зумовлена нерозривністю їх буття. При цьому забезпечення безпеки території передбачає не тільки традиційний захист територіальної цілісності, а й

інші заходи, передусім охорону довкілля, тобто раціональне використання природних ресурсів, збереження природних комплексів, забезпечення екологічної безпеки, в цілому - обмеження негативного впливу людської діяльності на довкілля, яке є матеріальною основою буття людини. Забезпечення безпеки макросоціальної спільноти передбачає створення передумов для її всебічного, прогресивного розвитку та самореалізації, а безпека державних інститутів - захищеність конституційного ладу держави та її суверенітету. Очевидно, що ці складові безпеки державності залежать від багатьох факторів, зокрема, політичного режиму, стану економіки, оперативної спроможності національних сил оборони, необхідних для гарантованої відсічі збройній агресії, але визначальними є небезпеки руйнації культурного коду макросоціальної спільноти (нації), яка проживає на території держави. Про це, зокрема, свідчить історичний досвід, наприклад, єврейської та китайської націй, коли втрата державності не стала фатальною для її відродження з часом, оскільки цим націям вдалося зберегти культурний код. Тому пріоритетність реагування державних інститутів та інститутів громадянського суспільства на небезпеки руйнації культурного коду макросоціальної спільноти (нації), не може викликати сумніву.

Таким чином, з огляду на викладене можна дійти висновку, що соціальне явище, яке визначають концептом “національна безпека” є специфічною властивістю буття державності. Воно відображає кількісно-якісну динаміку розвитку державності як соціальної системи та об’єкта реальної дійсності й водночас є інтегральним критерієм її захищеності від небезпек, яка акумулює в собі результати життєдіяльності макросоціальної спільноти (нації) та створених нею державних інститутів, за яких забезпечується збереження якісної визначеності державності та функціонування, яке відповідає її природі. Іншими словами, це соціальне явище відображає ступінь захищеності матеріальних і духовних цінностей людини (індивіду), суспільства і державних інститутів від небезпек або їх відсутності та пов’язані з цим базові (національні) інтереси щодо забезпечення позитивної динаміки розвитку державності. Тому вибір конкретних шляхів, засобів і способів забезпечення національної безпеки зумовлюється необхідністю своєчасного вжиття заходів, адекватних характеру і масштабам небезпек для державності. З огляду на те, що вітальний (життєвий) потенціал державності залежить від об’єктивно-суб’єктивної природи взаємозв’язку природно-біологічних та соціальних умов її розвитку як системи, зокрема, стійкості соціального порядку, викладене вище дозволяє стверджувати, що в основу вирішення комплексної проблеми забезпечення національної безпеки має покладатися принципово новий концептуальний підхід щодо інтерпретації та операціоналізації концепту “національна безпека”. Йдеться про інституційно-цивілізаційний концептуальний

підхід, як концептуальну основу з'ясування сутності соціального явища, яке визначають цим концептом. Його принциповою особливістю є те, що при з'ясуванні сутності соціального явища, яке визначають сьогодні поняттям “національна безпека” в ньому елемент безпека розглядається як соціокультурний феномен, що характеризує стан буття людини, суспільства та державних інститутів і водночас як категорія, яка відображає універсальні властивості й відношення об'єктивної дійсності, загальні закономірності розвитку матеріальних, природних і духовних явищ, пов'язаних з їх існуванням, а зміст елементу “національна”, уособлює унікальні характеристики культурного коду макросоціальної спільноти (нації) та створених нею державних інститутів, за яких забезпечується збереження якісної визначеності державності та функціонування, яке відповідає її природі.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

1. У теорії та практиці публічного управління, не існує поняття, яке мало б змогу порівнятися за ступенем частоти не чіткого вживання з поняттям “національна безпека”, що свідчить про відсутність розуміння природи виникнення, діалектики розвитку, механізмів можливого управлінського впливу на соціальне явище, яке визначають цим поняттям та яке породжене конкретним суспільством й існує тому, що люди згодні слідувати певним правилам, виконання яких розглядається як передумова забезпечення їх безпеки, тобто соціального конструкту, який відображає специфіку етнокультурного усвідомлення, емоційну та варіативну оціночну характеристику динаміки безпечних умов їх життєдіяльності. Тому доцільним є вживання терміну “концепт національна безпека”, а не “поняття”, бо концепт має амбівалентну структуру та дозволяє відобразити у його змісті істотні властивості, зв'язки, відношення, суперечності, тенденції розвитку предметів, які утворюють це соціальне явище.

2. Формування пріоритетів у сфері національної безпеки передбачає фіксацію ознак і властивостей соціальних явищ, які є соціокультурними феноменами, важливими елементами пізнання сутності буття об'єктів реального світу та визначаються концептами “безпека” та “небезпека”, а теоретико-методологічні труднощі інтерпретації та операціоналізації концепту “національна безпека” зумовлюють необхідність більш детального розгляду у контексті сучасних глибинних змін світового економічного, політичного та культурного середовища не тільки цих концептів, а й концептів “нація”, “націоналізм”, “національний”, “культурний код народу (нації)”, “державність”, сутності їх взаємозв'язку та взаємозумовленості як соціокультурних феноменів.

3. Запропоновано інституційно-цивілізаційний концептуальний підхід щодо інтерпретації та операціоналізації концепту “національна безпека”,

як основу з'ясування сутності соціального явища, яке сьогодні позначають цим концептом, принциповою особливістю якого є те, що елемент безпека у ньому розглядається як соціокультурний феномен, що характеризує стан буття людини, суспільства та державних інститутів і водночас як категорія, що відображає універсальні властивості та відношення об'єктивної дійсності, закономірності розвитку матеріальних, природних і духовних явищ, пов'язаних з їх існуванням. Водночас зміст елементу “національна”, уособлює характеристики культурного коду макросоціальної спільноти (нації) та створених нею державних інститутів, за яких забезпечується збереження якісної визначеності та функціонування державності, як системи, яке відповідає її природі.

4. На відміну від традиційних, інституційно-цивілізаційний підхід щодо інтерпретації та операціоналізації концепту “національна безпека”, дозволяє враховувати трансформації політичного, економічного і культурного глобального простору, мінімізувати небезпеки підміни національних цінностей та інтересів владною верхівкою та ігнорування потреб розвитку соціальних груп шляхом нав'язування волі більшості, як це має місце навіть у країнах розвинутої демократії, а відтак і закласти підвалини нової методології досліджень комплексної проблеми забезпечення “національної безпеки”.

Перспективи подальших досліджень полягають у подальшому розкритті взаємозв'язку концептів “небезпека”, “безпека”, “нація”, “націоналізм”, “національний”, “культурний код народу (нації)”, “державність”, як соціокультурних феноменів в епоху постмодерну.

Список літератури:

1. Ситник Г.П., Олуйко В.М., Вавринчук М.П. Національна безпека України: теорія і практика: Монографія. – За заг. ред. Г.П. Ситника. – Хмельницький: Вид-во ХУУП, 2007. – 669 с.
2. Паламарчук М. Національна безпека: застосування широкого і вузького підходів: Політичний менеджмент. 2011, № 2. – С.128-135.
3. Возжеников А.В. Национальная безопасность (теория, политика, стратегия): Моногр. - М.: НПО Модуль, 2000. – 240 с.
4. Смолянюк В. Ф. Системні засади національної безпеки // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого» № 2 (37) 2018. – С. 107-126.
5. Горлинський В.В. Філософія безпеки і сталого людського розвитку: ціннісний вимір. Монографія – К.: ПАРАПАН, 2011. – 378 с.
6. Манилов В.А. Безопасность в эпоху партнерства: Монография - М.: ТЕРРА, 1999. – 368 с.
7. Brown H. Thinking About National Security. Defense and Foreign Policy in a Dangerous World. - Colorado, 1983. – p. 4.
8. U.S. National Security: A Framework for Analysis / Ed. By Kauffman, J.McKittrick, T.Leney. - Lexington (Mass), 1985. – pp. 12, 14.

9. Указ Президента Российской Федерации от 31 декабря 2015 года № 683 «О Стратегии национальной безопасности Российской Федерации» // <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&nd=102385609>

10. Концепция (основы государственной политики) национальной безопасности Украины // Зеркало недели. – 1997. – 18 янв.

11. Закон України про основи національної безпеки України // Уряд. кур'єр. – 2003. – 30 лип.

12. Закон України «Про національну безпеку України» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2018, № 31, ст.241) [Електронний ресурс] // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>.

13. Глоссарий терминов / Без указ. авт. – Гармиш-Партенкирхен (Германия), – 2002. – С.15. (Препр. / Европейский Центр по изучению вопросов безопасности им. Джорджа К. Маршалла.

14. Гончаренко О.М., Лисицин Е.М., Вагапов В.Б. Поняття національної безпеки в контексті національних інтересів України // Наука і оборона. – 2002. - № 1. – С. 18-24.

15. Интересы национальные // Государственное управление в сфере национальной безопасности:

словарь-справочник / состав.: Г.П.Сытник, В.И.Абрамов, В.Ф.Смолянчук и др.; под общ.ред. Г.П.Сытника. – К.: НАГУ при Президенте Украины, 2012. – С.160-161.

16. Государственное управление в сфере национальной безопасности: словарь-справочник / сост.: Г.П.Сытник, В.И.Абрамов, В.Ф.Смолянчук и др.; под общ.редакцией. Г.П.Сытника. – К.: НАДУ, 2012. – С.13-17.

17. Томас Гоббс. Левиафан. Москва: Рипол Классик. – 2016. – 608 с.

18. Орел М.Г. Теоретичні основи державного управління у сфері політичної безпеки: монографія/М.Г.Орел – Київ: Поліграф плюс, 2019. – 320 с.

19. Бенедикт Андерсон. Воображаемые сообщества. Размышления об истоках и распространении национализма / Пер. с англ. В. Николаева. – Москва: Кучково поле, 2016. – 416 с.

20. Бауман З. Текучая современность / Пер. с англ. под ред. Ю.В.Асочакова. – СПб.: Питер, 2008. – 240 с.

Fedorchuk O.O.

PhD, Associate Professor

Petro Mohyla Black Sea National University (Mykolaiv, Ukraine)

УДК 32:001.891]: 378.4ЧНУ ім. Петра Могили

THE MAIN DIRECTIONS OF THE ACTIVITIES OF THE MYKOLAIV SCHOOL OF POLITICAL SCIENCE (ON THE MATERIAL OF THE DEPARTMENTS OF PETRO MOHYLA BLACK SEA NATIONAL UNIVERSITY)

Федорчук О.О.

Кандидат історичних наук, доцент

Чорноморського національного університету ім. Петра Могили (м. Миколаїв, Україна)

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ДІЯЛЬНОСТІ МИКОЛАЇВСЬКОЇ ШКОЛИ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ (НА МАТЕРІАЛАХ КАФЕДР ЧОРНОМОРСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМ. ПЕТРА МОГИЛИ)

Abstract. The purpose of the article is to investigate the main directions of activity of the Mykolaiv School of Political Science on the materials of the departments of Petro Mohyla Black Sea National University. The components of scientific and organizational activity of the scientific school (preparation of scientific and pedagogical staff, development of scientific research in the field of political science, organization and participation of teaching staff in Ukrainian and international conferences) are characterized. The contribution to the development of political science in the region of such scientists as M. Bagmet, M. Ivanov, M. Trygub, A. Trygub, Je. Sinkevich, A. Shevchuk is determined. The perspective of the development of the political science direction at the university is connected with the further improvement of the process of preparation of students in political scientists, the improvement of the qualifications of the pedagogical staff, the approaching of subjects of research to the actual needs of the region.

Анотація. Розглянуто основні напрями діяльності Миколаївської школи політичної науки за матеріалами кафедр Чорноморського національного університету імені Петра Могили. Охарактеризовано складові науково-організаційної діяльності наукової школи як то: підготовку науково-педагогічних кадрів, розвиток наукових досліджень у сфері політичної науки, проведення та участь викладацького складу у всеукраїнських та міжнародних конференціях. Визначено внесок у розвиток політичної науки в регіоні таких фахівців як: М. О. Багмет, М. С. Іванов, М. П. Тригуб, О. П. Тригуб, Є. Г. Сінкевич, О. В. Шевчук. Перспективи розвитку політологічного напрямку в університеті викладачі пов'язують з подальшим удосконаленням процесу підготовки студентів-політологів, підвищенням кваліфікації викладацького складу, наближенням тематики досліджень до актуальних потреб регіону.

Key words: *political science, Petro Mohyla Black Sea National University, departments, scientific schools, scientific and organizational activities, scientific researches, scientific and pedagogical staff.*

Ключові слова: політична наука, Чорноморський національний університет ім. Петра Могили, кафедри, наукові школи, науково-організаційна діяльність, наукові дослідження, науково-педагогічні кадри

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Актуальність статті полягає в тому, що на сьогодні малодослідженою є проблема розвитку наукових шкіл з політичної науки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми, виділення невідомого раніше частин загальної проблеми. Дана стаття є продовженням теми висвітленої як в роботах автора[1], так і інших авторів[2], але на сьогодні в науковій літературі не висвітлено доробок кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики Чорноморського національного університету ім. Петра Могили з 2003 р. дотепер.

Формування мети статті – дослідити головні напрями діяльності Миколаївської школи політичної науки на матеріалах кафедр політичної науки та міжнародних відносин та зовнішньої політики Чорноморського національного університету ім. Петра Могили.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Миколаївська школа політичної науки представлена діяльністю факультету політичних наук Чорноморського національного університету ім. Петра Могили, кафедрами політичних наук та

міжнародних відносин та зовнішньої політики. Спочатку факультет мав назву Департамент політології, який було створено у 1997р. на базі кафедри політології економічного факультету. З вересня 2000 р. департамент політології було реорганізовано у факультет політичних наук. До його розбудови активно долучився відомий науковець історик, політолог М. О. Багмет²², який в 2000–2006 роках був деканом факультету політичних наук. Він є автором більше 650 різнопланових монографій, підручників, посібників, енциклопедичних видань та статей у вітчизняних й зарубіжних збірниках[3]. Саме за його сприяння в університеті була відкрита аспірантура з політичних наук та створена спеціалізована вчена рада²³. Так було розпочато процес підготовки науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації в регіоні. З 1999 р. в університеті на кафедрі політичних наук працює фахівець в галузі політичної освіти М. С. Іванов²⁴, який є автором 130 монографій, підручників, посібників, статей у фахових виданнях[4], під його науковим керівництвом захищено 8 кандидатських та докторських дисертацій з політичних наук²⁵. Саме ці фахівці стояли біля витоків політичної науки у ВНЗ.

²² Багмет Михайло Олександрович – доктор історичних наук, професор. Докторську дисертацію захистив у 1993 р. в Інституті історії України НАН України. Заслужений діяч науки і техніки України. Відмінник освіти України. Академік Української академії історичних наук. Академік Української академії політичних наук. Був головою спеціалізованої Вченої ради з політичних наук, заступником голови спеціалізованої Вченої ради з історичних наук ЧДУ імені Петра Могили. Був членом Науково-методичної комісії з політичних наук МОН України. Входив до складу Науково-експертної колегії з проблем соціально-економічного розвитку при Кабінеті Міністрів України. Директор Навчально-наукового центру з європейської та євроатлантичної інтеграції, який діє в університеті. Під його керівництвом захищено більше 30 докторських та кандидатських дисертацій. Наукові інтереси: історія України, історія і створення ЄС та Північноатлантичного Альянсу, проблеми політології та менеджменту, підготовка державних службовців у різних сферах публічного управління та адміністрування.

²³ Спеціалізована вчена рада К 38.053.01 з правом прийняття до розгляду та проведення захистів дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук зі спеціальностей: 23.00.01 – теорія та історія політичної науки; 23.00.02 – політичні інститути і процеси, 23.00.04 – політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку, яку очолював д.і.н, проф. М.О. Багмет. була створена на підставі постанови президії ВАК України від 21.05.2003 р. № 6-11/5.

²⁴ Іванов Микола Семенович – доктор політичних наук, професор. У 2004 р. закінчив докторантуру в Національному університеті «Києво-Могилянська академія». У 2005 р. захистив докторську дисертацію в Інституті політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України на тему: «Політична

освіта як засіб формування політичної культури та чинник політичного процесу». З 2006 р. професор кафедри політичних наук Миколаївського державного гуманітарного університету імені Петра Могили. З вересня 2011 р. і по теперішній час – завідувач кафедри політичних наук Чорноморського національного університету імені Петра Могили. Наукові інтереси: проблеми функціонування влади в умовах перехідних суспільств, оптимізація політичних систем та специфіки соціально-економічних завдань на етапі впровадження ринкових відносин та демократизації відносин у суспільстві, проблеми політичної освіти.

²⁵ Шкуренко К. О. Проблеми партійної розбудови незалежної України у вимірах демократичних стандартів : дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02 «Політичні інститути та процеси» / Миколаївський державний гуманітарний університет імені Петра Могили. Миколаїв, 2007. 191 с.; Громадська Н. А. Соціальний діалог як інструмент впровадження державної соціальної політики: дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02 «Політичні інститути та процеси» / Чорноморський державний університет імені Петра Могили. Миколаїв, 2008. 208 с.; Колесніченко Г. Л. Ісламський чинник у сучасному політичному процесі України: дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02 «Політичні інститути та процеси» / Чорноморський державний університет імені Петра Могили. Миколаїв, 2009. 217 с.; Простова О. Г. Політико-ділові цикли в контексті управління соціальними змінами: світова практика та український досвід : дис. ... канд. політ. наук: спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси» / Чорноморський державний університет імені Петра Могили. Миколаїв, 2009. 241 с.; Євтушенко О. Н. Державна влада і місцеве самоврядування в умовах модернізації політичної системи сучасного українського суспільства: дис. ... д-ра політ. наук: спец. 23.00.02

Університет з початку свого існування має власне видавництво. З 1998 р. щоквартально виходить у світ фахове видання з політичних наук «Наукові праці» (серія: «Політичні науки»). На сьогодні видано більше сорока випусків цього збірника. З 2007 р. у співпраці з Інститутом політичних та етнопольових досліджень НАН України видано 7 випусків збірника наукових праць «Сучасна українська політика: політики і політологи про неї».

Кафедра має значні здобутки у дослідженні питань історії вітчизняної та зарубіжної політичної думки. Цей напрям наукових пошуків упродовж майже двадцяти років очолює професор А. Колісниченко. За його участю побачили світ навчальні посібники[5]. Здобутком у цьому напрямі став вихід хрестоматій з історії політичної думки[6].

Важливими дослідницькими напрямами кафедри політичних наук стали проблеми політичної освіти, громадянського суспільства та організації місцевого самоврядування в Україні. Вони знайшли своє відображення в монографіях М. Іванова, О. Євтушенка [7] та в навчальних посібниках [8]. На кафедрі політичних наук здійснені одні з перших наукових досліджень в Україні такого напрямку, як латентна політика: доцент кафедри В. Курілло здійснює свої наукові пошуки саме в цьому напрямі [9].

В університеті діє Миколаївський Центр політичних досліджень, котрий був створений 9 листопада 2000 р. за сприяння директора Інституту політичних і етнопольових досліджень НАН України, академіка І.Ф. Кураса з метою розвитку дослідницьких навичок студентів-політологів[10, с.3]. Керівником центру став професор М. О. Багмет. Засновники і керівники Центру займаються розробкою пріоритетних програм розвитку Миколаївщини. Його фахівці можуть підготувати кандидату програму і виступ на телебаченні і перед виборцями, досліджувати його рейтинг і рейтинги його конкурентів, створити листівки та іншу агітацію [11, с.2]. Протягом 2000–2004 років представники Центру, брали участь в таких заходах: організація проведення декількох соціологічних досліджень з визначення рівня популярності передач обласного радіо та рейтингу

депутатів Миколаївського міськвиконкому у своїх виборчих округах; участь у організації та проведенні трьох конференцій на теми: «65-та річниця утворення Миколаївської області», «Шлях України до демократії: погляд молоді» і «Конституційні читання з проблем державотворення»; випуск додатку до студентської газети «Вагант» під назвою «Політологічний вісник», створення власного політологічного архіву та відкриття виставки плакатів політичної карикатури; залучення членів Клубу молодих виборців до участі у спостереженнях за ходом виборів до органів місцевого самоврядування; запровадження серій радіо- і телепередач про вирішення молодіжної політики в регіоні; участь у розробленні маршрутів для студентських походів шляхами козацької слави[12, с.27].

У жовтні 2006 р., за погодженням з Міністерством освіти і науки України, в університеті був створений Навчально-науковий центр з європейської та євроатлантичної інтеграції, працівники якого у 2008–2009 рр. на замовлення Міністерства освіти і науки України здійснили проєкт на тему: «Реалізація інформаційно-просвітницьких заходів з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України в Миколаївській області» [13, с.605].

Потреба в розширенні міжнародних контактів в регіоні зумовила відкриття у 2003 р. на факультеті політичних наук нової спеціальності «Міжнародні відносини». В Миколаївській області нараховувалось близько 900 структур, які займалися міжнародними зв'язками, а фахівців – лише п'ятеро [14, с.5]. Тому на сьогодні важливим структурним підрозділом у підготовці політологів є кафедра міжнародних відносин та зовнішньої політики, котра утворилась в 2003 р. і отримала назву «міжнародних відносин, історії та філософії». Ось як про це згадував її перший завідувач Тригуб Петро Микитович²⁶ (у 2003 – 2011 рр.): «Протягом усього 2001–2002 навчального року мені доводилося проводити обтяжливу роботу з приводу підготовки документації для ліцензування цієї спеціальності. У розробці навчального плану, ОКХ та ОПП, велику частку роботи взяв на себе в. о. доцента (з квітня 2004 р. – доцент) О.П.Тригуб, а всю технічну роботу здійснювала В.І. Андріяш» [15, с.82]. З вересня 2006 р. кафедра стала

«Політичні інститути та процеси» / Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського. Одеса, 2011. 457 с.; Тимофєєв С. П. Удосконалення механізмів державного регулювання етнопольових відносин в Україні: дис... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02 «Механізми державного управління» / Чорноморський державний університет імені Петра Могили. Миколаїв, 2012. 225 с.; Власов В. Г. Політика з регулювання міжнародних зв'язків регіонів: західноєвропейський досвід: дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02 «Політичні інститути та процеси» / Чорноморський державний університет імені Петра Могили. Миколаїв, 2015. 262 с.; Мазур Ю. В. Етноцивілізаційні чинники формування політичних інститутів в країнах Східної Азії: дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02 «Політичні інститути та процеси» /

Чорноморський національний університет імені Петра Могили. Миколаїв, 2017. 292 с.

²⁶ Тригуб Петро Микитович (1935–2016 рр.) – фахівець з питань історії міжнародних відносин, зовнішньої політики України. Засновник миколаївської школи історичного краєзнавства (науковий консультант 1 докторської дисертації, науковий керівник 21 кандидатської дисертації), автор понад 200 наукових праць різнопланової тематики. Академік Української академії історичних наук, доктор історичних наук, професор, заслужений працівник народної освіти України. Наукові інтереси: історія української національної революції 1917–1920 рр., історичне краєзнавство, історія міжнародних відносин на сучасному етапі.

називатися «Кафедра міжнародних відносин і зовнішньої політики». Успішно в 2007 р. було проведено першу акредитацію спеціальності за освітньо-кваліфікаційним рівнем «бакалавр», у 2008 р. – спеціаліста, а у 2010 р. – магістра. Пізніше склад кафедри поповнився висококваліфікованими спеціалістами: з Херсона прибув на посаду професора к.і.н., доцент Сінкевич Євген Григорович²⁷ (працював в університеті з 2007 по 2017 рр.). У 2011 р. у квітні присвоєне вчене звання професора, у травні захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук. У квітні 2013 р. обраний почесним професором (*honoris causa*) Академії імені Яна Длугоша (Республіка Польща). У 2015 і 2017 рр. читав спецкурс в якості запрошеного професора в Інституті історії Академії імені Яна Длугоша в Ченстохові. Протягом жовтня-листопада 2017 р. пройшов наукове стажування у College of Europe (Варшава, Республіка Польща). Заступник головного редактора фахового наукового журналу «Чорноморський літопис» (ЧНУ імені Петра Могили; Інститут історії України НАН України) [16, с.6]. У центрі наукових інтересів професора є краківська історична школа другої половини XIX – початку XX ст. та її внесок у становлення польської історіографії. Ця проблема стала основою його дисертаційної роботи: «Місце краківської історичної школи в польській історіографії», котра виконувалася в докторантурі Херсонського державного університету в 2004–2007 рр. Результати наукової роботи вченого були виголошені у формі різноманітних доповідей та повідомлень на наукових конференціях, симпозіумах, круглих столах, читаннях тощо. У 2012 році професор читав лекції в польських навчальних закладах: університеті М. Коперника в

Торуні, Академії ім. Я. Длугоша в Ченстохові та Інституті вдосконалення вчителів у Перемишлі [17, с.126].

Із Миколаївського державного університету ім. В.О. Сухомлинського на постійну роботу до університету перейшов к.політ.н., доцент О. В. Шевчук²⁸, який у вересні 2009 р. в Інституті світової економіки і міжнародних відносин НАН України захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора політичних наук [18]. Під його керівництвом захищено 5 кандидатських дисертацій²⁹. Один із засновників Миколаївського Центру політологічних досліджень. Також є членом Української асоціації американістики та Української асоціації китаєзнавців.

Фахівець з питань історії міжнародних відносин Тригуб Олександр Петрович³⁰ – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри (з 2012 р.) досліджує місце релігійного фактору в міжнародних відносинах. Автор понад 200 наукових праць різнопланової тематики [19]. Кафедра проводить навчально-виховну, методичну та наукову роботу і забезпечує викладання циклу спеціальних дисциплін з міжнародних відносин. Викладачами, аспірантами та здобувачами кафедри за час її існування (з 1997 р.) видано понад 400 наукових праць, із них – 19 монографій та навчальних посібників [20, с.157]. У жовтні 2013 р. кафедра урочисто відзначила своє 10-річчя: була проведена всеукраїнська наукова конференція, видані буклет, збірники наукових праць як студентів, так і викладачів, для гостей були влаштовані екскурсії та вечір відпочинку [21, с.162–163]. Викладачі кафедри, аспіранти та здобувачі підготували та видали за 10 років більше 300 наукових праць [22, с.274].

²⁷ Сінкевич Євген Григорович – вітчизняний полоніст, автор більше 200 праць з історії України, історіографії, краєзнавства, міжнародних відносин, директор Науково-дослідного Інституту полоністики при ЧНУ ім. Петра Могили. У 2015 і 2017 рр. читав спецкурс в якості закордонного запрошеного професора в Інституті історії Академії імені Яна Длугоша в Ченстохові (Республіка Польща). У 2016 р. обраний академіком і віцепрезидентом Академії соціальних наук України. У травні 2017 р. його нагороджено Капітулою ім. І. Виговського (під егідою Президента Республіки Польща).

²⁸ Шевчук Олександр Володимирович – з жовтня 2011 р. працює на посаді декана факультету політичних наук ім. Петра Могили (з червня 2016 року – Чорноморського національного університету ім. Петра Могили). 2012 р. – присуджено вчене звання професора кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики. Автор понад 100 наукових та навчально-методичних публікацій з питань міжнародних відносин та міжнародної безпеки у постбіполярний період. Наукові інтереси: актуальні проблеми міжнародних відносин країни в АТР: глобальний та регіональний виміри.

²⁹ Вовчук Людмила Анатоліївна. Діяльність консулів іноземних держав у чорноморсько-азовських портах Російської імперії (кінець XVIII – початок XX ст.): дис. ... канд. іст. наук : спец. 07.00.02 «Всесвітня історія» / Черкаський національний університет ім. Богдана Хмельницького. Черкаси, 2014. 241 с.; Нелін М. В. Зовнішня політика урядів С.Берлусконі 2001–2011 рр. :

дис. ... канд. політ. наук : 23.00.04 «Політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку» / Чорноморський державний університет ім. Петра Могили. Миколаїв, 2014. 231 с.; Барщевський Є. І. Еволюція АСЕАН в контексті глобалізаційних викликів XXI століття : дис. ... канд. політ. наук: спец. 23.00.04 «Політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку» / Чорноморський державний університет ім. Петра Могили. Миколаїв, 2015. 205 с.; Мурашкіна М. З. Взаємодія та суперництво Росії, США і Китаю в Центральній Азії: дис. ... канд. політ. наук: спец. 23.00.04 «Політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку» / Чорноморський державний університет ім. Петра Могили. Миколаїв, 2015. 252 с.; Лимар М.Ю. «Американський чинник у європейських інтеграційних процесах в період президентства Барака Обами» дис. ... канд. політ. наук: спец. 23.00.04 «Політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку» / Чорноморський національний університет ім. Петра Могили. Миколаїв, 2019. 259 с.

³⁰ Тригуб Олександр Петрович – у 2001 р. захистив кандидатську, а в 2010 р. – докторську дисертації (навчався в докторантурі Київського національного університету імені Т. Шевченка). З 2000 р. – асистент, з 2003 р. – доцент, з 2010 р. – професор, а з 2012 р. – завідувач кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики. Наукові інтереси: історія міжнародних відносин і місця релігійного фактору у міжнародних відносинах.

Колектив кафедри підтримує творчі зв'язки з відповідними кафедрами Інституту міжнародних відносин Київського національного університету ім. Тараса Шевченка, Донецького національного університету, Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова, Інститутом історії України НАН України, цілого ряду університетів Угорщини, Латвії та інших країн. ЧДУ імені Петра Могили має усталену традицію співробітництва з освітніми закладами Польщі. В університеті діє Центр з вивчення польської мови і культури за підтримки посольства Польщі в Україні, де студенти 3–4-х курсів мають можливість вивчати польську мову як другу іноземну. Професор Є. Г. Сінкевич має багаторічні наукові зв'язки з польськими колегами. Так, у 2010 р. розпочато програму освітніх обмінів із Дечжоуським університетом (КНР).

У 2013 р. ЧДУ імені Петра Могили виграв грант університетських досліджень Вишеградського фонду³¹. Вишеградські гранти університетських досліджень орієнтовані на країни Східного партнерства, розширює поточну співпрацю та пропонує гранти для проектів університетських курсів й освітніх програм, які будуть запущені в коледжах і університетах акредитованих в країнах Східного партнерства. Курси або програми в різних наукових галузях, спрямовані на обмін досвідом між країнами Східного партнерства та країнами Вишеградської групи, стосовно процесів демократизації та трансформації, регіональне співробітництво, процес вступу до ЄС, і т. д. У 2014 р. Чорноморський державний університет ім. Петра Могили розпочав реалізацію спільного проекту з Вишеградським фондом. В рамках проекту було запроваджено спеціальний курс «Перехідні демократії з врахуванням досвіду країн Вишеградської четвірки» для студентів факультету політичних наук. Проект передбачав візити іноземних викладачів до університету, під час яких вони обмінюються досвідом з українськими колегами та проводять активне обговорення демократичних перетворень в університетському середовищі. У 2014/2015 н. р. цей курс прочитав запрошений викладач Генет Тамене (Словаччина) – фахівець сфері міжнародних відносин, політології, міжнародного публічного права та африканських політичних досліджень в університеті імені Александра Дубчека в Тренчині³². Лектор представив студентам моделі взаємодії різних суспільних служб, згідно з якими представники галузі медицини, правоохоронних органів та різноманітних служб соціального захисту мають взаємодіяти, підтримуючи один одного для ефективного функціонування громадянського

суспільства та демократичного устрою. Був зроблений акцент на тому, що цілі, які ставляться кожною службою, виконуються спільно, і це призводить до результативної діяльності та, як наслідок, зростання фінансування [23, с.7]. Окрім проектів від Міжнародного Вишеградського фонду, Чорноморський державний університет займається також розробкою та реалізацією великої кількості інших різноманітних проектів у рамках співпраці з міжнародними фондами та іноземними університетами-партнерами.

Науково-організаційна діяльність наукової школи спрямована на:

Підготовку науково-педагогічних кадрів (кандидатів і докторів політичних наук). Тільки за 2011–2018 рр. в університеті відбулось 19 захистів дисертацій. Так зі спеціальності 23.00.01 було захищено 5 дисертацій, зі спеціальності 23.00.02 – 4, а зі спеціальності 23.00.04 – 10 робіт³³.

Розвиток наукових досліджень у сфері політичної науки. Серед найбільш вагомих результатів слід назвати розробки в межах комплексної планової наукової теми: «Політичні, соціально-економічні, етнонаціональні процеси та внесок визначних громадсько-політичних діячів у їх розвиток в південному регіоні України», яка здійснювалася кафедрою політичних наук з 1999 по 2009 рр. У науковому плані робота кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики, зосереджувалась на розробці комплексних тем: «Актуальні питання соціально-економічного та політичного розвитку Північного Причорномор'я», «Релігійний фактор у міжнародних відносинах», «Українські землі в міжнародних відносинах: історія і сучасність», крім того у 2013 р. зареєстровано спеціальну кафедральну тему «Регіональні і глобальні проблеми міжнародних відносин: історія і сучасність».

Проведення та участь у всеукраїнських та міжнародних конференціях таких як: «Південна Україна в міжнародних відносинах» [24] та «Могилянські читання»[25]. Ця традиція зберігається дотепер. У межах конференції діє постійна секція з політичних наук. Крім того, кафедра політичних наук у 2003 р. виступила організатором Всеукраїнської науково-практичної конференції «Політичні, соціально-економічні та етнонаціональні процеси у південному регіоні України»; з 2005 р. ЧДУ ім. Петра Могили організовував у м. Ялта щорічну Міжнародну конференцію «Ольвійський форум: стратегії України в геополітичному просторі», у рамках якої працювала й секція політології. Починаючи з 2012 р., студенти факультету політичних наук Познанського університету імені Адама Міцкевича беруть у ній участь, яка традиційно відбувається

³¹ Міжнародний Вишеградський фонд є міжнародною організацією, заснованою в Братиславі урядами країн Вишеградської групи (V4) – Республіки Чехії, Угорщини, Республіки Польща та Словацької Республіки 9 червня, 2000 рік. Метою Фонду є сприяння розвитку більш тісної співпраці між громадянами та інститутами в регіоні, а також між V4 регіону та інших країн, особливо з країнами Східного партнерства. Фонд робить це через

грантову підтримку спільних культурних, наукових і освітніх проектів, молодіжних обмінів через окремі програми мобільності (стипендії, грантові дотації).

³² Автор висловлює вдячність за надану інформацію університетському відділу міжнародних зв'язків з наряду наукового співробітництва.

³³ Дані надані деканом факультету політичних наук д. політ. н., проф. О.В. Шевчуком

наприкінці травня на узбережжі Чорного моря в смт. Коблеве. Обмін досвідом, ідеями, розвиток дружніх відносин між українськими та польськими студентами – головна мета таких заходів [26, с.43].

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків у даному науковому напрямі. Отже, перспективу розвитку політологічного напрямку в університеті викладачі пов'язують з подальшим удосконаленням процесу підготовки студентів-політологів, підвищенням кваліфікації викладацького складу, наближенням тематики досліджень до актуальних потреб регіону. Подальшого розвитку наукова школа може набутися через участь фахівців у підготовці всеукраїнських наукових видань, проведення міжнародних конференцій з політологічного напрямку та підготовку наукових кадрів вищої кваліфікації.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Федорчук О. О. Миколаївська школа політичної науки. Сучасні тенденції розвитку науки. Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (м. Чернівці, 21-22 грудня 2018 року). Херсон: Вид-во «Молодий вчений», 2018. Ч. 2. С.40–42.; Федорчук О.О. Регіональні школи з політичної науки (на прикладі кафедр ВНЗ України). Регіональні студії. Ужгород, 2019. №16. С.125–130.

2. Іванов М. С. Чорноморський державний університет імені Петра Могили. Політична наука в Україні, 1991–2016: [наук. вид.]. У 2 т. Т. 1. Політична наука: західні тренди розвитку й українська специфіка / Нац. акад. наук України, Ін-т політ. і етнонац. дослідж. ім. І. Ф. Кураса; редкол. вид.: О. Рафальський (голова) [та ін.]; редкол. тому: О. Рафальський (голова), М. Кармазіна (відп. ред.), О. Майборода; упоряд. М. Кармазіна. К.: Парлам. вид-во, 2016. С.602–608.

3. Наприклад: Хрестоматія з історії всесвітньої політичної думки: навч. посіб. / уклад. М.О. Багмет [та ін.]; Миколаївський держ. гуманітарний університет ім. Петра Могили, Центр політичних досліджень. Миколаїв : Вид-во МФ НаУКМА, 2002. 220 с.; Золоті зірки Миколаївщини: енциклопедичне видання / Миколаївська обласна держ. адміністрація, Миколаївський держ. гуманітарний ун-т ім. Петра Могили; відп. ред. М. О. Багмет. Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2005. 476 с.; Лиха коса голодомору: 1932–1933 / П. П. Панченко, М. О. Багмет [та ін.]. К.: Україна, 2008. 432 с.; Миколаївщина багатонаціональна: з історії етнічних спільнот регіону: [збірка] / Держ. ком. України в справах національностей та релігій [та ін.]; [упоряд.: Л. Каймарозова, М. Багмет та ін.]. Миколаїв: Атол, 2008. 330 с.; Світова та європейська інтеграція: навч. посіб. / Державний комітет радіомовлення та телебачення України, Миколаївський державний гуманітарний університет ім. Петра Могили, Навчально-науковий центр з європейської та євроатлантичної інтеграції України, Миколаївська обласна організація Товариства «Знання» України; голова редкол. М. О. Багмет. Миколаїв : Вид-во МДГУ, 2008. 340 с.; Багмет М. О., Коваль Г. В. Історія та

практика державного управління і місцевого самоврядування в Україні: у 2 т.: навч. посіб. / Чорноморський державний університет ім. Петра Могили / за заг. ред. В. М. Ємельянова. Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2012. Т.1 143 с.; Сучасні інтеграційні проблеми: європейський досвід та українські реалії : колективна монографія / за ред. М. О. Багмета, С. В. Матяж. Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2015. 168 с. Андріяш В. І., Багмет М. О., Штирьов О. М. Політологічні аспекти публічного управління та адміністрування в умовах здійснення децентралізації влади та євроінтеграції в Україні : практикум для студентів Ін-ту держ. упр. (за кредит.-модул. системою) / під ред. В.М. Ємельянова; Чорноморський національний університет ім. Петра Могили, Інститут державного управління. Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2018. 144 с.

4. Наприклад: Іванов М. Політична освіта в контексті політичних трансформацій суспільства: монографія / Миколаїв. держ. гуманіт. ун-т ім. П.Могили комплексу «Києво-Могилян. акад.» Миколаїв, 2004. 279 с.; Іванов М. Політична освіта молоді на сучасному етапі демократизації українського суспільства: проблеми та завдання. Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень. 2004. Вип. 25. С. 375–389.; Іванов М. Політична освіта – важливий засіб демократизації свідомості молоді України. Магістеріум. 2008. Вип. 31. С.19–25.; Іванов М. Ольвійський форум про стратегії України в сучасному світі. Політичний менеджмент. 2008. № 4. С. 177–179.

5. Колісніченко А. І. Історія держави і політико-правових вчень Стародавньої Греції та Риму: навч. посіб. Миколаїв: Вид-во МФ НаУКМА, 2002. 274 с.; Колісніченко А. І., Шкірчак С. І. Історія політичної думки XX – XXI століть у першоджерелах : навч. посіб. Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2011. Т. 1. 404 с.; Колісніченко А. І., Подасенко Ю. Л., Соловйова А.С. Історія політичної думки XX – XXI століття в першоджерелах: навч. посіб. Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2012. Т. 2. 292 с.

6. Колісніченко А. І. Хрестоматія з історії греко-римських політико-правових вчень. Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2005. 192 с.; Колісніченко А. І. Хрестоматія з історії та теорії політики Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2009. 368 с.

7. Іванов М. С. Політична освіта в контексті політичних трансформацій суспільства: моногр. Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2004. 280 с.; Євтушенко О. Н. Державна влада і місце самоврядування в політичній системі суспільства: монографія. Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. П. Могили, 2010. 516 с.

8. Андріяш В. І., Багмет О. М., Іванов М. С. Державне управління і місцеве самоврядування в Україні. Хрестоматія: навч. посіб.: у 2 т. Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. П.Могили, 2007. Т. 2. 388 с.; Іванов М. С. Євтушенко О. Н., Лушагіна Т. В. Громада в українській політичній думці XIX – першої половини XX ст.: навч. посіб. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. П. Могили, 2009. 156 с.; Ярошенко

В. М. Політична етика: Модуль 1. Курс лекцій / Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2011. 186 с.

9. Курілдо В. Є. Латентна політика. Потайні напрями політичної діяльності: навч. посіб. Миколаїв: Іліон, 2009. 592 с.; Курилло В.Е. Латентная политика. Политическая латентология: учебное пособие. М.: Спутник+, 2013. 722 с.

10. Багмет М. О. Успішний старт факультету політичних наук. Вагант. Політичний вісник : додаток до «Ваганту» у виконанні факультету політичних наук. Миколаїв, 2001. №6 (38). С.3.

11. Винограденко О. «Киево-Могилянка» – кузня депутатів? Вечерний Николаев. 2000. №130 (1491). 14 нояб. С.2.

12. Багмет, М. О. Основні напрями діяльності Миколаївського центру політичних досліджень: досягнення та перспективи. Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили]. Сер.: Політичні науки. Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2004. Т. 34., Вип. 21. С.25–29.

13. Іванов М. С. Чорноморський державний університет імені Петра Могили. Політична наука в Україні. 1991–2016: у 2 т. Т.1 Політична наука: західні тренди розвитку й українська специфіка / НАН України, Ін-т політ. і етнонац. досліджень ім. І.Ф. Кураса К.: Паралам. вид-во, 2016. С.602–608.

14. В університеті відкрита підготовка з нової спеціальності. Вагант. Політичний вісник: додаток до «Ваганту» у виконанні факультету політичних наук. Миколаїв, 2003. №7(58). Жовт. С.5.

15. Тригуб П. М. Стежками власної долі. Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2005. 136 с.

16. Сінкевич Євген Григорович. Біографічний і бібліографічний покажчик з нагоди 60-річного ювілею / Уклад.: І. Ю. Сінкевич. Херсон: Айлант, 2017. 24 с.

17. Морозова О. С. Дослідник українсько-польських відносин Євген Сінкевич (до ювілею вченого). Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили]. Сер.: Історія. 2012. Т. 207, Вип. 195. С.126–129.

18. Шевчук О.В. Зовнішньополітична стратегія США та РФ щодо КНР: автореф. дис... д-ра політ. наук: 23.00.04; Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин НАН України. К., 2009. 33 с.

19. Наприклад: Тригуб О. П. Історія міжнародних відносин (Від найдавніших часів до 1789 р.): навч.-метод. посіб. Миколаїв: Вид-во «Іліон», 2008. 64 с.; Тригуб О. П. Тригуб П. М. Ялтинська конференція 1945 р. на сторінках радянської преси (на матеріалах газети «Известия»). Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили]. Сер.: Історія. 2012. Т. 180, Вип. 168. С. 110–113.; Тригуб О. П. Руська Православна Церква у міжнародних відносинах сучасності. Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили]. Сер.: Політологія. 2012. Т. 178, Вип. 166. С. 96–99.; Тригуб О. П. Ялтинська європейська стратегія: перспективи євроінтеграції України.

Історичний архів. 2013. Вип. 10. С. 114–122.; Тригуб О. П. Руська Православна Церква у міжнародних відносинах: навч. посіб. Миколаїв: Вид-во «Іліон», 2014. 244 с.

20. Чорноморський державний університет імені Петра Могили комплексу «Кієво-Могилянська академія». Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2011. 364 с.

21. Тригуб П.М. На освітянській ниві: монографія. Харків: Вид-во «Діса плюс», 2015. 186 с.

22. Кафедра міжнародних відносин та зовнішньої політики. Чорноморський державний університет імені Петра Могили. Petra mea – моя твердиня: [ювілейне видання до 20-ї річниці навчального закладу] / За ред. Л.П. Клименка. Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2016. С.269–277.

23. Вишневецький Ю. Досвід Вишеградської четвірки для України. Український південь: загальноукраїнський тижневик. 2015. №7(1046). 16 лип. С.7.

24. Південна Україна в міжнародних відносинах: історія та сучасність: зб. матеріалів IV регіон. студент. наук.-практ. конф., 21–22 квіт. 2011 р., Миколаїв / ред.: О. П. Тригуб; Чорноморський державний університет ім. П. Могили. Миколаїв, 2011. 63 с.; Південна Україна в міжнародних відносинах: історія та сучасність: зб. матеріалів V регіон. наук.-практ. конф. студ. та молодих вчен., 16 берез. 2012 р., Миколаїв / ред.: Т. Є. Богданова, О.П. Тригуб; Чорноморський державний університет ім. П. Могили Миколаїв, 2012. 151 с.; Південна Україна в міжнародних відносинах: історія та сучасність : зб. матеріалів VI Всеукр. наук.-практ. конф. студ. та молодих вчен., 8 лют. 2013 р. / ред.: Т. Є. Богданова, О. П. Тригуб; Чорноморський державний університет ім. П. Могили Миколаїв, 2013. 250 с.; Південна Україна в міжнародних відносинах: історія та сучасність: зб. матеріалів VII Всеукр. наук.-практ. конф. студ. та мол. вчених, 18 жовт. 2013 р., Миколаїв / ред.: О. П. Тригуб; Чорноморський державний університет ім. П. Могили Миколаїв, 2013. 389 с.; Південна Україна у міжнародних відносинах: історія та сучасність : зб. матеріалів VIII Всеукр. наук.-практ. конф. студентів і молодих вчених, 14 лют. 2015 р., Миколаїв / ред.: О. Тригуб; Чорноморський державний університет ім. П. Могили. Миколаїв, 2015. 91 с.; Південна Україна у міжнародних відносинах: історія та сучасність: зб. матеріалів IX Всеукр. наук.-практ. конф. студентів і молодих вчених, 30–31 жовт. 2015 р., Миколаїв / ред.: О.П. Тригуб; Чорноморський державний університет ім. П. Могили Миколаїв, 2015. 112 с.

25. Клименко Л.П. Новий вуз: здобутки і перспективи (вступне слово до читача). Наукові праці. Миколаїв: Вид. відділ МФ НаУКМА, 1998. Т.1. С.3–5.

26. Зв'язки Чорноморського державного університету імені Петра Могили (м. Миколаїв, Україна) із партнерами Республіки Польща: буклет. Миколаїв, 2014. 57 с.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ

Egorova E.N.

*Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor of the Department of Tourism and Physical Culture,
Krasnodar State Institute of Culture*

Tsyganova V.O.

*3rd year student of the Department of Tourism and Physical Culture,
Krasnodar State Institute of Culture*

INFLUENCE OF PSYCHOLOGICAL PECULIARITIES OF THE PERSONALITY ON THE CHOICE OF THE TOURIST ROUTE

Егорова Елена Николаевна

*кандидат педагогических наук,
доцент кафедры туризма и физической культуры,
Краснодарский государственный институт культуры*

Цыганова Виктория Олеговна

*студентка 3 курса кафедры туризма и физической культуры,
Краснодарский государственный институт культуры*

ВЛИЯНИЕ ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ ОСОБЕННОСТЕЙ ЛИЧНОСТИ НА ВЫБОР ТУРИСТСКОГО МАРШРУТА

Annotation. This article discusses aspects of the psychology of the personality of a tourist, which determine and motivate the choice of a tourist product. The analysis carried out helped to identify the specifics of the classifications of leisure tourists depending on the psychological and behavioral characteristics and orientations of a person.

Аннотация. В данной статье рассматриваются аспекты психологии личности туриста, которые определяют и мотивируют выбор туристского продукта. Проведенный анализ способствовал выявлению специфики классификаций отдыха туристов в зависимости от психолого-поведенческих особенностей и ориентаций человека.

Keywords: *psychology, tourism, personality, rest, preference, consumer*

Ключевые слова: *психология, туризм, личность, отдых, предпочтение, потребитель.*

Туризм можно рассматривать как фактор, улучшающий качество жизни. В этом случае туристическая деятельность связана не только с прямым экономическим эффектом в виде дополнительного дохода, созданием новых рабочих мест, развитием инфраструктуры, но и с влиянием туризма на социально-психологическое состояние человека, улучшение его здоровья и благополучия [2, с. 27].

Говоря о психологии туризма, мы говорим о состоянии души (разума, чувств, воли, моральной сферы) человека, который либо находится в дикой, беспокойной природе, либо готовится остаться в этих условиях. Таким образом, возможность изменения окружающей обстановки, гарантируемая мозаичным разнообразием стран и регионов, является одним из важнейших преимуществ туристической деятельности, способствующей укреплению человеческого тела и духа.

Сейчас люди считают право на отдых одной из самых важных сторон жизни. Новый потребитель, как и прежде, стремится потреблять больше, но теперь придает значение удовлетворению основных потребностей. Больше внимания уделяется впечатлениям, познанию, удовольствию,

самовыражению и, в меньшей степени, - материальным ценностям.

На российском рынке сформировался новый тип потребителей, для которого характерны следующие психологические и поведенческие характеристики:

- высокий уровень осведомленности об отдыхе;
- высокие требования к комфорту и качеству услуг;
- индивидуализм;
- экологизм сознания (осознание хрупкости окружающей среды и ее неразрывного единства с человеком);
- спонтанность решений;
- мобильность;
- физическая и умственная активность в отпуске;
- стремление получать от жизни массу впечатлений [7].

Рассматривая влияние психологических особенностей туриста на выбор маршрута, следует начать с особенностей функционирования нервной системы человека, а именно - с темперамента. Всего выделяют четыре вида темперамента [4, с. 36-37]:

1. Холерик (второе название Безудержный) - этот характер основан на силе, дисбалансе и подвижности нервных процессов. Человек подвижен, взволнован, едва выполняет начатое, ему присуща быстрая смена настроения;

2. Сангвиник (второе название Живой) - этот темперамент основан на силе, равновесии и подвижности нервных процессов. Человек энергичен, быстр, счастлив, общителен, сравнительно легко реагирует на жизненные трудности. Считается, что этот тип темперамента идеален для туриста;

3. Флегматик (второе название Спокойный) - этому темпераменту присущи сила, равновесие, инертность нервных процессов. Человек уравновешен, спокоен, медлителен, ему трудно быстро перевести внимание с одного вида деятельности на другой;

4. Меланхолик (второе название Слабый) - этот темперамент характеризуется слабостью, неуравновешенностью и инертностью нервных процессов. Человек чувствителен к невзгодам, замкнут, застенчив, быстро устает, склонен к грусти. Меланхолику сложнее всего стать туристом.

- Помимо темперамента, тип общей нервной деятельности влияет на формирование следующих направлений внешней и внутренней ориентации человека [6]:

- Мыслительный (физики). Человек с таким видом нервной деятельности разумен, склонен к детальному анализу событий и абстрактному логическому мышлению. Как турист, такой человек детально рассчитывает маршрут, постоянно следит за картой, научно «всматривается» в окружающую растительность, исследует камни, собирает различные коллекции и так далее. Ему подходят познавательный и образовательный виды туризма.

- Художественный (лирики). Такой человек обладает творческим мышлением, развитой эмоциональностью, ярким воображением, непосредственностью и живостью восприятием. Во время путешествий такой человек может увидеть красоту природы и порадовать друзей хорошим эмоциональным пением под гитару, он любит чистоту и красоту туристической одежды и многое другое. Турист-лирик предпочитает культурно-познавательный тип отдыха, пляжный туризм и отдых на природе в целом.

- Экстраверты («обращенные наружу»). Это те, кому свойственны общительность, разговорчивость, небрежность, оптимизм, счастье, ловкость, вспыльчивость, агрессивность и отсутствие контроля над эмоциями. Такой турист отдаст предпочтение активному, возможно даже экстремальному отдыху в большой компании. Обычный их темперамент – холерики или сангвиники.

- Интроверты («обращенные внутрь»). Эти туристы руководствуются своими чувствами и идеями, они скованны, застенчивые, отдают предпочтение книге, а не живому общению, не уверены в своих внезапных побуждениях, серьезно

относятся к принятым решениям, контролируют свои эмоции, любят порядок, пессимистичны и уважают этические нормы. Чувства и решения устойчивы. Интроверт концентрируется на наблюдении исторических и архитектурных памятников, а также на природных пейзажах. Обычный их темперамент – флегматики и меланхолики.

- Стиль и образ жизни также тесно связаны с потребностями туриста и его мотивацией путешествовать. В.А. Квартальнов предлагает типологию клиентов туристской компании [3], которая может помочь выбрать правильный туристический продукт, который интересует клиента и отражает его конкретные мотивы. Он идентифицирует 5 типов клиентов по образу жизни:

- Погруженный в себя искатель наслаждений;
- Активная целеустремленная личность;
- Представитель деловых кругов;
- «Синие воротнички»;
- Традиционный домосед.

По активности во время отпуска, Г. Ган выделил 6 типов туристов [5]:

1. Любители спокойного отдыха (тип S – море, солнце, пляж) в отпуске избавляются от повседневных стрессов, предпочитают приятную спокойную атмосферу, сторонятся толп людей и шумных мест;

2. Любители удовольствий (тип F – дальнее расстояние, флирт) очень инициативны, заняты поиском удовольствий, развлечений, любят светскую атмосферу;

3. Любители активного отдыха (тип W1 – лес, горы) проводят свободное время на природе, давая нагрузку своему телу. Часто совмещают отдых с лечением;

4. Любители спортивного отдыха (тип M – движение, спорт) любят соревнования, не боятся физических нагрузок. Предпочитают дальние походы, альпинизм, горные лыжи, спортивные походы, водные виды туризма, рафтинг, конные походы и т. д.;

5. Любители познания (тип В – достопримечательности) посещают достопримечательные туристские объекты, музеи, выставки, галереи;

6. Любители приключений (тип А – приключение) любят экстремальные виды туризма – скалолазание, спелеотуризм, подводная охота, сафари, приключенческие туры.

Располагая информацией о типе личности человека, можно сделать выводы о его отличительных психологических характеристиках, но нельзя узнать о его деятельности, интересах и убеждениях. Разрабатывая маркетинговую стратегию для продукта (услуги), менеджеры стремятся определить связь между продуктом (услугой) и определенным образом жизни и психологическими особенностями человека.

Таким образом, если людей привлекают путешествия с приключенческими целями, новыми ощущениями, здоровым отдыхом и т. д., - они заинтересованы в самовыражении и самоудовлетворении, «испытывают» новый образ жизни и учатся новым способам проводить свое свободное время. В отпуске они проводят время знакомясь, в первую очередь, с собой. И современное общество поддерживает этот индивидуализм, жажду самоуважения и самовыражения.

Если рассматривать эту тему со стороны бизнеса, то можно заметить, что управление развитием туристского агентства требует постоянного мониторинга его клиентов посредством проведения маркетинговых исследований, поддержания постоянной обратной связи с клиентами, а также постоянного внимания к изменениям потребностей целевых рынков через организацию агрессивных маркетинговых программ. Необходимо не только соответствующим образом реагировать на изменения, но и уметь ими управлять. Будущее обещает быть непредсказуемым и полным перемен в обществе. Чтобы выжить на рынке, компаниям придется предлагать своим клиентам привлекательные ценности [1]. Люди становятся более разборчивыми в своем выборе и придают большое значение прежде всего качеству и содержанию продуктов (услуг). Туристское агентство вынуждено подстраиваться под психологические особенности туриста, чтобы

производить качественный, пользующийся спросом продукт.

Список литературы:

1. Бурменко, Бурменко под ред. Т.Д. ред. Сфера услуг. Менеджмент. Учебное пособие / Бурменко Бурменко под ред. Т.Д. ред. под, др.. - Москва: РГГУ, 2017. - 754 с.
2. Воскресенский, В.Ю. Международный туризм : учебное пособие / В.Ю. Воскресенский. - 2-е изд., перераб. и доп. - Москва : Юнити-Дана, 2015. - 462 с.
3. Квартальнов В.А. Туризм: учебник. - А.: Финансы и статистика, 2002. - 302 с.
4. Кислицына, И.Г. Психология делового общения : учебное пособие / И.Г. Кислицына ; Поволжский государственный технологический университет. - Йошкар-Ола : ПГТУ, 2017. - 112 с.
5. Классификация потребителей в туризме. Выбор типа потребителей с учетом сегментирования рынка // Хелпикс.Орг - Интернет помощник [Электронный ресурс]. URL: <https://helpiks.org> (дата обращения 28.08.2019).
6. Лекция 9. Психология туризма. // Спелеоклуб [Электронный ресурс]. URL: <http://gelikitit.by> (дата обращения 28.08.2019).
7. Особенности психологии поведения потребителей туристских услуг // Лекции.Орг - публикация материала для обучения [Электронный ресурс]. URL: <https://lektsii.org> (дата обращения 28.08.2019).

Filonenko D. V.

post-graduate student, second year

Master degree in Psychology Taras Shevchenko National University of Kyiv

RELATIONSHIP BETWEEN THE MOTIVATION FOR SUCCESS AND THE TIME PERSPECTIVE OF THE FUTURE OF AN INDIVIDUAL AS EXPERIENCING EXISTENTIAL ISOLATION AND THE PERSPECTIVE OF A NEGATIVE PAST

Філоненко Д. В.

аспірант кафедри загальної психології

Київського національного університету ім. Тараса Шевченка

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК МОТИВАЦІЇ ДОСЯГНЕННЯ УСПІХУ ТА ЧАСОВОЇ ПЕРСПЕКТИВИ МАЙБУТНЬОГО ОСОБИСТОСТІ ЯК ПЕРЕЖИВАННЯ ЕКЗИСТЕНЦІЙНОЇ ІЗОЛЯЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ НЕГАТИВНОГО МИНУЛОГО

Summary. The research paper presents the results of an empirical study on the relationship between the motivation for success and the time perspective of a future of an individual as experiencing existential isolation and the perspective of a negative past. The objective of the research paper is to determine the peculiarities of motivation for success and, on this basis, to determine its connection with experiencing the feeling of existential isolation and time perspectives of an individual. A certain prognostic model is presented. According to the results of the research, the concept of motivation for success is understood not only as a process of achievement and avoidance, but as a process that depends on a large number of factors, both external and internal. A direct link traced in the factor analysis confirmed in the empirical study provides the author with the opportunity to assert that the time perspective of a future of an individual directs his/her overall activity, but it is most likely a compensatory mechanism, since there are factors such as existential isolation and the perspective of a negative past. It is stated that the relationship of an individual with the time perspectives leads us to consider cooperation with the orientation to the future and to the hedonistic present or to the positive past. Based on the results of the study, the concept of motivation for success is presented not only as a process of achievement and avoidance, but as a process that depends on many factors, both external and internal. A promising area is to introduce a system of

measures for diagnosis, prevention and correction of success motivation, based on understanding the time perspectives of an individual and experiencing existential isolation, as well as a clear identification of the important motivational structure, which is an external factor of influence.

Анотація. У статті наведені результати емпіричного дослідження щодо взаємозв'язку мотивації досягнення успіху та часової перспективи майбутнього особистості як переживання екзистенційної ізоляції та перспективи негативного минулого. **Мета статті** – виокремити особливості мотивації досягнення успіху та на цій основі визначити її зв'язок з переживанням почуття екзистенційної ізоляції та часовими перспективами особистості. Представлена певна прогностична модель. За результатами дослідження поняття мотивації досягнення успіху розуміється не лише, як процесу досягання та уникання, але як процес, що залежить від великої кількості факторів, як зовнішніх так і внутрішніх. Підтверджений при емпіричному дослідженні прямий зв'язок в ході факторного аналізу дає можливість автору стверджувати, що часова перспектива майбутнього особистості спрямовує її загальну активність, але скоріше за все це є компенсаторним механізмом, так як присутні такі фактори, як переживання екзистенційної ізоляції та перспектива негативного минулого. Констатовано, що взаємозв'язок з часовими перспективами особистості спрямовує нас на розглядання співпраці з орієнтацією на майбутнє та на гедоністичне теперішнє або на позитивне минуле. За результатами дослідження представлено поняття мотивації досягнення успіху не лише, як процесу досягання та уникання, але як процес, що залежить від великої кількості факторів, як зовнішніх так і внутрішніх. Отриманий при емпіричному дослідженні прямий зв'язок в ході факторного аналізу вказує на те, що часова перспектива майбутнього особистості спрямовує її загальну активність, але скоріше за все це є компенсаторним механізмом, так як присутні такі фактори, як переживання екзистенційної ізоляції та перспектива негативного минулого. Перспективним напрямком є впровадження системи заходів діагностики, профілактики та корекції мотивації досягнення успіху опираючись на розуміння часових перспектив особистості та переживання екзистенційної ізоляції і чіткого виокремлення важливої для неї мотиваційної структури, яка є зовнішнім фактором впливу.

Keywords: *motivation for success, time perspective of a future, experiencing existential isolation, perspectives of a negative future, type of behaviour.*

Ключові слова: *мотивація досягнення успіху, часова перспектива майбутнього, переживання екзистенційної ізоляції, перспективи негативного майбутнього, тип поведінки.*

Постановка проблеми. У вітчизняній психології велика увага приділяється проблемі детермінації діяльності суб'єкту, спрямованої на побудову часової перспективи, планування і постановку життєвих цілей, а також надбання ціннісно-сислової єдності. Свідомість відводиться регулююча функція, а діяльність розглядається, як умова формування свідомості. Включена свідомість в детермінацію людської діяльності породжує специфічний тип детермінації.

Поряд із значною кількістю об'єктивних просторів, заявляють про себе суб'єктивні простори, які характеризують різноманітні сторони людського буття. Спектр суб'єктивних просторів дає можливість розширити уявлення про людину як унікальну одиницю, своєрідність якої народжується на межі об'єктивної та суб'єктивної реальності, як цілісної «біо-територіально-психоекзистенційної» сутності [1]. Що і обумовлює актуальність нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. На сучасному етапі свого розвитку психологія зіштовхується з рядом питань, що пов'язані з дослідженням мотивації досягнення успіху. Проблема дослідження мотивації в сучасній психології досить актуальна. Роботи В.Г.Асеева, Л.С. Виготського, К. Левіна, О.М. Леонтьєва, М.Ш. Магомед-Емінова, А. Малоу, В.С. Мерліна, С.Л. Рубінштейн, Б.А. Сосновский, Д.Н. Узнадзе, Х. Хекхаузен, П.М. Якобсон дозволили виділити основні механізми функціонування мотивації людини. тривалий час психологія простору контекстно досліджувалась в межах інших наук та психологічних проблем: вікових особливостей

особистості; психології впливу; свободи особистості; психології проблеми «Я» та «Інші»; психології віртуальних реальностей; та регуляції просторового контакту між людьми (З. Кузьміна, І. Кон, К. Левін, В. Мухіна, А. Петровський, Н. Піняєва, В. Топоров, М. Хейдметс та ін.). Відсутність чіткої психологічної операціоналізації позбавляє сучасних дослідників системних уявлень про його основні структурні характеристики, функціональні можливості, фактори та механізми розвитку, способи виділення й усвідомлення індивідом.

Мета статті – виокремити особливості мотивації досягнення успіху та на цій основі визначити її зв'язок з переживанням почуття екзистенційної ізоляції та часовими перспективами особистості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Емпіричні дослідження продемонстрували, що орієнтація на майбутнє є фундаментальною для розвитку особистості, оскільки дає відчуття здатності до продуктивної діяльності, ефективності і відповідальності [2].

З. Залеський, А. Сайкон і А. Керц виявили, що наявність довгострокових цілей позитивно корелює майже з усіма аспектами благополуччя, особливо з осмисленістю життя, соціальною самоефективністю і реалізмом. Разом з тим орієнтація на теперішнє є показником емоційного дистресу і безнадійності [3].

Припускаємо, що конструкт мотивації досягнення успіху має стійкий зв'язок з переживанням почуття екзистенційної ізоляції та часовими перспективами особистості. У нашому

дослідженні була використана добірка, що була в наявності і складалася з 45 осіб ранньої зрілості, за віковою періодизацією Е. Еріксона. Дана вибірка була гетерогенною за показниками статі та місця проживання. Гомогенність вибірки зумовлена віком, що за Е. Еріксоном характеризується як шоста психосоціальна стадія і позначає формальний початок дорослого життя. Респонденти розподілялися на дві групи: 60% не знаходяться в ситуації пошуку роботи, так як на момент проведення опитування мали роботу, і 40% учасників експерименту знаходяться в ситуації пошуку роботи. Всі опитувані – мешканці м. Києва.

З метою вирішення поставлених завдань і досягнення мети дослідження були використані такі методики: методика діагностики рівня екзистенційної ізоляції особистості власної розробки на основі теорії І. Ялома; методика часових перспектив особистості Зімбардо; методика діагностики вираженості мотивації досягнення успіху Реана; діагностика мотиваційної структури особистості Мільмана. Також для математичної статистики було використано кореляційний та факторний аналізи.

Аналіз емпіричних даних дослідження проводився у декілька етапів, *основним завданням першого* з яких став теоретичний аналіз взаємозв'язку часових перспектив особистості та екзистенційної ізоляції з мотивацією досягання успіху. Спираючись на отримані відповіді можна скласти судження про роботу і життєву спрямованості особистості, на базі отриманих

результатів яскраво видно, що люди з високою мотивацією досягнення успіху найбільше орієнтовані на творчу активність в рамках трудової діяльності та на соціальну корисність своєї справи, третім фактором виступає спілкування.

Отже говорячи про взаємозв'язок мотивації досягнення успіху з екзистенційною ізоляцією, то тут притаманний середній або трохи вищий за середній рівень переживання ізоляції. Взаємозв'язок з часовими перспективами особистості спрямовує нас на розглядання співпраці з орієнтацією на майбутнє та на гедоністичне теперішнє або на позитивне минуле. І розглядаючи мотивацію досягнення успіху в контексті всього вище зазначеного варто сказати, проте, що для людей спрямованих на удачу в робочій діяльності важлива творча активність, соціальна корисність та спілкування при наявності орієнтації та майбутнє та середнім рівнем екзистенційної ізоляції.

Основним *завданням другого етапу* аналізу емпіричних результатів стало розкриття взаємозв'язку мотивації досягнення успіху та екзистенційної ізоляції й часовими перспективами особистості за допомогою кореляції Пірсона. Негативній кореляції відповідає від'ємне значення коефіцієнта кореляції.

Враховуючи показники таблиці 1 ми можемо говорити проте, що коли почуття екзистенційної ізоляції збільшується то мотивація досягнення успіху зменшується ($r = -0,425$ $p < 0,000$).

Таблиця 1

ЗВ'ЯЗОК МОТИВАЦІЇ ДОСЯГНЕННЯ УСПІХУ ТА ПЕРЕЖИВАННЯ ЕКЗИСТЕНЦІЙНОЇ ІЗОЛЯЦІЇ

		Мотивація досягнення успіху	Почуття переживання екзистенційної ізоляції
Мотивація досягнення успіху	Pearson Correlation	1.000	-0.425*
	Sig. (2-tailed)		.014
	N	33.000	33

Рівень значимості $\alpha = 0,01$ та $\alpha = 0,05$

Результати експерименту щодо зв'язку між мотивацією досягання успіху та часовими перспективами особистості відображено в табл. 2.

**ЗВ'ЯЗОК МОТИВАЦІЇ ДОСЯГНЕННЯ УСПІХУ ТА ЧАСОВИХ ПЕРСПЕКТИВ
ОСОБИСТОСТІ**

	Мотивація	Майбутнє	Позитивне минуле	Гедоністичне теперішнє	Негативне минуле	Фаталістичне теперішнє
Мотивація	1.000	-.268	.057	.116	0.437*	-0.424*
		.131	.754	.522	.011	.014
	33.000	33	33	33	33	33
Майбутнє	-0.268	1.000	-0.225	0.171	-0.209	0.237
	0.131		0.208	0.340	0.244	0.184
	33	33.000	33	33	33	33
Позитивне минуле	0.057	-0.225	1.000	-0.294	0.334	-0.172
	0.754	0.208		0.097	0.058	0.338
	33	33	33.000	33	33	33
Гедоністичне теперішнє	0.116	0.171	-0.294	1.000	-0.071	-0.155
	0.522	0.340	0.097		0.695	0.390
	33	33	33	33.000	33	33
Негативне минуле	0.437*	-0.209	0.334	-0.071	1.000	-0.235
	0.011	0.244	0.058	0.695		0.187
	33	33	33	33	33.000	33
Фаталістичне теперішнє	-0.424*	0.237	-0.172	-0.155	-0.235	1.000
	0.014	0.184	0.338	0.390	0.187	
	33	33	33	33	33	33.000

Рівень значимості $\alpha = 0,01$ та $\alpha = 0$

Аналізуючи взаємозв'язок між мотивацією досягання успіху на часовими перспективами особистості за допомогою кореляційного аналізу показам, що зв'язок мотивації досягання успіху наявний лише з двома часовими перспективами, а саме з фаталістичним теперішнім та з позитивним минулим, що відмітає в подальшому аналізі використання та розглядання таких часових перспектив, як гедоністичне теперішнє, негативне минуле та майбутнє. Обернений зв'язок ($r = -0.424$, $p < 0,05$) спостерігається між мотивацією на фаталістичним теперішнім, що в свою чергу говорить про те, що чим більше особистість мотивована на теперішнє в якому від неї нічого не залежить, тим менше у неї реалізоване та присутнє бажання досягнення.

Інший показник при проведенні кореляційного аналізу – вплив орієнтації позитивного минулого на

мотивацію досягання успіху ($r = 0.437$ $p < 0,05$). При позитивному зв'язку між часовою перспективою особистості позитивного минулого та мотивацією досягання успіху ми можемо говорити про те, що позитивний досвід особистості спрямовує її на досягнення в майбутньому. На основі отриманих результатів можемо побудувати кореляційну пледу, яка допоможе візуально сприйняти отриманні дані.

Найбільшого навантаження отримав один з останніх етапів дослідження розкриття особливостей впливу мотиваційної структури особистості на взаємозв'язок мотивації досягання успіху та екзистенційної ізоляції і часовими перспективами особистості за допомогою факторного аналізу (таблиця 3).

Таблиця 3

**ФАКТОРНИЙ АНАЛІЗ МОТИВАЦІЇ ДОСЯГНЕННЯ УСПІХУ ТА МОТИВАЦІЙНОЇ
СТРУКТУРИ ОСОБИСТОСТІ**

Фактор	Складові	Навантаження, що чинить фактор
Фактор 1. Зовнішнього оточення	Спілкування	0,893
	Творча активність	0,880
	Соціальна корисність	0,720
	Мотивація досягання успіху	0,716
	Життєзабезпечення	0,708
	Комфорт	0,686

	Фаталістичне теперішнє	-0,521
	Соціальний статус	0,682
	Екзистенційна ізоляція	-0,566
Фактор 2. Ніякого досягання лише життєзабезпечення	Мотивація досягання	-0,583
	Життєзабезпечення	0,507
	Гедоністичне теперішнє	-0,670
	Позитивне минуле	-0,619
	Негативне минуле	0,570
	Фаталістичне теперішнє	0,536
Фактор 3. Загальна активність як втеча від екзистенційної ізоляції	Негативне минуле	0,567
	Майбутнє	0,623
	Загальна активність	0,597
	Екзистенційна ізоляція	0,555

При аналізі результатів ми використали тільки три фактори, так, як виділений раніше четвертий фактор мав в собі дуже слабкі навантаження, що не є придатними для аналізу. *Перший фактор* увібрав на себе найбільшу кількість змінних. У ньому ми можемо спостерігати прямі зв'язки між мотивацією досягання успіху $r = 0,716$ та спілкування $r = 0,880$, творчою діяльністю $r = 0,720$, життєзабезпеченням $r = 0,708$, комфортом $r = 0,682$. Та не прямі зв'язки з фаталістичним теперішнім $r = -0,521$ та екзистенційною ізоляцією $r = -0,566$.

На основі отриманих даних ми можемо говорити, що даний фактор описує як оточуючі фактори такі, як спілкування з колегами, творча діяльність в процесі роботи або в рамках професійної діяльності та комфорт середовища діяльності впливає на розвиток мотивації досягання успіху, більш того обернені показники з переживанням екзистенційної ізоляції та фаталістичним теперішнім, дають нам можливість побачити той факт, що при наявності перерахованих вище факторів, ці два на є тими, що впливають на трудову діяльність особистості. Тому перший фактор ми могли б назвати-фактором зовнішнього оточення.

При оберненому зв'язку між мотивацією досягнення та фаталістичним теперішнім, особистість не є орієнтованою на те, щоб перекласти відповідальність за своє життя на обставини, що її оточують, більш того судячи з портрету мотиваційної структури особистості ми припускаємо, що така людина є активною, спрямованою на те, щоб створювати своє життя та бути в комфортних умовах з оточенням. Більш того вона насичує своє життя подіями повсякчас про, що свідчить компонент творчої діяльності, також можна говорити про те, що важливим компонентом є соціальна інтеракція, про що свідчить компонент спілкування та соціальної корисності. Тут видно що мотивація досягнення успіху - компонент здорового відношення до життя та своєї професії.

Другий фактор демонструє зворотне значення мотивація досягання успіху $r = -0,583$, життєзабезпечення $r = 0,507$, гедоністичне

теперішнє $r = -0,670$, позитивне минуле $r = -0,619$, негативне минуле $r = 0,570$ та фаталістичне теперішнє $r = 0,536$. Спостерігається певна взаємодія між факторами життєзабезпечення, фаталістичного теперішнього та негативного минулого, що може свідчити про те, що особистість певною мірою фіксується на тому, що її життя забезпечено тут і зараз спираючись на минулий негативний досвід.

В такій ситуації ми говоримо про обернену дію між мотивацією досягання успіху, гедоністичним теперішнім та позитивним минулим, тобто в своїй діяльності особистість цінить лише момент забезпечення своєї життєдіяльності не отримуючи жодного задоволення від неї і більш того не будучи мотивованою на будь-які досягнення в теперішньому або майбутньому. Праця для забезпечення свого життя, але мало задоволення від цього.

Третій фактор увібрав у себе найменшу кількість факторів: негативне минуле $r = 0,567$, майбутнє $r = 0,623$, загальна активність $r = 0,597$ та екзистенційна ізоляція $r = 0,555$. Всі взаємодії даних факторів є прямими, то ми можемо говорити про те, що часова перспектива майбутнього особистості спрямовує її загальну активність, але скоріше за все це є компенсаторним механізмом, так як присутні такі фактори, як переживання екзистенційної ізоляції та перспектива негативного минулого. Ці дані показують нам картину де майбутнє використовується, як знаряддя втечі від теперішнього та минулого в досягання майбутнього.

Виходячи з таких даних можна представити певну *прогностичну модель*. При високому рівні мотивації досягання успіху людина не відчуває переживання екзистенційної ізоляції, хоча воно і присутнє у всіх членів вибірки, але відсутність його впливу на мотивацію, скоріше за все полягає в тому, що для індивіда воно є гармонійним. Людина є мало мотивованою на досягання і виходячи з отриманих даних не вдається до жодних компенсаторних дій пов'язаних з досяганням успіху.

Аналізуючи взаємозв'язок між мотивацією досягання успіху на часовими перспективами особистості за допомогою кореляційного аналізу показам, що зв'язок мотивації досягання успіху наявний лише з двома часовими перспективами, а саме з фаталістичним теперішнім та з позитивним минулим, що відмітає в подальшому аналізі використання та розглядання таких часових перспектив, як гедоністичне теперішнє, негативне минуле та майбутнє. Обернений зв'язок спостерігається між мотивацією на фаталістичним теперішнім, що в сою чергу говорить проте, що чим більше особистість мотивована на теперішнє в якому від неї нічого не залежить, тим менше у неї реалізоване та присутнє бажання досягнення.

При позитивному зв'язку між часовою перспективою особистості позитивного минулого та мотивацією досягання успіху ми можемо говорити про те, що позитивний досвід особистості спрямовує її на досягнення в майбутньому. Перша полягає в тому, що мотивація досягання успіху не є компенсаторним механізмом уникання переживання екзистенційної ізоляції. І для якісного мотивування себе на досягнення людина має бути орієнтованою на позитивне минуле, що включає в себе її попередній якісний досвід і не якісний в тому числі, адже прийняття минулого показує високий рівень умінь інтегрування.

Така особистість спрямована на майбутнє, де бачить свою довгострокову ціль до якої рухається і яка є її маяком і також така особистість орієнтована в часовій перспективі і на гедоністичне теперішнє, що дає можливість їй нагороджувати себе за маленькі перемоги на шляху до великої цілі і отримувати задоволення від життя. Отже, ми бачимо перед собою задоволену життям людину для якої в професійній діяльності є важливими творча активність, спілкування, соціальна корисність. В прогнозі такого життєвого підходу можна говорити про те, що можливість досягнення цілі і все ще її бажання і радість від досягнення будуть присутні.

Друга модель полягає в тому, мотивація досягання успіху є оберненою часовій перспективі фаталістичного теперішнього, що свідчить про те, що чим більше особистість мотивована на теперішнє в якому від неї нічого не залежить, тим менше у неї реалізоване бажання досягнення. Їх поведінка не веде до того, що вони бажають і взагалі ніяк не впливає на досягнення цього, відсутній оптимізм, окрім того в такому світосприйнятті мало відповідальності за своє життя на те яким би його особистість хотіла бачити, тому з таким відношенням є сенс працювати, так як подібна стратегія до успіху не призводить.

Таким чином, отриманий при емпіричному дослідженні прямий зв'язок в ході факторного аналізу вказує на те що часова перспектива майбутнього особистості спрямовує її загальну активність, але скоріше за все це є компенсаторним механізмом, так як присутні такі фактори, як переживання екзистенційної ізоляції та перспектива негативного минулого. Отримані дані

показують нам картину де майбутнє використовується, як знаряддя втечі від теперішнього та минулого в досягання майбутнього.

В ході математичного аналізу було отримано обернений зв'язок. Він виник між мотивацією на фаталістичним теперішнім, що в сою чергу говорить про те, що чим більше особистість мотивована на теперішнє в якому від неї нічого не залежить, тим менше у неї реалізоване та присутнє бажання досягнення. «Моїм життям керують сили, вплинути на які я не в змозі», також ми бачимо, що інший показник при проведенні кореляційного аналізу-це вплив орієнтації позитивного минулого на мотивацію досягання успіху.

На основі отриманих даних емпіричного аналізу першу модель поведінки можемо назвати «досягненням для себе». Таке припущення ми робимо виходячи з того, що присутні позитивне минуле, як досвід попередніх досягнень, гедоністичне теперішнє, як приклад того, що особистість може тут і зараз виконувати певні задачі, що спрямовують її і майбутнє і чим вище ці її спрямування в такій комбінації тим менше на неї впливає негативне минуле та фаталістичне теперішнє, що в свою чергу вказує на те, що така особистість відповідальна за свої досягнення та цілі. Тобто такі люди органічні в своїй трудовій діяльності, а на місці свого працевлаштування.

Друга модель описує, що присутність оберненої взаємодії між фаталістичним теперішнім і майбутнім має сенс в тому плані, що людина з фаталістичною перспективою перекидає відповідальність за все своє життя на вищі сили або обставини, а майбутнє залежить на пряму від людини, тому ми й спостерігаємо такий перетин даних факторів. Якщо ж говорити про більш широкий аналіз отриманих даних, то ми могли б тут зазначити, що при такому рівні часової перспективи фаталістичного теперішнього у особистості розвивається переживання екзистенційної ізоляції. Відтак ми говоримо проте, що коли людина починає зациклюватися на обставинах, що не сприяють їй, то і неї починає формуватися екзистенційна ізоляція і вона спрямовується на майбутнє. Глибоко аналізу отримала взаємодія мотивації досягнення успіху та мотиваційної структури особистості, на основі отриманих даних було отримано профіль задоволеного та мотивованого на досягнення працівника.

В ході дослідження було виділено два типи поведінки. *Перший* описує особистість, як таку, що спрямована на майбутнє, де бачить свою довгострокову ціль до якої рухається і яка є її маяком і також така особистість орієнтована в часовій перспективі і на гедоністичне теперішнє, що дає можливість їй нагороджувати себе за маленькі перемоги на шляху до великої цілі і отримувати задоволення від життя. *Другий* тип полягає в тому, що мотивація досягання успіху є оберненою часовій перспективі фаталістичного теперішнього – чим більше особистість мотивована

на теперішнє в якому від неї нічого не залежить, тим менше у неї реалізоване бажання досягнення. Така поведінка не веде до того, що вони бажають і взагалі ніяк не впливає на досягнення цього, відсутній оптимізм, окрім того в такому світосприйнятті мало відповідальності за своє життя на те яким би його особистість хотіла бачити, тому з таким відношенням є сенс працювати, так як подібна стратегія до успіху не призводить.

Висновки і перспективи подальших досліджень. За результатами нашого дослідження ми розуміємо поняття мотивації досягнення успіху не лише, як процесу досягання та уникання, але як процес, що залежить від великої кількості факторів, як зовнішніх так і внутрішніх. Отриманий при емпіричному дослідженні прямий зв'язок ході факторного аналізу вказує на те що часова перспектива майбутнього особистості спрямовує її загальну активність, але скоріше за все це є компенсаторним механізмом, так як присутні такі фактори, як переживання екзистенційної ізоляції та перспектива негативного минулого.

Перспективним напрямком є впровадження системи заходів діагностики, профілактики та корекції мотивації досягнення успіху опираючись на розуміння часових перспектив особистості та переживання екзистенційної ізоляції і чіткого виокремлення важливої для неї мотиваційної структури, яка є зовнішнім фактором впливу

Список літератури:

1. Журавлев А.Л. Психологическое и социально-психологическое пространство: теоретические основания исследования / А.Л. Журавлев, А.Б. Купрейченко // Знание. Понимание. Умения. – 2012. – №2. – С. 10-18.
2. Bohart A. C. Emphasizing the future in empathy responses / A. C. Bohart // Journal of Humanistic Psychology. – 1993. – Vol. 33. – P. 12–29.
- Zaleski Z. Future time perspective and subjective well-being in adolescent samples / Z. Zaleski, A. Cycon, A. Kurc // Life goals and well-being: Towards a positive psychology of human striving P. Schmuck, K. M. Sheldon (Eds.). – Goettingen, Germany : Hogrefe & Huber Publishers, 2001. – P. 58–67

ЮРИДИЧЕСКИЕ НАУКИ

Prav R.Yu

Graduate student of the Interregional Academy of Personnel Management

FOREIGN EXPERIENCE OF STATE INFORMATION SECURITY POLICY AND COUNTERACTING INFORMATION THREATS

Annotation. The article analyzes the experience of EU state policy in ensuring information security and countering information threats. The relevance of theoretical and practical approaches based on the experience of leading EU to ensure information security in Ukraine is determined. The study analyzes the forms and types of threats to national security in the information sphere. The main aspects of international and national legal regulation of information security are considered. The key aspects of ensuring the network and information security of the EU states, the experience of European states in the development of laws and regulations in the field of ensuring national and public security are analyzed. The main international doctrinal documents that regulate the provision of information security in the world as well as in Ukraine, the legislation on the rights and obligations of the use and dissemination of public and private information as an object of intellectual property are listed.

Keywords: *information security of Ukraine, national information space; information threats; information and psychological influences; information expansion, information wars and operations; mechanisms for counteracting information threats; state information policy.*

Formulation of the problem and its connection with actual tasks. In the context of modern global and regional information confrontations, destructive communicative influences, clashes of diverse national information interests, the spread of information expansion and aggression, the protection of the national information space and provision of information security are becoming priority strategic tasks of modern states in the global information relations system. The preservation of information sovereignty, the formation of an effective security system in the information sphere is also an urgent problem for Ukraine, which is often the object of external information expansion, manipulative propaganda technologies and destructive information intrusion [7, p. 29]. It is essential to ensure the information security of the state by borrowing from the positive experience of European countries and other foreign countries, since Ukraine has suffered from information wars in recent years and can counteract their spread and negative consequences at a weak level.

Analysis of recent publications on research issues. The following scientists have been studying the problems of ensuring information security of Ukraine in the context of the analysis of foreign experience: D. Vasylenko, L. Hnatyuk, V. Gusarov, U. Ilnitskaya, O. Kostenko, V. Maslak, R. Marutyan, Y. Nesteryak, V. Petryk, T. Tkachuk, and others. However, the researchers have not identified the positive aspects of foreign experience that can be adapted in the Ukrainian realities.

Formulation of goals (purposes) of the article. The purpose of the article is to study the experience of the European Union (hereinafter - EU) countries for Ukraine in implementing the state policy on information security and combating information and cyber threats.

Statement of the main material. In recent decades foreign policy issues have been given special attention in foreign countries. Starting from 1994, the priority direction of the state information policy of many world countries has become a course on building

an information society and the development of national and global information structures [12, p. 59]. In 1994, A. Gore proposed a plan for the development of the Global Information Infrastructure and formulated its five fundamental principles: 1) encouraging private investment; 2) promoting competition; 3) creation of a movable regulatory structure to support the pace of technological and market development; 4) providing open access to the network of all providers; 5) creation of Generic Service and organization of general service [12, p. 59]. These principles have formed the basis for building a system of interaction and communication based on advanced information infrastructure at different levels of government in the world.

In majority of developed world countries the legislation of information policy and information security has been creating for decades [12, p.21].

Nowadays the main international doctrinal documents governing information security in the world and in Ukraine are: Okinawa Charter of the Global Information Society (development and effective functioning of electronic identification, electronic signature, cryptography and other means of security and authenticity of operations) from 22.07. 2000; The Convention on Cybercrime of the Council of Europe, 23.11.2001; General Assembly resolution on "Advancing information and communication in the context of international security" (A / RES / 64/25) of 2 December 2009 and "Creating a global cyber security culture and assessing national efforts to protect critical information infrastructures" (A / RES / 58/199) of 23 December 2003, "Strategy in the field of information and communication technologies (hereinafter - ICT)" (A / RES / 57/304) of 15 April 2003, "Combating the criminal use of information technologies" (A / RES / 56/121) of 19 December 2001 and so on. The basic ideas of these documents express the desire for a more secure, stable, open global information space [21].

This legislation largely considers and defines the rights and obligations of the use and dissemination of information. In this setting, information is regarded as

an object of intellectual property rights, even when it comes to the mass media.

The North Atlantic Treaty Organization (hereinafter referred to as "NATO") pursues an active policy on information security, including the standards for the protection of information set out in CM (2002) 49 "Security in the North Atlantic Treaty Organization (NATO)", NATO's official cyber security policy. , a strategic cyber security concept, formulated on the basis of the Lisbon Summit and refined by the Warsaw Summit, etc. [2, p. 129].

Besides, a separate policy on information security and countering information threats has been established in the countries of the European Union.

A significant factor affecting European security is the strengthening of the international order, which depends on an effective system of multilateral treaties. In this regard, the formation of a system of international security-focused institutions is of particular importance. In this case, the role of the United Nations, the World Trade Organization, international financial institutions and the International Criminal Court cannot be underestimated. The European National Security Strategy attaches particular importance to transatlantic cooperation (in the form of NATO membership), the activities of regional structures (OSCE, Council of Europe, ASEAN, etc.) [5, p. 18].

In 2001, a document entitled "Network and Information Security: A European Political Approach" was presented by the European Commission outlining the EU's current approach to information security [18, p. 105]. In general, the strategic document outlines key approaches to the formation and support of information security of EU countries, namely: disseminating and report of accessible information on all possible types of threats that may cause changes in information security; dissemination of information on security and features of using network devices, software, etc; provision of appropriate technological support for users, as well as assistance of the state for the development of information infrastructure; stimulating innovation, including in the state-level cyberattack sector; development of effective mechanisms and algorithms for counteracting cyber threats and neutralizing their consequences in the shortest possible time; ensuring broad cooperation with other countries to counteract and avoid information threats and software corruption.

In 2007, the European Commission presented a document entitled "Towards a Common Cybercrime Policy", which defines cybercrime as criminal offenses committed by means of electronic communications networks and information systems, or against such networks and systems, and includes: traditional forms of crime (fraud and forgery in electronic communications networks and information systems); publication of illegal content in electronic media; specific crimes in electronic networks (attacks on information systems, hacking, etc.) [19, p. 139].

In order to strengthen the EU's ability to provide network and information security, the European Network and Information Security Agency (ENISA) was established in 2004. Their main objectives were [11, p. 104]:

1) to gather information to analyze and report potential information risks to member-states;

2) to increase cooperation at all levels to share experience in network and information security;

3) to monitor the development of standards in the field of security of services and products and to familiarize them with the participating countries.

The basic thesis for the EU member states in the field of information openness of public authorities and information security is: "it is generally accepted that a democratic system can function most effectively only when the public is fully informed" [9].

At the same time, the Council of Europe "Recommendation on Access to Information held by Public Authorities" states that, in order to ensure adequate participation of everyone in public life, public access to information which is at the disposal of state bodies of all levels should be ensured with inevitable exceptions and limitations. Thus, European standards of information for public authorities provide for their maximum information-openness, with the exception of restrictions related to the confidentiality of restricted information. First of all, it concerns the security of personal data [14].

In order to manage new potential threats, the European Union develops appropriate action plans by adopting adequate information legislation, taking into account national and international experience in regulating information relations, as well as creating an appropriate institutional mechanism established by a common system of bodies (European Council, European Commission, The Directorate-General for Education etc.) and specially created (The Directorate-General for Information Society, EU Forum of Information Societies). In the context of the problem of becoming an information society, the problem of ensuring information security is highlighted as a mainstay of the European Community's security policy. The European Union's information security covers the following aspects: Internet security ("Safer Internet plus (2005-2008)", "Safer Internet (1999-2005)"); network security (information systems attacks, combating cybercrime); protection of personal data [11, p. 114].

The main document regulating the right of EU citizens to protect personal data is Directive 95/46 / EC "On the protection of individuals with regard to the processing of personal data and the free circulation of such data" [4]. This document simultaneously declares the desire for the free movement of information between EU Member States and provides guarantees for the protection of fundamental rights of citizens including the protection of personal data and the protection from third parties. The Directive obliges each EU member state to adopt its own law on the protection of privacy, which is compatible with the 1980 OECD recommendations [4].

Another aspect that needs to be noticed is the problem of information wars and information terrorism, which is by far considered to be one of the most urgent and dangerous threats carried by the development of information technology. Although there are many commonalities between information

wars and information terrorism (because in both cases there is an unauthorized, unlawful interference with information processes), the difference lies primarily in the subject of these actions (state or criminal or terrorist groups), the issue of information terrorism has become more widely recognized internationally, while the issue of information wars and information weapons has often remained beyond the scope of discussion [9, p. 81].

Thus, in 1996, United Nations Resolution 51/210 "Measures to Eliminate International Terrorism" (p. 3 (c)) "invited countries to implement counter-terrorism measures, including by creating appropriate legislation; to draw attention to the risk of terrorists using electronic or wired communications to commit criminal acts and the need to find means agreed with national law to prevent such crime from developing appropriate cooperation" [17].

On the contrary, the legal problems of information warfare and the regulation of the use of information weapons have been the subject of scholarly debate in the field of open information for a long time. On the initiative of the Russian Federation, this problem was formally recognized at the international level when resolution 53/70 "Advances in Information and Telecommunications in the Context of International Security" was adopted at the 53rd session of the UN General Assembly on 4 January 1999 [6]. The resolution expressed concern that the latest information technology and telecommunication technologies could be used for purposes incompatible with the objectives of international stability and security and could adversely affect the security of states, noted the need to prevent the misuse or use of information resources or technologies in criminal or terrorist purposes, and in this regard, UN member states were called upon to facilitate multilateral consideration of existing and potential threats in the field of information security [9].

The specificity of information weapons is that the object of its use can be any of the three types of elements of the information sphere: "Means and communication lines - the material basis of the world information infrastructure (it includes not only the means, interconnected by various channels communication, but also all equipment for processing information); information in its pure form and its flows; the person himself." Thus, the use of information weapons covers: destructive effects on material objects of the information sphere; destruction, distortion or alteration of information; purposeful influence on the nervous system, psyche and consciousness of a person [9, p. 83].

A significant step in establishing the international legal framework for the protection of information security was the signing by the Council of Europe of the Convention on Cybercrime, which took place in Budapest on November 23, 2001. Ukraine ratified this Convention in 2005. [9, c, 83] A feature of this international law the act is that it establishes a system of rules on the types of infractions using information and telecommunication technologies that Country Parties of this Convention are required to implement in national law.

The use of international and foreign experience in the formation of national state-legal mechanism of information security will avoid the so popular process of "reinventing the wheel" in our country, since there are quite a lot of countries with higher level of informatization that have previously faced the problems that Ukraine are facing today. The most appropriate organizational and legal approaches to the problem are implemented by the laws of the United States of America, Canada, and the EU Member States. In this setting, it is a question of borrowing constructive experience and abandoning steps that have led to negative consequences in the information sphere [9].

Attention to the problems of guaranteeing information security of Ukraine is conditioned by anti-Ukrainian influences, which promote the ideas of separatism, violence, national enmity and are attempts to destroy the national identity of Ukraine, its interethnic harmony, encroaching on the constitutional order of Ukraine, territorial integrity of the state. The problem of guaranteeing information security of Ukraine is actualized under the conditions of war on the East, when information expansion, biased and tendency coverage of facts and phenomena takes place on the part of the Russian Federation, and technologies of Russian information-psychological operations are aimed at securing dominance in the Ukrainian (as well as in the global) information space and to retaining media supremacy [14].

The experience of European states in the development of regulations in the field of national and public security can be applied during the preparation of acts of the Cabinet of Ministers and ministries aimed at implementing the National Security Strategy, approved by Presidential Decree No 287/2015 of May 26, 2015. For the purposes of the foregoing, it is advisable to carry out optimization of the activities of law enforcement agencies in Ukraine, taking into account the positive experience of foreign countries in creating a public security system and current global trends in the development of such systems by: enhancing cooperation with the European Union and NATO; improvement of anti-terrorist activity, regime of protection of state secrets; the concentration of intellectual, financial and other resources in priority areas for national and public security; raising the level of budgetary and other types of resources for public security entities [5, p. 20].

In order to counteract the large-scale negative information-psychological influences, operations and wars, the priority directions of the state information policy and important steps by the authorities of Ukraine should be: 1) integration of Ukraine into the world and regional European information spaces; 2) integration into international information and telecommunication systems and organizations; 3) creating their own national model of information space and ensuring the development of the information society; 4) modernization of the whole system of information security of the state and formation and implementation of effective information policy; 5) improvement of information security legislation, coordination of national legislation with international standards and

effective legal regulation of information processes [7, p.30].

It is evident that the priority tasks in the field of public information security management for Ukraine should be: improvement of legislation to counteract information threats; elimination of duplication of powers between the authorities providing the formation and implementation of information security policy; enhancing the overall level of communication and interaction between the authorities as well as the authorities with the stakeholders; improving the effectiveness of the implementation of the state policy of counteraction to threats; intensification of international cooperation in counteracting information threats; intensification of formation of own information policy and control over mass media in television space and networks; strengthening the control of cyber attacks.

Conclusions and prospects for further research. According to the study results, it can be summarized that the issues of ensuring the information security of the individual, society, the state, their protection against various kinds of threats, both external and internal, now occupy one of the leading positions in the priorities of state policy and strategies for ensuring the national security of European countries, the focus of which is oriented on EU and NATO approved standards. For Ukraine, as a state that has been confronted with the problems of hybrid warfare, it is very important to implement an information security policy in its territories for the allocation of a separate region called temporarily occupied territories. It would be appropriate to apply Germany's experience in the transition to the principle of "active defense" in providing information security, since the information security of the state is a continuous process of activities of competent authorities aimed at preventing, counteracting threats in the information sphere, as well as applying active measures of information influence. In addition, innovative technologies and methods of countering Russian information aggression should be used more intensively and a quality information product should be constantly presented.

In-depth analysis of innovative methods of counteracting information threats used by foreign countries and the possibilities for their application in Ukraine may also be promising in terms of further research.

References:

1. Belyakov, K. (2004). Informatyzatsiia orhanizatsiino-pravovoi suspilnoi diialnosti [Law of Ukraine] Kyiv [in Ukrainian].
2. Vasilenko, D.P., & Maslak, V.I. (2012). Zakonodavstvo providnykh krain svitu v sferi zakhystu informatsii [Bulletin of the KNU named after Mikhail Ostrogradsky] Kremenchuk [in Ukrainian].
3. Gusarov, V. (2014). Kreml rozpochav novu informatsiinu operatsiiu proty Ukrainy [Ukrainian pravda] (n.d.). <https://www.pravda.com.ua> Retrieved from
4. Dyrektyva 95/46/IEs Yevropeiskoho Parlamentu i Rady «Pro zakhyst fizychnykh osib pry obrobttsi personal-nykh danykh i pro vilne peremishchennia takykh danykh» vid 24 zhovtnia 1995 roku [Legislation of Ukraine] (n.d.). <https://zakon.rada.gov.ua> Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_242 [in Ukrainian].
5. Dytiuk, V.Z. (2015). Osoblyvosti normatyvno-pravovoho rehuliuвання zabezpechennia publichnoi bezpeky v krainakh Yevropeiskoho Soiuzu [Bulletin of Lviv Polytechnic National University. Law Sciences] Lviv : Lviv Polytechnic National University [in Ukrainian].
6. Dostyzhennia v sfere ynformatyzatsyy y telekommunykatyyi v kontekste mezhdunarodnoi bezopasnosti: Rezoliutsiia HA OON № 53/70 // Orhanyzatsiia Objedynionnykh natsyi. [UNODA] (n.d.). <https://www.un.org> Retrieved from <http://daccessddsny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N99/76/0/05/PDF/N9976005.pdf?OpenElement> e.g. [in Russian].
7. Ilnytska, U. (2016). Informatsiina bezpeka Ukrainy: suchasni vyklyky, zahrozy ta mekhanizmy protydii nehatyvnyim informatsiino-psykholohichnym vplyvam [Humanitarian vision] Kyiv [in Ukrainian].
8. Konventsiiia pro kiberzlochynnist: Rada Yevropy; Konventsiiia, Mizhnarodnyi dokument vid 23.11.2001: [Legislation of Ukraine] (n.d.). <https://zakon.rada.gov.ua> Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_575 [in Ukrainian].
9. Kormych, B.A. (2011). Pravovi vazheli protydii informatsiinym zahrozam : mizhnarodnyi i vitchyzniani dosvid [Actual problems of politics] Odesa : Feniks [in Ukrainian].
10. Kostenko, O.V. (2015). Yevropeiski standarty pravovoho rehuliuвання obihu informatsii z obmezhenym dostupom u roboti orhaniv prokuratury [Scientific herald of Uzhgorod National University: series "Pravo".] Uzhorod [in Ukrainian].
11. Maksymenko, Yu.Ye. (2007). Teoretyko-pravovi zasady zabezpechennia informatsiinoi bezpeky Ukrainy [Organizational and economic foundations of directions choice of innovative development of industrial enterprises]. Candidate's thesis. Sumy: SumSU [in Ukrainian].
12. Malyk, Ya. (2012). Zabezpechennia informatsiinoi bezpeky Ukrainy v konteksti svitovoho dosvidu [Effectiveness of public administration] Lviv : LRIPA NAPA [in Ukrainian].
13. Nesteriak, Yu.V. (2013). Mizhnarodni kryterii informatsiinoi bezpeky derzhavy: teoretyko-metodolohichniy analiz [Bulletin of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine] Kyiv : NAPA [in Ukrainian].
14. Pro dostup do informatsii, yaka znakhodytsia v rozporiadzhenni derzhavnykh orhaniv: Rekomendatsii Rady Yevropy. – № K.(81)19 [Center for Democracy and Rule of Law] (n.d.). <https://cedem.org.ua> Retrieved from

<https://cedem.org.ua/library/rekomendatsiya-r-81-19-pro-dostup-do-informatsiyi-shho-znahodytsya-u-rozporyadzhenni-derzhavnyh-organiv/> [in Ukrainian].

15. Pro zakhody shchodo vdoskonalennia formuvannia ta realizatsii derzhavnoi polityky u sferi informatsiinoi bezpeky Ukrainy: Rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 28 kvitnia 2014 r. [Legislation of Ukraine] (n.d.). <https://zakon.rada.gov.ua> Retrieved from <http://www.zakon5.rada.gov.ua/laws/show/n0004525-14> [in Ukrainian].

16. Razmietaieva, Yu.S. (2016). Pryvatnist v informatsiinomu suspilstvi: problemy pravovoho rozuminnia ta rehuliuвання [Law] Kyiv [in Ukrainian].

17. Rezoliutsiia 51/210 Heneralnoi Asamblei OON «Deklaratsiia, shcho dopovniuie Deklaratsiiu pro zakhody shchodo likvidatsii mizhnarodnoho teroryzmu 1994 roku» [Legislation of Ukraine] (n.d.). <https://zakon.rada.gov.ua> Retrieved from

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_370 [in Ukrainian].

18. Tkachuk, T.Yu. (2017). Zabezpechennia informatsiinoi bezpeky v krainakh tsentralnoi Yevropy [Legal scientific electronic journal] Zaporizhzhia [in Ukrainian].

19. Tkachuk, T.Yu. (2018). Informatsiina bezpeky u systemi natsionalnoi bezpeky derzhavy [Education and science in the field of national security: problems and development priorities] Ostrog :

20. Tkachuk, T.Yu. (2017). Suchasni zahrozy informatsiinii bezpetsi derzhavy: teoretyko-pravovyi analiz [Entrepreneurship, economy and law] Kyiv [in Ukrainian].

21. Khanin, I.H. (2015). Formuvannia mizhnarodnoi systemy informatsiinoi bezpeky: ekonomichni oriientyry dlia Ukrainy [Effective economy] (n.d.). <http://www.economy.nayka.com.ua>. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4457> [in Ukrainian].

Peliukh O.S.,

PhD in Law, doctoral student

National Academy of the Security Service of Ukraine

Artiukhova N.O.,

PhD in Law, doctoral student

National Academy of the Security Service of Ukraine

DEVELOPMENT OF COUNTERINTELLIGENCE METHODS USED BY THE STATE SECURITY BODIES ON THE TERRITORY OF UKRAINE: RETROSPECTIVE ANALYSIS

Abstract. In the paper, the retrospective analysis of counterintelligence methods' application is carried out. It is found that the methods of intelligence and counterintelligence activity have been used since the formation of separate Kyivan Rus principalities on the territory of Ukraine. It is suggested that counterintelligence, as well as its methods, has received significant theoretical and scientific substantiation only since the second half of the twentieth century. However the effective application of such methods dates back to the Middle Ages, whereas their classification has remained practically unchanged till nowadays. It is proved that counterintelligence methods and techniques are undergoing constant changes and are in the process of dynamic development caused by the improvement of foreign intelligence services. Based on the results of the research, it is substantiated that the scientific approaches to methods as categories of counterintelligence theory and practice should be reconsidered in the contemporary context.

Key words: *counterintelligence, intelligence, agent method, provocation method, covert examination of mail, covert surveillance, criminal analysis method, operational game, combination.*

Introduction. The most important conditions for safe existence, viability and sustainable development of the state and society are protection of national sovereignty, social security and ensuring effective operation of all the state bodies. In this context, the protection of national interests from real and potential threats, risks and challenges lies within the competence of the intelligence services, whose primary function is counterintelligence. It is well known that the tasks performed by counterintelligence penetrate into almost all spheres of public relations, and their successful fulfillment neutralizes existing threats, ensures the country's prestige and competitiveness on the global arena and strengthens its international positions. Thus, modern counterintelligence is aimed at timely detection, prevention and suppression of the encroachments of foreign special services towards the national interests in vital sectors of social relations, in

particular, economic, political, information, cyber, environmental spheres, etc.

Taking into consideration the above-mentioned, it is extremely urgent to analyze the development of counterintelligence methods from ancient times till nowadays, since modern research studies should take into account both positive and negative historical experience and practical heritage of past generations.

The study of the genesis of counterintelligence methods proves that this theoretical, applied and scientific category appeared at the same time with the introduction of the term "counterintelligence". Moreover, the study of the historical aspect of counterintelligence methods is of great importance for further development of their theoretical, legal and organizational foundations. In our opinion, mastering the experience of the past is determined by the need to develop basic and applied research aimed at improving counterintelligence methods.

Analysis of recent research and publications. The history of development of the state security bodies on the territory of Ukraine was studied by the following domestic scholars: B. Bernadskiy, T. Ostashko, R. Podkur, V. Sidak, D. Vedeneev and others. Theoretical, legal and organizational foundations of the counterintelligence activity were considered by: V. Krutov, O. Lebedev, A. Maruschak, Iu. Naidion, A. Pashkova, V. Pypychiuk, I. Ryzhov, M. Strelbytskiy, M. Shilin, O. Iurchenko et al. Various historical aspects of the theory and practice of soviet secret services attracted the attention of such foreign researchers as: O. Kryshchanovskaya, C. McMahon, B. O'Connor, A. Sever, S. White and others.

However, the analysis of the research papers on the theory and practice of national security suggests that considerable attention is paid by historians to the origin of counterintelligence methods. At the same time, scholars in the field of state security have not studied the process of counterintelligence methods development thoroughly enough. Therefore, there is a need in a special study on the mentioned issue.

The goal of the paper is to analyze the historical retrospective of counterintelligence methods, as a process of origin, formation, development and improvement of methods of detection and prevention of intelligence, terrorist and other illegal activities of foreign special services. To achieve this goal, the authors used the historical research method, which made it possible to analyze the circumstances of counterintelligence methods emergence, features of their development at each stage of Ukrainian state formation, as well as the process of their improvement. The use of the system method made it possible to understand the evolution of counterintelligence methods as a complete systemic process in all its diversity of internal and external relations, structural elements and levels.

Presentation of the basic material. Ukrainian counterintelligence has undergone a long and complex path of evolution. Counterintelligence, as well as its methods, begins its history from the time of the first independent principalities of Kyivan Rus. In those days, covert activities including both intelligence and counterintelligence were closely linked to military intelligence and directly to military action. For this reason, the methods of these activities used to have much in common.

On the other hand, the counterintelligence support of state interests by the authorized bodies had taken various forms and methods, which were constantly changing. The mental perception of what society considered a threat to state security had changed as well. Since the definition of periods in the development of state and law is determined by the criteria that justify periodization, the priority should be given to those that reflect the qualitative modification of the state legislative system [1, p. 36-37].

Counterintelligence has come a long way to become professionally-oriented. As to the Middle Ages, we cannot speak of true counterintelligence – an organized and goal-oriented structure that operates as regularly and systematically as nowadays. Thus, the fundamental need to counteract foreign intelligence has

arisen due to the formation of various structural units of their special services. That is why, the term "counterintelligence" in relation to the times of Kyivan Rus and the era of Ukrainian Cossacks is rather relevant.

However, already in 1190 one of the Kyiv chroniclers had noted that Kyivan Rus commanders adopted from the Polovtsian khans the method of "head acquisition" before or during the military campaign, which may indicate the actual birth of the agent method of special services (or their analogs at that time). In our opinion, the "head acquisition" could have given rise to the methods and techniques of information extraction concerning the preparedness of the hostile army, its number, weapons and plans for attack or defense. Moreover, the chroniclers of that time mentioned the use of methods of information collection in the process of continuous fight between the princes and their vaivodes (army commanders) during the period of disunity of the Old Russian state in the XII century [2, p. 50-55].

At the time of the Ukrainian Cossacks, when Ukrainian lands were divided by conflicting states, the Ukrainian people, in order to protect their lives and social development, had to look for the methods of active military counteraction and develop various methods of self-defense. Agent penetration into different social groups and classes, nationalities and religions became very popular at that time. The recruiting of foreign agents could also be observed.

During the reign of Hetman Bohdan Khmelnytsky, an agent network in Warsaw and the capital of the Grand Duchy of Lithuania was created. It provided the necessary political and military information in a timely manner. Using the counterintelligence service, B. Khmelnytsky initiated the spread of disinformation to develop self-doubt and mood of panic in the hostile army. In his proclamations and instructions addressed to the population, the hetman insisted on the need to create feeling of hopelessness, tension and uncertainty in the enemy. Therefore, this was for the first time in the domestic operational art when disinformation was used to exercise beneficial psychological influence on the enemy. Such methods were used during the battles near Korsun, Pylyavtsi and Berestechko. Quite often the necessary information was extracted from the captured prisoners. It should be noted that the Cossack art of capturing prisoners was considered one of the best in Europe at that time [3].

The counterintelligence (at that time defined as counter-espionage activity) was first mentioned during the reign of Peter the First. Thus, at the very beginning of the eighteenth century the mentioned state function was entrusted to the Quartermaster-General army department. In the future, with the development of the system of political investigation bodies, this duty was more often placed on such units by the tsarist government. The efficiency of the political police and gendarmerie, the so-called Third Section, had significantly increased under the leadership of A.H. Benkendorf. At that time, these units paid great attention to the control over the youth political organizations, educational institutions were taken under

special supervision, the control over the guard officers was strict as well.

The government of Nicholas the First sought to quickly cease the activities of any secret societies and meetings, various oppositionists. Following the Polish rebellion of 1830-1831, the Third Section and the Gendarmerie Corps were assigned the function of monitoring Polish immigrants who lived densely in the interior provinces, and, in fact, the counterintelligence functions were also assigned to it. Almost all foreigners arriving on the territory of the empire were under covert control. Moreover, A.H. Benkendorf always personally participated in the most significant political processes and was the keynote speaker for the emperor. Being the head of the Third Section, A.H. Benkendorf was quite active in introducing such counterintelligence methods as: agent, combination, intelligent surveillance, covert examination, etc.

In particular, in one of his reports to Nicholas the First A.H. Benkendorf emphasized the extremely high efficiency of the covert examination of mail [4]. According to him: "Perlustration is one of the most important means of discovering the truth, allowing to stop evil at the very beginning; it also serves as an indicator of the public opinion and way of thinking about contemporary events and various governmental measures and regulations". This method helped to discover rebels' links, find their location and define their role in the party organization [5].

A good example of the use of undercover sources at that time was the introduction of A.H. Benkendorf's sister, princess D.H. Lieven as an agent to establish and develop contact with the Austrian Chancellor Clement von Metternich. And she succeeded with this task. It was a distance relationship, that still implied the effective use of information extraction techniques. Their correspondence lasted for almost 10 years, and contained information concerning the Chancellor's political views on the situation in Europe, relations with Russia, which at that time possessed the territories of the present-day Ukraine. The Princess's letters were delivered by A.H. Benkendorf to the Russian emperor. Moreover, the princess used to write the most important messages to Russia with special invisible ink, which proves the use of special and advanced counterintelligence means and methods at that time. Formal reason to stop this correspondence and to divert suspicion from the agent became a new marriage of the Chancellor [6].

At the same time, together with the positive experience in the use of counterintelligence methods, the counter-espionage activity was considered by the staff of the Third Section as a function not appropriate for these units, due to ineffectiveness in counteracting foreign subversive activities using the existing methods. Therefore, at the beginning of the 20th century, when the foreign subversive activity had significantly increased and started to be carried out professionally, the Third Section appeared to be unprepared for effective counteraction of the foreign intelligence. The biggest problem was the ineffectiveness of the so-called "provocation" method, which consisted in encouraging individuals to commit unlawful acts. Such method was quite actively used before against the political opponents, however it was not effective at all in terms of counter-espionage. The

use of the "provocation" method involved the infiltration of mostly undercover agents into the underground political groups and organizations, which in most cases led to their early disclosure. At the same time, many politicians and statesmen of that time described the complex of methods and techniques used within the "provocation" method as "morally unacceptable".

Taking into account the above-mentioned, it is necessary to distinguish between the provocation method, which is forbidden today by the legal acts and is not used by the national special service, and a combination that does not encourage a person to commit crime, and instead in its essence and content implies the exertion of a hidden beneficial influence. It should be noted that at that time, the combination was used mostly to create the conditions for the infiltration of the covert sources into foreign intelligence services. The limited use of the combination in practice and giving the advantage to provocation did not make it possible to obtain the maximum effect from these methods.

One of the methods that started to be professionally used by the tsarist secret police was the covert surveillance method. The covert surveillance agent network emerged after the secret police departments were founded. Moreover, in 1902, a special "Instruction on Covert Surveillance" was adopted and approved by the Chairman of the Council of Ministers and Minister of the Interior, P. Stolypin, which proves the development of the legal basis for counterintelligence activity and its methods at that time [5].

In addition, covert surveillance agents (the so-called "field surveillance") were required to have the skills of identifying persons by distinguishing features, being familiar with the terrain, using the ways and techniques of distinguishing peculiarities of persons under surveillance, being familiar with the organization of revolutionary parties, methods of conspiracy and covert surveillance in different settings [5].

Among the reasons for the creation of counterintelligence departments in 1911 were the new threats that appeared at that time and the ineffectiveness of the methods of the gendarmerie in the fight against espionage. The first counterintelligence body in the non-military period began to operate on the basis of the "Regulations on counterintelligence offices". At the same time, the Instruction for the Chief of counterintelligence department was approved. These legal acts actually constituted the legal basis of counterintelligence activities at that time. In terms of the Regulations, 10 counterintelligence departments were created, two of them performed their activities on the territory of modern Ukraine, in particular, in the Headquarters of Kyiv and Odessa military districts [7].

Thus, one of the leaders of the above mentioned department argued that in the fight against espionage the personnel should be used in a fundamentally different way than in terms of the political search. In particular, in case of political investigation, the personnel had to directly penetrate into the underground organizations and take an active part in their activities, but such agents could not be used for counteracting foreign subversive activities. Thus, the very nature of counter-espionage activity, which in its turn depended on the forms and

methods of foreign subversive activity, had determined the need to develop special counterintelligence methods.

Being conscious of an urgent need in the effective system of methods for detecting and preventing foreign intelligence activities, the counterintelligence units on the territory of Ukraine at that time made the first steps to develop theoretical and applied support for their activity. In particular, for the first time an attempt was made to theoretically substantiate the counterintelligence methods.

According to the performance analysis of the counterintelligence units, in the first years, it was considered necessary to change the methods of their work from passive surveillance of "suspicious" persons to active offensive counterintelligence methods, in particular, the infiltration of agents into foreign intelligence centers, disinformation and operational games. Success in this case depended on the right choice of staff by the counterintelligence executives, which, as it turned out, was extremely difficult to make [8, paragraph 2.2.].

Moreover, the operational staff was also faced with the same problems when engaging people to cooperate confidentially, since such cooperation was based mostly on a pragmatic approach that had nothing to do with patriotism [8, paragraph 2.2.]. Thus, the counterintelligence officers sought to build confidential relationships with people on the basis of their particular addiction, taking into account only negative features of the person.

The next stage of counterintelligence methods' development that deserves to be mentioned is the period of the Ukrainian state under the reign of Pavlo Skoropadsky, which proved to be the most productive time in the development of the intelligence service and methods of its activity. At the time of the Central Rada, the internal security bodies acted rather inefficiently. On May 18, 1918, at the order of hetman, the National Guard was formed through the reorganization of gendarmerie at the Ministry of Internal Affairs [9, p. 284-292]. The function of domestic counterintelligence was also performed by the Intelligence Division, which had almost unlimited powers, was subordinate directly to the hetman, and the National Guard had to follow its orders. These units were obliged to control the political situation in their area, monitor the activities of local political organizations and movements, recruit and work with the secret agents, organize outdoor and internal surveillance, make arrests and searches at the places where persons suspected of committing state crimes lived/worked, etc. Therefore, at that time the agent method, operational surveillance, operational examination, penetration into dwelling or other premises, etc were used. [9, p. 284-292].

Particular attention should be also focused on an innovative (at that time) method in the field of state interests' protection, namely, the criminal analysis method, which nowadays is a basic method of information evaluation [10, p. 233]. This method was first used by London police detectives at the end of the 19th century and appeared to be quite effective in combating crime. At that time it was adopted in order to increase the efficiency of the police units, and today it is the most widespread theory-based method of law-enforcement activity. At the same time, almost all its

elements (analysis, synthesis, comparison, induction, deduction, abstraction, concretization, generalization, and modeling) are also used in counterintelligence. Thus, in the process of identifying signs of foreign intelligence, terrorist and other unlawful activity, it is important to evaluate the obtained information, that is to establish its value for the national security matters.

The next important stage in the development of counterintelligence methods had the greatest impact on their systematization, as well as on the development of the counterintelligence theory as a whole. Thus, the period of Soviet counterintelligence units should be considered as a dialectically single process, due to the peculiar features of the development of a system of state security bodies.

In December 1917, the All-Russian Extraordinary Commission at the Council of People's Commissars (hereinafter referred to as the Cheka) was founded and over time, its local units including those on the present territory of our state, were created. Since the very beginning, its units were given really extraordinary but temporary powers, first and foremost, due to the complex situation of that time. However, systematic steps aimed at improving the application of counterintelligence methods seemed hardly possible under such conditions.

Eventually, foreign intelligence agencies, recognizing the unpromising prospects of active subversive activities, had changed their tactics, and started to pay more attention to covert intelligence operations. Therefore, the counterintelligence units were forced to actively change their methods of counteracting such activities, and that is how the new stage of their development began.

Thus, the analysis of the paper "Operational games as a method of controlled influence: historical aspect" by M.O. Tkachenko suggests that an operative game as a counterintelligence method was actively used at that time with its origins date back to the beginning of the XX century. Herein of particular attention is the Joint State Political Directorate at the Council of People's Commissars of the USSR and its operations "Trust" and "Syndicate-2", which improved the tactics of operational games [11, p. 139].

We subscribe to M.O. Tkachenko's view that at that time operative game was actively used as the main component of counterintelligence operations. Whereas, within the framework of the operative game a wide range of influence methods was applied: informational (through covert positions created by agent penetration), situational (creating certain situations that led to making favorable decisions), psychological and emotional (creating or intensifying the object's motivation to take certain actions (decision making)), etc. The successful implementation of these operative games also proved their operational versatility with respect to the tasks it could solve, i.e. the possibility of using this method, both in the process of detecting and preventing subversive activities [11, p. 141]. Other methods (agent, combination, disinformation) are also actively used together with this method. Especially it concerned disinformation, which had no longer been a one-off event and assumed a long-term disinformation influence creating such conditions for spreading and perceiving false information, which significantly contributed to

making the necessary decision by the opponent [11, p. 143].

Thus, the analysis of the previous studies shows that the efforts to create a theoretical basis for counterintelligence, including methods of such activity, were made in the mid 1960's. However, it should be noted that all the counterintelligence methods mentioned in this paper have been developed, improved and effectively used in counterintelligence practice, but have not yet received a scientifically grounded theoretical basis and systematization.

In the late 1960's, the attempts were made to systematize counterintelligence methods. Thus, the means and techniques of counterintelligence methods,

tools and mechanisms that can be used in the process of their application, as well as their concepts, are being theoretically substantiated.

In the 1970's and 1980's, the counterintelligence methods were systematized and specific definitions of their concepts were elaborated. Their further development took place only during the formation of the Security Service of Ukraine, however without any significant changes till the present day.

Therefore, taking into account the historical course of events and their influence on the operation of state security bodies, we suggest to define the following stages of counterintelligence methods' development (Table 1):

Table 1

EVOLUTION OF COUNTERINTELLIGENCE METHODS

#	Period	Method	Responsible unit/department	Application
1.	Kyivan Rus (882-1240) and the period of its disunity	"Head acquisition", agent reports, information collection from the military advance guard, etc.	Princes and their vaivodes (army commanders)	Collecting information on the preparedness of the hostile army, its number, weapons and plans for attack or defense.
2.	The time of the Ukrainian Cossacks (XV – XVIII century)	Agent penetration; recruiting of foreign agents; creation of agent networks; spread of disinformation; information extraction.	Cossack military divisions	Active military counteraction and developing various methods of self-defense. Getting necessary political and military information. Developing self-doubt and mood of panic in the hostile army.
3.	Reign of Peter the First (1672-1725)	Counter-espionage activity	Quartermaster-General army department, political police and gendarmerie	Control over the youth political organizations, educational institutions, guard officers.
4.	Government of Nicholas the First (1825—1855) and tsarist secret police (1866-1917)	Agent penetration, combination, intelligent surveillance, covert examination perustration, use of undercover sources, provocation method.	The Third Section and the Gendarmerie Corps	Interrupting activity of any underground organizations and meetings, oppositionists. Covert control over the foreigners. Identifying persons by distinguishing features, covert surveillance in different settings.
5.	Central Rada (March 1917-April 1918)	Infiltration of agents into foreign intelligence centers, disinformation, operational games, agent recruiting	Counterintelligence units	Penetration into the underground organizations, taking an active part in their activities; building confidential relationships with people on the basis of their particular addiction.
6.	Ukrainian state under the reign of Pavlo Skoropadsky (April–December 1918)	Agent method, operational surveillance, operational examination, penetration into dwelling or other premises, criminal analysis method, etc.	National Guard, Intelligence Division	Monitoring political situation and activities of local political organizations and movements, recruiting and working with the secret agents, organizing outdoor and internal surveillance, making searches and arrests.

7.	1917-1990	Operational games, agent infiltration, combination, disinformation, interrogation, experiment, examination, surveillance, information collection and evaluation.	Cheka; Joint State Political Directorate; KGB	Counteracting foreign subversive activities; exercising informational, situational, psychological and emotional influence on the opponents.
8.	1991 – till the present day	All the above-mentioned counterintelligence methods	Security Service of Ukraine	The process of reconsidering scientific approaches to methods as categories of counterintelligence theory and practice takes place.

It should also be mentioned that the vast majority of counterintelligence methods analyzed in this paper have proved their efficiency not only in historical retrospective but also have been quite actively used by the state security bodies of Ukraine. At the same time, due to the technological development, various techniques of the counterintelligence methods' application have changed while others remain the same as many thousand years ago.

Thus, the methods of covert mail examination are less applied in practice due to the growing popularity of various messengers and e-mails, including those for the secret communication between special services and their agents, which forced the security bodies to look for technical capabilities to control such kinds of information exchange. The above-mentioned indicates that counterintelligence bodies have to use the latest progressive means to counteract subversive activities of foreign special services, which directly influences the improvement of their own counterintelligence methods and techniques.

Conclusions. The retrospective analysis of counterintelligence methods proves that as a phenomenon of intelligence and, subsequently, counterintelligence activity, its special methods have been used in one or another way since the ancient times and have come a long way of development. Thus, already during the period of Kyivan Rus special services (or their analogs) have used such methods as: agent, disinformation, combination, operational game, covert surveillance, operational examination, methods of information evaluation, etc. However, theoretically substantiated and systematized the counterintelligence methods were only in the second half of the twentieth century, which significantly contributed to their further development.

Current complex geopolitical situation in the world requires reconsidering of scientific approaches to methods as categories of counterintelligence theory and practice. Moreover, the revision of the content and essence of the existing methods and creation of new ones is needed.

This retrospective analysis of counterintelligence methods' development, in our opinion, can be used for

further thorough research aimed at improving the theoretical foundations of counterintelligence activities of the state security bodies of Ukraine.

References

1. Bernadskiy B.V. On periodization of counterintelligence history in Ukraine. Proceedings of the All-Ukrainian conference, 17 March, 2017. Kyiv : "Kyivskyi Universytet", 2017. P. 36-37.
2. Kotlyar M. "Intelligence" in Rus in the XII–XIII century. URL: http://resource.history.org.ua/publ/pro_2007_16_1_50.
3. Chukhlib T.V. Hetmans of Ukraine-Rus. Donetsk : TOV VKF BAOAO, 2012. 304 p.
4. Benkendorf O.H. Biography, social and political views. URL : https://uk.wikipedia.org/wiki/Бенкендорф_Олександр_Христофорович.
5. Moscow department of tsarist secret police against terrorist far-left parties (end of XIX – beginning of XX century). URL: <https://7arlan.kz/struggle/>.
6. Tanshyna N.P. Princess D.H. Lieven and Emperor Nicholas The First. URL: <http://naukarus.com/knyaginya-d-h-liven-i-imperator-nikolay-i>.
7. Military counterintelligence of the Russian Empire. URL: <http://rovs2.narod.ru/oneone.html>.
8. Grekov N.V. Russian counterintelligence in 1905 – 1917: spy mania and real problems. Moscow : "Publishing center of research and academic programs", 2000. 356 p.
9. National special services during the period of Ukrainian revolution in 1917-1921 (unknown pages of history). Kyiv : Publishing house "Alternatyvy", 1998. P. 284-292.
10. Skoropadsky P. Memoirs. End of 1917 – December, 1918. Kyiv : Philadelphia, 1995. 493 p.
11. Tkachenko M.O., Shlapachenko V.M. Operational games as a method of controlled influence: historical aspect. Informational security of a person, society, state. Series "Legal sciences". 2019. № 1 (25). P. 134-145.

#8 (48), 2019 część 8
Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe
(Warszawa, Polska)
Czasopismo jest zarejestrowane i publikowane w Polsce. W czasopiśmie publikowane są artykuły ze wszystkich dziedzin naukowych. Czasopismo publikowane jest w języku polskim, angielskim, niemieckim i rosyjskim.

Artykuły przyjmowane są do dnia 30 każdego miesiąca.

Częstotliwość: 12 wydań rocznie.

Format - A4, kolorowy druk

Wszystkie artykuły są recenzowane

Każdy autor otrzymuje jeden bezpłatny egzemplarz czasopisma.

Bezpłatny dostęp do wersji elektronicznej czasopisma.

Zespół redakcyjny

Redaktor naczelny - Adam Barczuk

Mikołaj Wiśniewski

Szymon Andrzejewski

Dominik Makowski

Paweł Lewandowski

Rada naukowa

Adam Nowicki (Uniwersytet Warszawski)

Michał Adamczyk (Instytut Stosunków Międzynarodowych)

Peter Cohan (Princeton University)

Mateusz Jabłoński (Politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)

Piotr Michalak (Uniwersytet Warszawski)

Jerzy Czarnecki (Uniwersytet Jagielloński)

Kolub Frennen (University of Tübingen)

Bartosz Wysocki (Instytut Stosunków Międzynarodowych)

Patrick O'Connell (Paris IV Sorbonne)

Maciej Kaczmarczyk (Uniwersytet Warszawski)

Dawid Kowalik (Politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)

Peter Clarkwood (University College London)

#8 (48), 2019 part 8
East European Scientific Journal
(Warsaw, Poland)
The journal is registered and published in Poland. The journal is registered and published in Poland. Articles in all spheres of sciences are published in the journal. Journal is published in **English, German, Polish and Russian.**

Articles are accepted till the 30th day of each month.

Periodicity: 12 issues per year.

Format - A4, color printing

All articles are reviewed

Each author receives one free printed copy of the journal

Free access to the electronic version of journal

Editorial

Editor in chief - Adam Barczuk

Mikołaj Wiśniewski

Szymon Andrzejewski

Dominik Makowski

Paweł Lewandowski

The scientific council

Adam Nowicki (Uniwersytet Warszawski)

Michał Adamczyk (Instytut Stosunków Międzynarodowych)

Peter Cohan (Princeton University)

Mateusz Jabłoński (Politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)

Piotr Michalak (Uniwersytet Warszawski)

Jerzy Czarnecki (Uniwersytet Jagielloński)

Kolub Frennen (University of Tübingen)

Bartosz Wysocki (Instytut Stosunków Międzynarodowych)

Patrick O'Connell (Paris IV Sorbonne)

Maciej Kaczmarczyk (Uniwersytet Warszawski)

Dawid Kowalik (Politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)

Peter Clarkwood (University College London)

Igor Dzedzic (Polska Akademia Nauk)
Alexander Klimek (Polska Akademia Nauk)
Alexander Rogowski (Uniwersytet Jagielloński)
Kehan Schreiner(Hebrew University)
Bartosz Mazurkiewicz (Politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)
Anthony Maverick(Bar-Ilan University)
Mikołaj Żukowski (Uniwersytet Warszawski)
Mateusz Marszałek (Uniwersytet Jagielloński)
Szymon Matysiak (Polska Akademia Nauk)
Michał Niewiadomski (Instytut Stosunków Międzynarodowych)
Redaktor naczelny - Adam Barczuk

1000 kopii.

Wydrukowano w «Aleje Jerozolimskie 85/21, 02-001 Warszawa, Polska»

Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe

Aleje Jerozolimskie 85/21, 02-001 Warszawa, Polska

E-mail: info@eesa-journal.com ,

<http://eesa-journal.com/>

Igor Dzedzic (Polska Akademia Nauk)
Alexander Klimek (Polska Akademia Nauk)
Alexander Rogowski (Uniwersytet Jagielloński)
Kehan Schreiner(Hebrew University)
Bartosz Mazurkiewicz (Politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)
Anthony Maverick(Bar-Ilan University)
Mikołaj Żukowski (Uniwersytet Warszawski)
Mateusz Marszałek (Uniwersytet Jagielloński)
Szymon Matysiak (Polska Akademia Nauk)
Michał Niewiadomski (Instytut Stosunków Międzynarodowych)
Editor in chief - Adam Barczuk

1000 copies.

Printed in the "Jerozolimskie 85/21, 02-001 Warsaw, Poland»

East European Scientific Journal

Jerozolimskie 85/21, 02-001 Warsaw, Poland

E-mail: info@eesa-journal.com ,

<http://eesa-journal.com>